JACQUES BASCHET

UTOČIŠTE

324

ZABAVNA BIBLIOTEKA

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREDJUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ.
KOLO XXVI. KNJIGA 324.

DJEVOJAČKA KNJIGA II.

UTOČIŠTE

ROMAN JEDNE UČITELJICE

FRANCUSKI NAPISAO

JACQUES BASCHET

ILUSTRIRAO RENÉ LELONG

ZAGREB 1923.
NAKLADA ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA

Jacques Baschet

Na Quai d'Orsay-u u Parizu, blizu mosta d'Alma, nalazi se jedan ogradjen prostor, u kojemu su nanizana, jedno do drugoga, neka zdanja, za koja Baedeker kaže, da su »Garde-Meuble National«. Ni većina Parižana ne zna, što je upravo taj »Garde-Meuble«, pa ako tko i unidje unutra i prodje kroz drvored od starih kestena, iz kojega mu puca pogled nalijevo i nadesno na neke bijedne kućice, ne će razumjeti, kako se u ovako jadnim zdanjima može čuvati nešto, što nije privatno nego državno i što predstavlja veliko narodno blago. Izgleda odviše žalosno, siromašno i ružno. Naliči na neki lazaret, na koncetracijski tabor i vojničke barake, koje su ovdje ostale zaboravljene iz vremena Drugoga Carstva.

Ali ne valja suditi i osudjivati odviše brzo. Podji do kraja zelenoga drvoreda, gdje se diže paviljon, koji je odredjen za administratore i konservatore ovog državnog »Namještaja«. Primit će te ljubezni čuvar tih starudija — Jacques Baschet. Rijetko koga on prima, jer u ovaj muzej dolazi malo pohodnika, ali je zato obično s tim veće značenje onih, koji ovamo dolaze. Novi ministri, poklisari, koji odlaze na nove položaje, umjetnici i — svake sedme godine — najznatnija ličnost državna (novi predsjednik Republike), ako ne dodje i odaslanik kakve strane države, koji ima da zamoli za umjetničku izložbu svoje domovine po koji predmet od ovoga francuskog narodnog bogatstva.

Zar doista »bogatstvo« u ovim magazinima od sadre i kartona, kojima potresaju, od krova do tala, najmanji povjetarci? Da, da, bogatstvo, koje je ovdje sakupljeno od nekoliko vijekova i koje predstavlja, samim svojim Gobelinima i Beauvaisima, mnogo stotina milijuna. Ne bi se mogle ni prebrojati sve umjetnine francuskog namještaja, koje su ovdje vještačkom rukom poslagane od 17.—19. vijeka. Desetak

*

kraljeva i dva cara francuska povjeravali su upravi »Narodnog Namještaja« — koja se nekada zvala »Intendance des Menus-Plaisirs« — rezerve svoga namještaja, zlatarskih radova, posudja, svile, sukna i raskošnih tapeta, koje nisu nalazile mjesta u kraljevskim i carskim palačama. A kako se nikad ništa nije prodavalo ni raspoklanjalo od ove baštine iz Louvra, Versaillesa i Compiègne-a, ostalo je na okupu ovdje sve, što su francuski vladari nazivali svojim do godine 1870.

A otkako sve te stvari ne stoje u službenim vladarskim salonima, primile su nekako intimni izgled: kao da im se povratila topla duša — ženska duša, jer sve dekoracije, pa i vladarske, u prvomu redu napominju na žensku ruku i ženski ukus. Žena ostaje uvijek rediteljica, ako nije i nadahniteljica! U bezbrojnim onim bibelotima osjeća se živa inteligencija i čista ljepota, naročito u spodobama na Gobelinima, kod kojih je očevidno služila za model francuska žena svim onim mitološkim i biblijskim heroinama, pa ženama iz galantnih priča i epskih pjesama.

Pa kad čovjek, koji se uvijek kreće i živi medju svim ovim skladnostima, uzme pero u ruku — kao što je uzeo konservator Baschet, pišući svoj roman »Le Refuge« — onda on i ne može napisati ništa, što ne bi bilo u skladu s dušom i gracioznošću čistom francuskom. Ovo je prva beletristička stvar, koju je napisao Baschet, pošto je prije izdavao samo studije o francuskom i flamandskom slikarstvu. Štampana je prošle godine u lipanjskom prilogu velikoga tjednika »L'Illustration«. Roman je to dubok i istinit o francuskoj djevojci, koja je sačuvala čisto zlato svoje duše. Tri sestre, brižna majka, jedan mladić i jedan čovjek u godinama!... Bez velikih dogadjaja, ali s velikom osjećajnošću u priprostom srcu, koje se rastvara i zatvara; s mentalitetom, koji se trudi da spozna svoje moralno jedinstvo. Prikazuje se skrivena unutrašnjost triju djevojaka, koje su čuvarice jedne odlične rase i koje žele da prožive svoju žensku sudbinu bez pustolovina i mahnitosti, ali nipošto bez ljubavi. Čitalac osjeća, da dolazi u doticaj s nečim, što je najdragocjenije u ljudskom društvu i što pisac umije da iznese sa suverenim taktom i elegancijom. Neka se ovim djelom razblažuju duše hrvatskih djevojaka, kako su se razblaživale i njihove francuske drugarice!

L E   R E F U G E

PRVI DIO

I

Zatvorenih očiju leži Germaina (Žermena), protegnuta u toplini postelje i produljuje onaj poludrijemež sna, koji se upravo svršava. Ona bi još htjela da spava, premda dobro zna, da je svijetlo već tu i da traži, kako bi probilo kroz spuštene zastore. Bezbojno svijetlo zimskoga jutra.

Već joj misao izmiče i pretječe je. Vidi sebe, kako je jednim naglim pokretom zbacila sa sebe pokrivače, da se prisili na ustajanje, vidi se kod toalete; nije to polagana, rafinirana toaleta, za koju treba vremena, nego oblačenje na vrat na nos u studeni, od koje se ledènê ramena. Zatim će doći odviše topla kava, koju će ona progutati na dušak. Eno je već na ulicama: pomiješala se sa gomilom, koja hiti prama centrumu, šibana strahom, da ne zakasni, a oči joj — još nabrekle od sna — probada vlažna studen. Prepuni autobusi, kao naduveni mjehuri, jure ispred čekaonicâ, kao ispred nekih vazda otvorenih školjki. U dnu dućana užižu se bijedna žuta svijetla, upinjući se, da što bolje pomognu danjoj svjetlosti, a izgledaju nekako stisnuta. I Germaina zavali teško glavu u jastuke, umorna već unapred od svoje sumorne učiteljske službe.

Vrata se odškrinu gotovo bez šuma, diskretno i plaho.

— Germaina!

— Mama!

— Sedam i pô, dijete moje... Zakasnit ćeš.

Blagi i bojažljivi glas brižne gospodje Mazier (Mazje), još se jače snizi kloneći se svakoga akcenta, koji bi mogao izgledati kao neki prigovor.

— Da, majko; evo već ustajem...

— Vrata kao da su pod majčinom rukom nekako neodlučno zadrhtala, pa starica nastavi obzirno:

— Jesi li dobro spavala?

— Kao panj, da se nisam ni jedanput probudila...

— Pa neka, neka!

Da li se Germaini samo pričinilo? Kao da je u zvuku majčinih riječi razabrala nijansu neke žalbe, nekog razočaranja?

Svakako, vrata kao da su jutros bila neobično nervozna; pomicala se, otvarala i zatvarala. Gospodja Mazier još časak posluša, a onda se povuče tiho i oprezno.

— Jadna mama! uzdahne Germaina, rastežući se. — Ona bi svakako htjela da dozna, jesam li se odlučila...

Sinoć su je zaprosili. Bio je to jedan već čovjek u godinama, koji je stanovao na prvome katu, a kojega je ona jedva i poznavala: dosta znamenit naučenjak, gosp. Ducros (Dükro). Djevojka je htjela da promisli stvar. Nije joj se žurilo. Medjutim je njezin odgovor bio već gotov: — Nije to bila partija za nju.

Kad je povukla zastore, obli je zaista ono svijetlo, koje je očekivala: sumorno i sivo. Prozor je njezin sa petoga kata gledao u široko dvorište. Sučelice bila je niža zgrada, preko koje je pucala prostrana praznina, prama horizontu nebeskom, koji se toga jutra nisko spuštao. Vlažna studen klizala se po padinama od krovova, koji su se nizali u beskrajnost s nebrojenim legijama dimnjakâ. Toga dana nisu ti dimnjaci imali — kao u danima, kad njima drmaju vjetrovi tako, da im se glave s kacigama kao lude okreću — izgled bojovnika, koji kreću u boj, da se biju za svoje samotovanje. Tada su, najviši medju njima, izgledali kao neki rasklimani Don Quijoti, koji srljaju niz padine od krovova, po kojima su se oni, maleni ali neosvojivi, zbijali kao u torinama. Ali ovog februarskog jutra bili su svi tihi, cvokoćući zubima, dok je rezak vjetar odnosio njihov ledeni dah. Koliko je samo tuge može da se skriva u stvarima po danima, ovako loše započetima!

Germaina se brzo obukla. Žurno baci u ogledalo onaj posljednji ispitivački pogled, koji je tako prirodjen ženama, a iza kojeg vazda dolazi onaj mali, brzi i atavistički gest, kojim se gladi kosa, — kad djevojka opazi, da joj je lice odviše ozbiljno.

— Ako zadržim ovaj izgled, rastužit ću majku.

I pokuša da se nasmiješi. A smiješak joj je bio tako sumoran i jadan, da se u njemu odavala sva djevojčina unutrašnja tuga.

— Ah, šta! Baš sam luda. Što me je to jutros spopalo? Ona prosidba? Djetinjarija!

I požuri se, da naturi šešir na vrpce, koje su joj ovijale sljepočice. Ta kretnja izboči joj grudi i napne pune i čvrste forme. Bila je to krasna, visoka djevojka, lijepo gradjena i zdrave krvi, koja je njezinoj tamnoj puti davala boju zrele voćke. Izbijala je iz nje u isti mah i snaga i gracija. Njenih dvadeset i pet godina triumfiralo je i ona je to znala. Ali je samo slegla ramenima i naglo se otrgla od ogledala.

U jedaćoj sobi dočeka je nemirna gospodja Mazier. Kad ju je ugledala, uzdahnula je, kao da joj je pao neki teret s duše.

— Ah, evo te! Brže, Nicola (Nikolâ), zajutrak za sestru! doviknu ona najmladjoj kćeri, koja je upravo stavljala tase na jednom uglu stola.

Onda se opet obrati Germaini:

— Hoćeš li samo imati dosta vremena da popiješ, a da se ne opečeš?

Germaina razabra u raznježenim majčinim očima običajnu tjeskobu, od koje su te oči postajale bolne. I odgovori veselo:

— Dakako da ću imati! Danas su mi slučajno sve instrukcije u blizini podzemne željeznice.

A kad je opazila u svijetlom okrugu, što ga je svjetiljka ocrtavala na stolu, blijede i tanke majčine ruke, koje kao da su se produljile od navike da lete po ručnom radu, a koje su u času, kad je ona unišla, ostavile započeti posao, reče:

— Ah, mamice! Zar ti nismo zabranile, da radiš pri svjetiljci?

Prekide ju malko osorni glas jedne sestre:

— Ja sam je grdila, baš kad si ti ulazila. Ali ona uvijek nalazi kojekakvih razloga, da mora raditi.

To je govorila mladja sestra Michela (Mišela), nagnuta nad otvorene bilježnice, manifestirajući tako svoje negodovanje, ali ne prekidajući pisanje.

— Draga djeco, zaboga, gospodja Clampier hoće da sutra dobije gotov ovratnik. Naročito me je zamolila. Bila je i malko u neprilici, jer prima goste„ a nas nije pozvala...

— Pa to primanje je tek prekosutra! poviče Germaina. — Čula sam od Blanche Clémencin, koja mi je to rekla bez ikakove zle nakane, ali možda i malko zlobno.

Sada podiže Michela lice iskrivljeno od uzbudjenja. Ona se je vazda bunila, kad je tko vrijedjao ponos njihova siromaštva. Zato bijesno promrsi kroz zube:

— Nas ne pozivaju, a javljaju nam koješta kao kakvim šveljama...

— Pa možda se ja i varam, reče Germaina, koja je uvijek umirivala sestre.

Ali je i ona mislila na to, kako je nekoć njihova mladost bila toplo dočekivana u toj kući, koja se malo pomalo počela zatvarati pred njihovim siromaštvom.

Nicola se već povratila i stavila na stol zajutrak, koji se pušio.

Digavši se iz postelje u brzini i u posljednji čas, Nicola je svoje noćne pletenice samo savila u klupko, navukla kućnu haljinu, koja joj se, slabo zakopčana, klizala niz ramena. Bila je tako dražesna i tako svježa, da joj se ovaj negliže činio kao neka koketerija.

— Reći ćeš mi, što misliš o ovoj čokoladi. Od jedne kocke ovako mogu da skuham za tri tase.

— Izvrsna je!

— I laka, zar ne?

U kutu njenih usta skrivao se uvijek neki početak smijeha, a ćud joj se brzo mijenjala kao i površina njezine misli.

— Da li si barem sanjala o svom starkelji?

Gospodja se Mazier trže. Nije voljela, da se lakomisleno dotiču ozbiljne stvari. A za bijednu ovu ženu, na koju su navalile sve kušnje, bilo je samo teških i ozbiljnih stvari.

— Zaboga, Nicola! Gosp. Ducros nije star čovjek. Bit će mu najviše četrdeset i šest, četrdeset i sedam godina...

— Svejedno! prekide je Michela tonom, koji je ovoga bračnog pretendenta sravnjivao sa zemljom i odavao svu srdžbu, koja se od sinoć bila u njoj nakupila. — Mogao bi joj biti otac!

Ima riječî, koje kao da uvijek padaju u veliku tišinu. I kao da srce na njih upravo čeka. Riječ »otac« izazvala je velike uspomene. Na ovaj doziv

podiže se silhueta preminuloga i duše ove četiri žene okupiše se oko nje.

»Da, mislila je Germaina, — kad bi otac još živio! Onaj div, silan i blag, koji se uvijek nadnosio nad njezinim djetinjim cjelovima. Da li bi onda itko smio i spomenuti ovaj brak?«

Oh, ona nije o tome mnogo mislila! No sada joj je ipak odjednom neka tjeskoba spopala srce. Kao da je izronila neka prijetnja. Instinktivno potražiše njene oči neku pomoć i sukobiše se sa svim onim njenim svjedocima njezina života, s onim domaćim stvarima, koje su je spajale sa sretnim danima njena djetinjstva.

Da li su razabrale njezin poziv te stare stvari, to staro pokućstvo, oni bibeloti, sve što je preostalo od udobne prošlosti, — pune blagostanja i što su četiri ženske svakako htjele da sačuvaju u ovoj naglोj propasti svega. Bijedne stvari, koje su uza svu svoju sumornost nastojale da lijepo izgledaju. Bile su nešto malo previsoke za skromnu dekoraciju, nadajući se, da će sakriti svoju bijedu pod vidom časne starosti. Veliki stilizirani buffet, važan i trbušast, stade se više no ikada isprsivati, dok su četiri stolca, bočeći svoja izvajana ledja, raskošni i zadovoljni pretjeravali držanje skorojevića. Njihove parice, radi pomanjkanja mjesta, morale su emigrirati u predsoblje. Najjače je zbunjivao stol, koji je zaboravio svoje poniženje, jer je sada prevučen navoštenim platnom, te je dozivao u pamet mjesto, na kojemu je nekada sjedio gosp. Mazier. I sve to skupa: staklarija, fajanse, starinske gravure, priljubivši se uz zidove u gomilama, dobacivalo je uspomene, koje su se od njih i očekivale.

Trudile su se, koliko su bolje mogle, te stare prijateljske stvari, nešto malo preuzetne, jer nisu nikako mogle sve razumjeti, ali su ipak bile tako razgovorne, kad ih je tko htio slušati!

Pa ipak Germanina nije od njih dobila traženu utjehu. Zar možda zato, što se ona i odviše često

utjecala tome dozivanju, te su odgovori stizali već iz veoma velike daljine? A onda, kako da se ne osjeti propast sve ove ostavštine prošlosti, koja se gubila: propast zastorâ od gjenovskoga velura, koji se nisu više potezali, samo da se poštedi njihova trošnost; propast kože na stolcima, kroz koju su bijedno probijali sivi pramenovi; japanska tkanina, prebačena preko glasovira, koja je sve, nit po nit, gubila svoje zlato; ništenje sve te stareži, koja se više nije upotrebljavala, niti zamjenjivala drugim predmetima, radi privrženosti svemu onome, što su te stvari predstavljale od minule sreće, ili zbog toga, što se nije smjelo trošiti...

Bruji peć od fajanse i počinje da rasipa onu tešku toplinu, od koje sustaje sva energija. Jedina je to peć, naložena u stanu. Ova jedaća soba postala je zajedničkom prostorijom, u kojoj se živi i radi jedno uz drugo. Michela, koja se pripravlja za rigoroz, ponovo se nadnijela nad svoje knjige. Nicola svojim laganim koracima ide amo-tamo, sprema, briše, radeći posao dvorkinje, koja je najmljena po nekoliko sati izjutra. Ona će počekati, dok njene sestre izidju, a onda će tek sjesti za glasovir. Za glasovirom radi ona pet sati na dan. U ovom stegnutom životu vodi se mnogo briga o tome, da jedna drugoj ne smetaju. Svjetiljka brani intimnost svog žutog svijetla, dok ne nahrupi dan, koji sve jače prodire.

Germaina zavidja sestrama, što mogu da ostanu u naloženoj sobi. Njom ovladava neko blago osjećanje, neki drijemež prekriva njenu misao. I ona još ne odlazi...

Blagi glas gospodje Mazier, pun bola, kao da uzdiše:

— Michela, kad podješ u Sorbonnu, morat ćeš svratiti u »Fil de lin«. Primila sam od njih novi račun. Reći ćeš im, da ću svakako gledati, da podmirim dug barem donekle koncem ovoga mjeseca. Uredi to s njima!

Djevojka podiže nos i potvrdi glavom. Ona je, kao i druge dvije sestre, navikla na ove neugodnosti. Opet pade tišina na četiri ženske. Ali jeka riječi nije se odmah ugasila u njima i duše im ostadoše uznemirene zajedničkim brigama.

Germaina se nevoljko diže. Već je čitavu minutu osjećala na sebi majčin pogled, pa nije trebala podići oči, da pogodi nemirnost toga pogleda.

— Da, majko, već idem.

I kad je već bila na stubištu, sva ovijena vlagom, koja se dizala iz dvorišta, gotova da udari svojim putem, ona se okrenu, da umiri majku i s lijepim smiješkom mladosti dobaci majci, koja ju je ispratila:

— Do vidjenja navečer!... Ne boj se ništa!

Gospodja se Mazier jako bojala, da joj kći ne bi izgubila instrukcije, jer je to bio najveći njihov dohodak. Ali ju zato nije manje mučila briga, gledajući gdje joj se kći pati poslom, koji bi tako lako mogao poremetiti djevojčino zdravlje i izložiti je svim prijetnjama Pariza.

Gospodja Mazier se zaista vječito nečega bojala. Bila je ona sitna i krhka ženica, koja se ipak bojala da zaprema previše mjesta, dok joj je nesigurni hod vječito ulijevao strah, da će se svaki čas prevaliti. Ona je prelazila preko života sa uzbudjenošću onih, koji se jedva osmjeljuju da predju preko kakvog opasnog raskršća.

Udes je plašljivaca, da postaju ciljem sviju udaraca. No nesreća kao da zlim okom gleda upravo na njihovu obzirljivost, pa ni bijedna gospodja Mazier nije bila poštedjena. Niti je njena mladost bila obilježena velikim dogadjajima, niti joj je njezin strah od nepoznatoga dopuštao da zagrabi u sve one sretne slučajeve, koji su prolazili pored nje, na dohvat njene ruke. I tako su sva sitna žaljenja za propuštenim prilikama ispunila tužne dane njezine mladosti. A tada se u njenom životu pojavi visoka

i moćna silhueta gosp. Maziera. I ona razumjede, da se može potpuno rasplinuti i iščeznuti u njegovoj moćnoj sjeni. Čim joj se dakle javilo to zaklonište, ona se zatvorenih očiju baci u nj. I priljubivši se uz nježnost ovog blagog kolosa, ona posve zaboravi na svoje strahovanje od vječnih opasnosti.

Ali još nikada dva bića nisu stvorila savršenijega kontrasta. Gosp. Mazier je bio jedan od onih ljudi, koje bi njihova snaga nehotice mogla učiniti žestokima, ali koje ništa ne može tako da razoruža, kao ženska krhkost. Takve ljude slabost raznježuje. Bio je to neiskazano sretan brak. Mazier je bio ganut pouzdanjem, kojim mu je ispunjavao ženu njegov zagrljaj, a njoj je bilo slatko milovati i tetošiti njegovo potpuno predavanje.

Kao visoki funkcionar financija, imao je gosp. Mazier položaj, koji mu dopuštao da udobno živi i da se smiješi velikome neiskustvu svoje žene. Uostalom, sigurnost svoje karijere i izvjesnost, da će starost njegova biti u svakom pogledu obezbijedjena, blagodareći državnoj penziji, sve ga je to odvraćalo od toga, da bude spreman za svaku nepriliku. I doista ovaj tako jednostavan i tako dobar čovjek, ne bi nikada našao u sebi snage, da ne udovolji ikakvom hiru svoje porodice. Rodilo mu se troje djece, tri djevojčice, kao da je Providnost htjela, da odgovori tajnim željama gosp. Maziera i da izrabi svu ljubav, koja je gorjela od želje da se sva preda...

Djevojčice su bile njegov ponos. Češće, onako pod večer poslije svršena posla, uzeo bi on koju od njih — a gotovo uvijek Germainu, koja mu je već formalno ličila, imajući od njega onu lijepu harmoniju fizičkoga zdravlja — pa bi pojurio s njom po ulicama, razgledavao antikvarijate, nadajući se da će naći kakav rijetki bibelot, to jest priliku, koja će istrgnuti ljubeznu zahvalnost iz usta gospodje Mazier, koja je vazda imala puno smisla za ove

ludosti. Ali se odjednom smrče sva ova sreća i obrati u najneočekivaniju, najbrutalniju katastrofu. Oh, ta smrt, koja je sve ošinula kao grom iz vedra neba! One velike njegove oči, koje su se već punile sjenom, uprte u budućnost, koja se zatvarala pred njima u svoj strahoti bijede, u kojoj je otac ostavljao svoje ognjište!...

Kad je gospodja Mazier ostala sama, pošto su joj kćeri otišle za poslom, potisnula je stolicu do prozora, a ruke joj počele prelijetati ručnim radom. Dala se na sanjarenje, odbijajući se u prošlost prema svojim uspomenama. Oči su joj gledale, kako niče cvijeće u njenom ručnom radu. Ali ponekad su se toliko upirale u to cvijeće, kao da su se stvari, nevidljive drugima, zaprele u one niti... Čudnovate su te oči. Njihovo je modrilo gotovo bezbojno, toliko su blijede. U njima tinja delikatno svijetlo dalekih obzorja, kao da vazda gledaju u veliku daljinu.

Odjednom ih zamrači jedan oblak. Sanjarenje ju je dovelo do onih strašnih dana, pošto je nestalo hranitelja, kad je ostala u velikom i zvučnom stanu, u kojem su je gledale gdje plače tri kćeri, šuteći u čudu. A ona je plakala s glavom u dlanovima, pogružena na ruševinama svoje sreće.

Šta li će da bude od nje i od njene tri kćeri, od kojih najstarija nema još ni petnaest godina?

Medjutim je ova nesreća pobudila sažaljenje. Drugovi njenog muža počnu se zauzimati za nju. Gosp. Mazier je odviše rano umro. Ona se ne može nadati nikakvoj mirovini. Natucali su joj o nekoj trafici, ali za taj posao bi trebalo mnogo trčkarati, pa se o tome kasnije nije više ništa spominjalo. I tako se diskretne simpatije za nju malo pomalo slegoše.

Iza toga joj je notar počeo donositi neke brojke s izvjesnom profesionalnom melanholijom i objašnjavati joj, da joj na koncu konca ne ostaje ništa

osim skromnog njezinog miraza, što ga je donijela kao nevjesta. Tada se ganuše dobre duše. Za jedan časak — odmjereno vrijeme, za koje joj zauzetni i užurbani ljudi društva prepuštaju slobodnu scenu — izgledala je ona interesantna. Kako su je salijetali!

Još se i sada gleda u jednome kutu svoga salona, klonulih, bespomoćnih ruku, dok su je sa svih strana okružavale ožalošćene prijateljice, prionule da izmedju dva posjeta srede njezine bijedne prilike.

— Ima li roda?... Zna li što raditi?... Šta, ni jednog stranog jezika?...

I dok njena bijedna glava postaje sve ukočenija od udarca nesreće, odjekujući od šuma ovih riječi, kojih ona ne čuje, oko nje se usnice prijateljske rastežu, dobra volja se razilazi, pošto se mora konstatirati, kako ona gotovo nije vrsna ni da sebi zaradjuje svakidašnji kruh, pa tako onemogućuje njihovo djelo pomaganja.

Ruke se gospodje Mazier na čas ukoče. Njenim očima predje smiješak. Opet u duhu gleda, kako se polako i oprezno gube te milosrdne dušice... Gleda, kako se one polako povlače, mašući zaprepaštenim gestima i šapćući nešto izmedju sebe.

— Nevjerojatno!... Kolika nepromišljenost! Ne razumije se ni u kakav posao!... Kako čovjek može dopustiti, da ga dogadjaji tako zateknu!... Što možemo početi s njom?

Kao da i one same — povjeravajući se previše u život — od veće česti ne bi sve u sličnoj katastrofi ostale isto ovako razoružane!...

Tek neke, najvjernije, prijateljice htjele su da joj pruže ruku pomoćnicu, pa se dosjetiše, da iskoriste njezinu vještinu i ukus u izradjivanju finih čipaka i vezova, kojima je ona uvijek snabdjevala dobrotvorne prodavaonice. I gospodja Mazier pri-

stade na ovo spasavanje, koju nije sprečavalo, da se zadube u veliki san sreće, koju je proživjela.

Da ne premješta svoje uspomene, voljela je da ostane u okviru starog svoga pokućstva, koje joj je šaputalo zaboravljene stvari. Zbog toga razloga nije mogla ostaviti tu staru kuću na Voltairovu obrežju, u kojoj se bila toliko udomila i koja ju je tješila i razumijevala. Gore, na vrhu istoga stubišta, bio je ispražnjen stan, koji je zapremao polovicu petoga kata. I tu eto, u tom stanu proteklo je skoro deset godina njene nevolje, rada i brigâ. Tu je ona bila zatvorila svoj skučeni i osakaćeni život. Ali njihova nevolja nije bila toliko ni u samoj bijedi, koliko u nesigurnosti za sutrašnjicu, u odricanju, u računima, kako da se riješe kakvoga duga, prije nego što naprave kakav novi, u borbi tih četvero žena, da ostanu vjerne svojoj prošlosti, da podrže svoj položaj i da stvaraju iluzije o relacijama, koje se s obzirom na dostojanstvo njihovoga siromaštva nisu usudjivale prekinuti.

Jedan uzdah nadme grudi gospodje Mazier. Misli njene dovedoše joj pred oči zahtjeve današnjice...

Danje svijetlo jutros nikako ne će da zablista. Pariz ostaje pod maglom, koja poče padati. Posao veoma polako napreduje, a oči se već unapred umaraju. Ovratnik ne će biti dovršen na vrijeme.

Gospodja Mazier opet pogleda kroz prozor.

— Pada! Jadna Germaina!

I opet nastade tišina. Pod mrežom nitî, koju dodiruju njeni prsti, nalazi ona opet svoj zapredeni san. Vraća se u zagrljaj svog velikog i blagog diva. Tu napokom zaboravlja svu svoju bojazan, onu bojazan, koja ju progoni jače nego ikad i koja kao da je izabrala u njoj mjesto za svoj vječiti boravak.

II

Obuka se svršila. Maleni i vedri glasići, sve do toga časa utamničeni u školi, izbacuju brzo iz sebe svu svoju radost i cvrkuću kao žuborenje pticâ. Sve se gura i trči jedno za drugim. Germaina traži da si prokrči put. Zaustavljaju je duboki i udivljeni dječji pogledi, koji se dižu prama njoj. (Vidi sliku!) Nje se djeca malko boje, jer utjelovljuje neki autoritet, ali ju mnogo vole radi njene blagosti, njene strpljivosti, materinske dobrote i one nježnosti, koju djeca umiju tako dobro da razaberu. Teže je prebroditi zapreku matera, koje imaju da ispričaju kakav nerazborit dječji odgovor i onih, koje moljakaju kakav odviše topli komplimenat, a naročito odgojiteljicâ odviše revnih i sitničavih, kojima valja ponavljati čitavu obuku.

Upravo je odbilo podne! Ona će zakasniti, jer se ne vraća kući. Po običaju ruča ona kod Clémencinovih, gdje provodi veći dio popodneva kao učiteljica mlade djevojke. Ova joj kombinacija dopušta da uštedi jedan ručak. Ali gotovo svaki dan mora se ona isto ovako, bez daha, žuriti, da ne izgubi vremena. Gospodin Clémencin naime voli točnost, pa u tom pogledu ne poznaje šale.

Napokon joj podje za rukom, da umakne. Pada ledena kišica, koja sve umotava i ohladjuje. Cipele se lijepe za blatne trotoare. Germaina se proturava izmedju mirnih kišobrana, koji sprečavaju prolaz i prkose pljusku. Ona se žuri tijesnom ulicom, sva izmorena obukom. Zatim se naglo okrene i zamakne za kapiju jedne nove kuće, te ne gubeći vremena da ulazi u lift, juri, sve po četiri stepenice preskakujući uz stubište do drugoga kata.

Sluga, s nijansom drugarske familijarnosti, za koju mu daje prava njihov zajednički položaj plaćenih ljudi, šapuće joj na uho:

Zaustavljaju je duboki i udivljeni pogledi, koji se dižu prama njoj.

— Požurite se! Zakasnili ste... Već su za stolom!

Germaina se već riješila svojeg ogrtača i kape, pa zaduvana, usplahirena i crvena od studeni, otvara vrata blagovaonice, pripravna da se ispriča.

Ali joj se za taj posao ne ostavlja vremena. Jedan jaki, nešto prekrupni glas, glas gosp. Clémencina poviče:

— Gle, došli ste, gospodjice? Zar vaši učenici ne ručaju? Priučavate ih dosta žalosnoj navici netočnosti...

Gosp. Clémencin (Klemansen), kojega njegovi veliki poslovi i uspjesi u tim poslovima naučiše da vazda stizava brzo cilju, ne brine se da ublažuje svoje misli. Kako je bio naduven od naglo stečenog bogatstva, bio je i pun taštine, želeći biti auktoritativan, surov i apsolutan. A i sangvinični njegov temperamenat bio je slabo podesan za ustrpljivost. Kratak, zdepast, glave nagnute napred, izgledao je kao da bi svakoga časa mogao provaliti u čiji život. No uglavnom nije to bio rdjav čovjek, a najgora je u njemu bila ova naglost, koja nije ostavljala vremena, da mu se čovjek skloni s puta. Obično bi se Germaina diskretno pritajila, ali kako je sada bila nervozna, odgovori:

— Ja sam već govorila gospodji Clémencin, da bih mogla dolaziti poslije objeda. Mislim, da bi tako bilo sve u redu i nitko se ne bi uznemirivao.

Nastade šutnja. Čekalo se posredovanje gospodje Clémencin. Ali se ona nije nikada ni s kim prepirala. Narav njezinoga muža bila ju je naučila, da popušta pred njim, pa da ga kasnije uzmogne povesti, kud je nju volja. Vrlo se spretno snašla u toj taktici, pa ju je općenito primjenjivala. Cijelu kuću vodila je ona, da se to nije ni opažalo, pa se svaka zlovolja brzo stišavala pred ovom lukavom i prikrivenom odlučnošću.

Kad je razabrala, da je direktno povučena u raspravu, zadovoljila se samo tim, da je odgovorila:

— O tome ćemo još da se porazgovorimo, drago dijete.

I svi razumješe, da je njezina odluka pala, samo što još nije kucnuo čas, da je objavi.

Medjutim se gosp. Clémencin u duši i dalje ljutio, te je, prazneći svoj tanjur i jednako žvačući, mumljao neke srdite riječi. Upravo je htio odgovoriti jednom ružnom riječi, ali ga u tom spriječi jasan i miran glas njegove žene, koja ga je uvjerljivo zapitala:

— Nisi mi ništa rekao, dragi prijatelju, hoćemo li danas izaći zajedno?

Zar je trebao odgovor? Po tonu — iako veoma poniznom — odmah se vidjelo, da će izaći zajedno i da će je on pratiti, kamo se ona već odlučila da podje. I nitko se nije više starao za ono, što je još, sav bijesan, mrmljao stari debeljković.

Uostalom, već je nekoliko časova sva pažnja bila upravljena na ono, što će da kaže Albert, sin Clémencinov. Jer sve, što je izlazilo iz njegovih usta, iziskivalo je neko pripravljanje. Za stolom sjedio je on sučelice prama Germaini, pa je njegov, ponekad odviše uporni pogled, silio djevojku da odvrati oči na drugu stranu. Mladić je predstavljao dosta klasičan tip lijepoga dječaka, koji se klanjao anglo-amerikanskoj modi. Lice mu je bilo pravilno, usne izbrijane, čelo golo. Ova jednostavna spoljašnjost nije nagoviještala mnogo karaktera. Obrazovanost bogatoga djeteta, kojemu taština oca skorojevića nije uskraćivala ništa, bila ga je doduše profinila, ali u isto doba pripravila na preziranje svoga porekla. Sve što bi se sudarilo sa njegovim staranjem za eleganciju, njega bi povrijedilo. Činilo se, da on na sve iz prikrajka motri, pa i pati od surovosti očeve proste naravi, koju doticaj s društvom nije još dospio da ugladča. Očeva grubost, koja se njemu činila još grubljom, dovela ga je do pretjerane reakcije, pa se trudio, da mu

držanje bude najotmenije. Ali je na njemu bilo još mnogo od okoline, u kojoj je živio: otmene manire nisu mu bile najprirodnije. Nastojao je samo da izgleda »bontonski«, ali mu je nesigurnost u tome paralizirala mladost. Bio je rastrošan, ohol i dokon; sve je u njemu bilo nezgrapna poza, premda je bio osjetljiva srca i sklon jednostavnosti.

U ime prosvjeda na neprijazni doček Germaine, htjede on u isti čas da nadje nešto elegantno. Zato stade po pameti tražiti, što bi rekao, a da ne bude odviše familijarno. Brzo je našao, pa se i sâm začudio, da je tako hitro izmudrio, čime da otpočne. Poče dakle što je opreznije mogao, imajući stalno na umu svoju polaznu ideju.

Bila je to vazda ista taktika, pa nitko nije ni slutio, koliko ga je truda stajao taj napor. Ipak mu je ova opreznost u izboru idejâ i riječi, dala neki spor i namješten način govorenja, što je malko dosadjivalo.

Iza malenog duševnog napora, odlučio se dakle da progovori, birajući izraze:

— Na plesu, što sam ga sinoć posjetio, gospodjice, slušao sam, kako vas hvale.

— Zar se sa mnom zabavljaju na plesovima?

— Mnogo za vama žale. Izvrsna ste plesačica.

Komplimenat možda baš i nije bio na mjestu, ali je Germaina bila dirnuta tom počašću i promjenom razgovora, koju je on pokušao. Ali se, na nesreću, razbila konverzacija i zavladala neka olujna tišina, u kojoj ono nekoliko riječi odjeknu otegnutim zvukom.

Blancha, učenica Germainina, nipošto nije prekinula zabunu. Ona je, kako se činilo, bila ravnodušna za sve, cijeneći nadasve blagodat nepomičnosti. Od oca je naslijedila nezgrapne kosti i obilno meso. Od nekoliko godina, neprestano su je uvjeravali, da će se godinama već profiniti, ali je ova nada postajala iz dana u dan sve varavija. Na njenim usnama, koje su se mlohavo micale, jedva se

ocrta sitan smiješak bez umiljatosti, kojim je primila komplimenat svoga brata, učinjen učiteljici.

Koliko je već puta Germaina bila svjedokom, — pred kojim se nitko nije više sustezao — svih onih svadja, mrzovolja i karakternih navika, u kojima se otkrivaju tajni talozi čitave porodice! Toga im je dana bila ona nehotičnim povodom, pa je osjetila, jače no igdje, impresiju, da je ovdje zališna. To je bila ona nezgodna i neizbježna situacija, u koju dolaze sve djevojke njenoga položaja: da se pokazuje tudjinkom, koja paralizira familijarnost kuće, te da ostane na pragu intimnosti; da služi, ali da ne gubi svoje ličnosti, niti se odriče svoga auktoriteta, da se pokazuje pristupačnom za ponudjeno prijateljstvo, ali da se drži kao da može i bez njega biti. Smiona zadaća. Uloga ravnoteže, iz koje je Germaina vazda sa mnogo takta i skoro veselo izlazila, a u čemu ju je veledušno potpomagala gospodja Clémencin. No gdje joj je jutros ostala ta hrabrost?

Njena misao odleti do maloga stana na Voltairovu obrežju. Preko navoštena platna bio je prostrt stolnjak. Po njemu je slagala tanjure služavka, koja je u svojoj pregači unosila sav zadah štednjaka. Ali to je bio čas odmora, kad su se njezine sestre sa majkom povjerljivo razgovarale, služeći se onim sitnim riječima, koje kazuju tolike stvari i kad šutnja nije puna zbunjenosti, jer je prepuna zajedničkih misli. Ta tišina razastrla je sve do nje moć svog umirenja i Germaina opet nadje svoj mir, kad se digla iza stola.

Poslije objeda prelazilo se u salon, gdje je gosp. Clémencin pio kavu. Mlade su ga djevojke poslužile, našto bi pošle u pušionicu, gdje bi zatekle Alberta sa cigarom u ustima.

To je bio čas, što bi ga izabrao mladić, da se malo pozabavi i našali s učiteljicom svoje sestre, čemu nitko nije mogao zamjeriti i što nije moglo imati nikakovih posljedica. Njegove mlade godine

prolazile su pokraj ove krasne djevojke, svježe, otmene, zamamne, a koja je bila gotovo njegovih godina. Student je rado švrljao oko dvorane za obuku i svakog časa htio da izlije svoje uznemireno srce. Ali način i riječi, kojima se je služio otac prama učiteljici, jasno mu nagovijestiše hijerarhiju socijalnih klasa, poučivši ga, da mu nije zabranjeno biti sentimentalan naprama ovoj lijepoj osobi, samo pod uvjetom, da se pri tom posluži izvjesnim šaljivim tonom, kojim ima da se otklanja svaka iskrenost s njegove strane. Živjeli su dakle u nekom drugarstvu, u kojem se iza bezazlenih riječi skrivahu polovična očitovanja, koja ni na što ne obvezuju. A što se tiče same Germaine, on ju je držao odviše bistrookom, a da bi se predavala kakvoj iluziji i kakvom nemogućem snu. Ona je zaista dopuštala, da joj on udvara, smiješila se njegovim diskretnim očitovanjima, kao bezazlenim nestašnostima. Ali je u isti mah dobro zatvorila svoje srce, da ne bi u nj prodrla kakova smutnja.

Pošto je Germaina unišla prije Blanche, koja se zadržala u salonu, Albert joj reče brže, nego što je to bio njegeov običaj:

— Vrlo sam se srdio radi načina, kojim vas je dočekao otac...

— Hir gosp. Clémencina ne vrijedja.

— On je prama vama nepravedan.

— Nemojte pretjerivati.

— Ova kuća griješi prama vama, a nitko kao da to i ne opaža. Ja shvaćam vašu zakopčanost pred njima. Ali sa mnom, koji sam vazda tražio vaše prijateljstvo...

Uto udje Blancha. Baci se u jedan kožni naslonjač, koji zastenje pod tim teretom, nabravši se u hiljadu grimasa. Razumjela je, da je omela neki razgovor, pa zapita:

— O čemu ste govorili?

Jedna bora skupi se na mladićevu čelu. Germaina mu priskoči u pomoć:

— Vaš je brat danas udario u komplimente. Prigovara mi, da se odviše bavim vama, a njega zanemarujem.

— Pa to nipošto nije pravo, prihvati on ovu misao. — Šta vi to predajete Blanchi? Ona nema više šta da nauči.

— A vi?... zapita smijući se Germaina?

— Ja svakako trebam više nadzora, nego ona...

— Pa vodite sa sobom Blanchu...

Debela djevojka dobaci, ne mičući se s mjesta:

— To ne bi bilo ništa za Alberta.

Rekla je to ironično. Njenih osamnaest godina, bez ikakve gracije, zavidnim je očima gledalo rascvjetavanje svoje učiteljice. Imala je dovoljno izoštren pogled, da opazi, kako je Germainin sjaj bacao nju u sjenu, a previše predrasuda, da je to ne bi razbjesnilo. I tako su joj na usta dolazile pomalo riječi ogorčenja, koje su se radjale iz onog rdjavog osjećaja, koji se kiselio u dnu njene duše.

Germaina je držala kao da nije ništa čula. Nisu je mogla doseći zabadanja ove inferiorne osobe, koja nije mogla dočekati da strese sa sebe učenički jaram, ali joj je prirodjena mlitavost dopuštala samo slabo ofenzivno oružje.

Kroz otvorena vrata gledala je Germaina gospodina Clémencina, kako se nasladjuje kavom i kako mu se lakome usnice bore s odviše vrelom tasom. Oči su se Germainine nasladjivale previše bogatom dekoracijom. Gospodja Clémencin je plela na desnoj strani, naslonivši se napolak na naslon. Osjećalo se, da je to žena sasvim druge rase. Imponirala je otmenim manirama, kojima se njezin muž i nesvijesno pokoravao. Kako je mogla poći za toga čovjeka? Činilo se, da cijeni raskoš, u kojemu je živjela. Zar je tome raskošu žrtvovala sve druge sanje? U njenom smiješku razabirala se davnašnja tuga, od koje se doduše izliječila, ali joj je zauvijek protegla kutove usana. Da li je bila sretna?

Zašto se je Germaina baš u ovom času sve to pitala, kad su ovo bili svakidašnji prizori? Nije li se u njoj izvršavalo prilagodjivanje nekoj ideji, a da ni sama o tome nije bila svijesna?

U salonu se razabra neko kretanje. Ušla je neka gospodja. Gospodin Clémencin se odšuljao, a glas gospodje Clémencin zazove:

— Blancha!

Kako je Germaina htjela poći za djevojkom, Albert je zaustavi jednim pokretom i približi joj se živo:

— Znate li, da se snuju neke osnove o meni i gospodjici Raynalovoj? Vi je poznajete?

— Vrlo nježna osoba?

— Mršava...

— Dosta blijeda?

— Veoma anemična.

— Možda će sa sportom...

— I sa lijekovima...

Ta krhkost ulijevala je samilost ovom sportsmanu, naviklom da cijeni fizičku jakost.

Germaina se smijala. On se je bio nagnuo nad nju, naslonivši se na naslon njezina fotelja, i obuhvatio ju svu svojim toplim udivljenjem.

— Imao sam pravo, što sam se čas prije na vas ljutio. Bilo bi bolje, da vas nikad nismo ni upoznali. Budući da prolazite kroz naš život, niste trebali ostati samo lijepa tudjinka. Kako da vas zaboravim?

U njegovu glasu razabra se sonorna ozbiljnost. Činio se iskren i kao da je zaboravio sva svoja običajna zaobilaženja. Germaina je poznavala te iznenadne porive, u kojima je titrala sva mladićeva emocija. Ona nije na sve to ostala neosjetljiva, te požali onaj trunak koketerije, kojom je bila popustila i požuri se da baci izmedju njih svoju učenicu.

— Hajde da vidimo, gdje je Blancha...

On uhvati njenu ruku, koju ona nije odmah istrgla, ali je dala svome stisku značenje: zbogom!

A da on ne bi pomislio, da se oną i najmanje zbunila, gledala ga je odvažno i čvrsto jednim od onih svijetlih i slobodnih pogleda, koji razbijaju svaku sumnju!

Zatim udje u salon.

Stolicu gospodina Clémencina bila je zapremila jedna dama, koja je govorila prigušenim, brzim i lažnim glasom, pa je sama slušala svoje riječi, kako teku ravnodušno, kao da ih izgovara netko drugi. Germaina prepozna u njoj gospodju Clampier, koja je bila dohvatila Blanchine ruke, te kao da je na to već bila zaboravila.

— Da, da, draga moja djevojčice, mnogo mi je stalo do toga, da i vi prisustvujete ovoj soariji. Došla sam, da budem sigurna o vašem dolasku. To je dakle uglavljeno. Ah, gospodjica Germaina!... I vi ćete doći... Jest... morate... Stalo mi je do toga... Bit će vrlo veselo... A vaše sestre?... Zdrave i vesele?... Zamolite ih, da i one dodju. Ja ih veoma volim. Vaša najmladja sestra zaista je veliki muzički talenat. Slušala sam je. Bilo je to kraljevsko uživanje!...

I ona sklopi ruke. Kao da je htjela mimikom pokazati svoju ekstazu. Ali s ovim gestom došla joj je i jedna misao, koja je tek kasnije primila oblik riječi. A te riječi padoše brzo, kao da ih se htjela što prije osloboditi:

— Gle, sad mi pade na um!... Zašto da ona ne donese u društvo malo muzike? Da, da. Ja joj proričem ogroman uspjeh. Kod mene će biti poznavalaca. Bertrand, vi ga poznajete, glasoviti violinist, obećao mi je da će zaguditi nešto. Ona će ga pratiti... Kako da nisam na to prije mislila!

— Ja ću joj saopćiti vašu želju, gospodjo, odgovori Germaina, koja je sada razumjela, zašto ih pozivaju...

— Ne, ne, to je već kao gotova stvar.

Kad je ostavljala salon u pratnji gospodje Clémencin, čulo se i sada, kako govori onim glasom, koji je oduzimao svaku vrijednost riječima:

— One su doista deliciozne... deliciozne... prave djevojke!

Kad se gospodja Clémencin povratila, slegnu svojim tankim ramenima:

— Kakva budala! Došla je samo da vas sretne i da po vama pozove gospodjicu Nicolu, a to nije previše laskavo ni za vas, ni za mene. A nisam sigurna, da će njezina soareja biti tako vesela, kako nas je ona htjela uvjeriti. Pa ipak ćete morati ići, drago dijete, jer to može da bude od koristi vašoj mladoj sestri... A što se tiče one stvari, o kojoj se za ručkom povela riječ, ne će biti nikakovih promjena, ako vi samo pristajete, draga moja Germaina...

III

Spuštala se noć. Seina, veoma visoka i zamućena, prelijevala se preko strmih obala. Velika vodena plahta klizala se uz obrežje i odnosila poglede prema zapadu, gdje je blijeda čistina raskrivala nebesa, po kojima su se valjali teški oblaci. Kiša je bila prestala, a sa jablanova na obali još je kapala voda, kao sa velikih, vitkih ruku.

Germaina se često vraćala obalom ispred Tuileriesa, gotovo posve pustom, jer je voljela, da se nasladjuje posljednjim svjetlucanjem, koje se na površini zadržavalo. Sada je zaokretala na Pont-Royal. Čistina na nebu bila se zatvorila, ali je na Seini još ostalo svijetlo, koje se na nebu već utrnulo. Na čas se djevojka zaustavi, nagnuvši se nad rijeku i upijajući žedno ono svijetlo, a kad se okrenula, opazi, da je na drugoj strani mosta potpuna noć ispunila korito rijeke. Gubila se perspektiva Louvra. U taj čas se počeli osvjetljivati pro-

zori na pročeljima visokih kuća uz obalu. Rasvjetljivali se po prvim katovima saloni. Visoko, sa prozora jedne mansarde, kao da je jedna svjetiljka povikala: halo! Izroniše malo pomalo i ostala svijetla, razotkrivajući zatvoreni život i duše onih sobica, toliko stisnutih jedne uz druge, a tako tudjih jedne drugima... Trak svijetla, koji se kliza kroz zastore, čini se kao oprezni pogled, koji iz nutrašnjosti probija u studenu noć.

Germaina ubrza korak, pozvana odjednom intimnošću stvarî uspavanih u mlakoj polutami. Njena ju majka bez sumnje grozničavo očekuje, uznemirena još od ranoga jutra mišlju na onaj brak, pa će Germaina morati da izdrži sva pitanja tih očiju, koje se tako brzo ispunjavaju tjeskobom! Njezin odgovor? Cijeli se dan klonila da na nj misli. Ali to je bilo kao one male boli, za koje bi čovjek želio da su se svršile, premda dobro zna, da su se samo negdje podmuklo pritajile i da samo čekaju, kad će opet početi da nas rastrgavaju. Zar je mogla oklijevati? Nije; trebala je svakako naći kakav razlog, da može odbiti. I zato joj je bilo potrebno da bude na časak sama sa sobom, prije nego što će da se objašnjava s majkom.

Kako se penjala stubama prvoga sprata, začu iznad sebe korake, koji su joj se približavali. Doskora opazi očima, kojih se nije usudjivala podići, kako je na ćilim stala jedna noga u malo staromodnoj cipeli, s elastikom. Pokazaše se crne hlače, na kojima je pregib bio izbrisan. Zatim vršci redingota. Osjetila je, da će se za čas mimoići s gosp. Ducrosom. On se bio zaustavio, sklonivši se u stranu, da njoj pusti prolaz. Došla je do visine jedne nabrekle lisnice pod nečijim pazuhom. Netko je duboko pozdravi, skinuvši malo prenisko šešir. Napokon prepozna čitavog gosp. Ducrosa, po jedva malo prosjedim zaliscima. Neka svečana ukočenost davala mu je doista izgled ministarskog činovnika. Opazila je dekoraciju u zapučku.

Gospodju Mazier zatekla je Germaina, gdje radi pri svjetiljci. Malo smetena, kao dijete zatečeno na rdjavu djelu, stala se ispričavati:

— Kako vidiš, slušam, što si mi rekla... Ovo je vezivo s velikim ubodima...

Germaina, koja nije bila raspoložena da se prepire, samo se nasmiješi i kliznu u svoju sobu, praćena začudjenim pogledima.

Ta je soba bila udešena, da je mogla vrijediti kao malen salon. Za postelju je služila strunjača, pokrivena orijentalnim ćilimom, tako da je izgledala kao kakav divan. Smjestili su tu nekoliko komada starog pokućstva, što je još preostalo od ostataka nekadašnjeg namještaja. Jedan je zaslonac prikrivao toaletni stol, koji je bio potisnut u kut, a dva kućna naslonjača primala su kraj kamina, na kojem se je rijetko ložila vatra, ono nekoliko poznanika, koji su posjećivali porodicu. U sutonu se gubile silhuete namještaja. S ulice se dizalo svijetlo prema nebu, koje se gasilo. Germaina nije užigala svjetiljke. Čovjek se bolje ispituje u tami. Ona prebaci preko ramena šal i smjesti se udobno u jedan od onih naslonjača.

Zar je ona išta znala o tom gosp. Ducrosu, koji je tako iznenadno jurnuo u njezin život? Govorili su za nj, da je vrlo učen. Pisao je djela s velikim dokumentima o lingvistici i bio profesor u Ecole des Chartes. Znala je, da je član »Arheološke Akademije«, ako nije bila »Akademija moralnih i političkih Znanosti«. Smatrali su ga dosta bogatim, a živio je sâm. Njegova prošnja mogla je dakle Germaini laskati. A on, kao čovjek? Od maloprijašnjeg susreta kao i od ranijih nije ona imala ni zlu, ni dobru impresiju. Ostajala je ravnodušna. Plašile su je njegove godine. Nikad joj nije još padalo na pamet, da bi se mogla udati za zrelijega čovjeka.

Ali kako je njemu mogao da padne na pamet ovako osrednji brak? Zar da vjeruje, da su se slučajno sastali na stubištu izmedju prizemlja i prvoga

kata? Ta slutnja bila je laskava, ali je Germaina već štošta iskusila, a da bi u to sa sigurnošću vjerovala.

Kako je morao izgledati sastanak ovog prosioca sa starom damom, zaprepaštenom, njenom majkom, kojoj su uzverene zjenice skakale pred neznancem, koji je prosio njenu kćer? Od njegova očitovanjâ nije ostalo skoro ništa u majčinom klonulom mozgu, nego samo to, da ova očitovanja njima svima donose spasenje. Nije li za bijednu ženu ovaj brak, kojem se nije nadala, bio kao tiha voda luke, na koju se u oluji tako plaho vreba? Pa zar se onda nije moglo oprostiti, ako je starica, malo od kukavnosti, mnogo po instinktu, izbacivala sve što bi moglo omesti njihovo spasavanje, kao na primjer: male skrupule srca? Germaina se s nježnom samilošću nasmiješi. Ne, ona se nije zbog toga ljutila na majku...

Ali joj odjednom postaje jasno, zašto je sama toliko oklijevala, pa se još od sinoć nije ništa ispitala. Nejasno osjeti, da će joj se nametnuti ovo konkretno pitanje: Treba li preći preko svih ovih neopravdanih odvratnosti i pristati na častan brak, koji bi i majku i sestre izbavio bijede i vratio svima nekadašnji položaj?

Ne... ne...

Sva njezina mladost najodlučnije stane prosvjedovati. Ali je i ona bila umorna, pa još i umornija nego ostali, od toga njihovog kukavnog života pred zatvorenim horizontom, jer je njena zadaća bila najteža. Ali se ipak nije mislila oslobodjavati uz ovu cijenu. I tada se jednim gestom djevojka uzbuni, sažimanjem ramenâ, kojim se čovjek oslobodjava nekoga tereta.

Njezina mladost! Šta je s njom radila? Germaina otvori vrata u prošlost i odande joj dahne u lice svjež dah proljeća njenoga života. A kad se izazivaju uspomene, ne javljaju se vazda u tom času najprve one, koje očekujemo. Ima ih sasvim malenih i zaboravljenih, koje se došuljaju i prevrnu one velike, ljubimice, bližeći se svojim sporim korakom poštovanih stvari. Jedna joj je dolazila iz daljine s blagim i tužnim licem, još mokrim od suza!... Bila je još malena djevojčica. Otac ju je bio izgrdio. To je bilo tako neočekivano i tako izuzetno, da ga je jedan čas gledala u velikom čudu. Nato joj se srce prelilo tako beskrajnom žalošću, da se sva malena njena duša činila kao izlomljena... Gosp. Mazier ju je zbunjeno gledao. Malo postidjen možda, plaho se najprije nadnesao nad nju, ocrtavši preko njenih vlasi nešto kao lako milovanje. Ona je neprestano plakala. Tada on nije više mogao da izdrži, nego ju je obujmio objema rukama i stao ljuljati uz ponizne i umiljate riječi. I sada, poslije toliko godina, bila je moć uspomene tako silna, da je djevojka opet postala ona malena stvar, a pune grudi stegoše joj se, da joj se činilo, kao da se guši.

Zašto se vraćala tom zaboravljenom trenutku života, u kojem je djevojčica uživala radost, da je tako krhka pod onom moćnom zaštitom? I javiše joj se pred očima druge uspomene iz djetinjstva, nasmijane i sretne. Ali one nisu imale blagosti da utišaju onu veliku tugu...

A evo i onih drugih, kasnijih, kad oca više nije bilo. Germaina je već velika i jaka. Naliči na pokojnoga oca, a to je njezina nesreća. Lijepo njeno zdravlje ulijeva povjerenje gospodji Mazier, koja u svojoj nemoći traži uporište. Imala je da postane izvorom energije, iz kojega će crpsti bijedna majka i mladje sestre. Ah, kako je bilo teško raditi u pouzdanju i nadi, kad se sva hrabrost gubila pred prijetnjom sutrašnjice! Zašto je moralo biti tako, da je nju život vazda gonio prama velikim dužnostima, od kojih je strahovala?

Tama postade potpuna. Germainom naglo ovlada neki nejasni strah, neki moralni užas. Djevojka se osjeti sama, izgubljena. Tko će joj pomoći?

U daljini pred njom zasja jedno lice. Lice gospodje Clémencin s onim malo turobnim smiješkom i pritvorenim očima, koje su pokrivale njene tajne. Sintetično lice rezignirane sreće! Jest, u tome je sva mudrost...

Ali u noći gubi misao brzo svoju putanju. I Germaina se opet ugleda u vrtu Tuileriesâ jednoga jutra prošloga proljeća. Škola se — ne zna više, zašto — bila svršila ranije nego obično, pa je ona imala nekoliko slobodnih časova. Bilo je to blijedo, malko studeno jutro, pod koprenom svijetle magle. Sunce, koje se naslućuje na nebu, počinje probijati i protezati po tlima modre sjene. Vrt je pust. Tako je sjedila nekoliko časova, kad se odjednom trže. U neposrednoj njezinoj blizini zazva ju jedan glas. I netko sasvim familijarno sjede do nje.

Lucien Giroux (Žiru) bio im je u rodu. Bližnji rodjak, s kojim se ona često vidjala i koji je, još iz djetinjstva, zadržao običaj da joj govori »ti«. Često je, prolazeći mimo kuću, svratio da ih posjeti, pa bi se dao zadržati i na ručku. Našli bi se ponekad i na plesu. On je bio donekle smatran kao sin porodice, nježno familijaran, srdačan, a malo i galantan.

Toga jutra izgledao je vrlo obradovan ovim susretom. I odjednoć, sve riječi, koje su jedno drugome govorili, pričine im se čudne, nesrazmjerne, pune nekog novog značenja, koje su ih gotovo zbunjivale. Kao da im se razotkrivala duša. I neka stidljivost zapovjedi im, da šute. Vrijeme je bilo tako blago, nebo tako prozirno, da je čovjeka prožimala neka neobična fizična lakoća. Germaina se zagleda u zeleni vršak jednog pupoljka, koji se dizao prama blijedome suncu. Ona osjeća na sebi pogled, koji je još topliji od zrake, što u njenoj kosi užiže ridji refleks.

Zatim se rastaju, dok su im srca bila nabrekla od stvari, koja je izgarala od želje da bude izrečena, ali su je oni zatomili.

Šta je samo bila ta opojnost? Kad su se nekoliko dana kasnije opet vidjeli u stanu na Voltairovu obrežju, nisu je više našli. Toga dana je Lucien opet bio kao uvijek: jednostavan i kao s nekim protektorskim tonom. A i za drugih posjeta, bilo je to vazda samo ono isto lako drugarstvo, bez sjećanja na onaj slatki i zbunjeni čas. Zatim, na plesu — Germaina je znala, da je te večeri bila lijepa — on ju je odveo, gotovo odnio u jedan udaljeni salon, gdje ju je oštro prekorio zbog njene ravnodušnosti i promucao nešto o svojim željama.

Iza toga su opet došla vremena prostoga rodbinstva, koje se iznenada obraćalo u naglo ganuće bez ikakvog vidljivog razloga, što je nju stalno ostavljalo u nedoumici. Je li on to nju ljubio? Njoj se tako često činilo, da joj se on očitovao. Zašto onda ova neprestana uzmicanja, ovo dementiranje nježnosti, koja mu se nehotice izmakla?

Ona se trže. Netko je oprezno pokucao na vratima. Kao da se prenula iza sna. Zastidjela se svoga snatrenja. Ni na što se još nije bila odlučila. Hoće li moći da čvrsto nastupi?

Kroz odškrinuta vrata kliznu tanka silhueta gospodje Mazier.

— Germaina, Lucien je došao. Može li te pozdraviti?

Mladić se pojavi na vratima i šaljivo joj viknu:

— A što to radiš u toj pomrčini? Jesmo li te iza sna probudili?

Ona odgovori mehanički, sva uzbudjena ovim posjetom, koji je produživao njezin san:

— Počekaj! Odmah ću upaliti svjetiljku.

Premda ju je svijetlo zabliještilo, njene oči odmah potražiše Lucienovo lice. Na njemu je bio spokojan obični izraz. Skoro se rasrdila na njega zbog one njegove ružičaste kože i zadovoljnog smiješka, koji joj je bio tako neočekivan u tom momentu, da joj se učinio upravo glupim. Koliko puta

ljudi ovako iznebuha upadaju u tudje sanjarije! On opazi pokret njene fiziognomije, koja je naglo otvrdnula, i zapita sustezljivo.

— Smetam ti?... Valjda nisi bolesna?... Kao da si ozebla usprkos toga debelog šala...

— Ne, ne!... Dolaziš mi upravo kao naručen... Reći ćeš mi svoje mišljenje...

Malo zbunjen, osjeti on, da se ona podruguje. Ali nije imao kad da išta govori. Uspravljena pred njim, reče ona bijesno:

— Jesi li čuo za novost? Zaprosili su me...

— Tebe?

— Tvoje čudjenje nije baš osobito ljubezno.

— Zar je dakle ozbiljno?

— Oh, vrlo ozbiljno!... Pa ti i poznaješ toga neobičnoga čovjeka, koji prosi ruku jedne sirote djevojke bez miraza? Jedan je od tvojih profesora. Gospodin Ducros.

— Ducros?

— Član Instituta, ako ti je tako milije.

On ponovi to ime, kao da se želi sprijateljiti s tom idejom. Ali mu glas malko zadrhće. Njegovi ružičasti obrazi poblijediše. Neko je vrijeme šutio, a onda pogleda na Germainu, da se uvjeri, ne šali li se ona, pa zapita:

— A... ti se skanjuješ?

— Duše mi, skanjujem...

Pred vidljivom Lucienovom zabunom, bila je Germaina razoružana. No zašto se onda požurila tako, da odgovori, hineći toliku bezbrižnost?

— Pa to je ludost! reče on.

— Promisli malo... Za mene je ova prošnja vrlo laskava. Gosp. Ducros je ugledan čovjek.

— Koji ima najmanje pedeset godina.

— Ne, najviše četrdest i pet.

— Pa ti ga nikad ne ćeš ljubiti.

— Ne oduzimaj mi hrabrost!

— Ako je tako, onda primi moje najiskrenije čestitke.

Stajali su sučelice jedno pred drugim uzburkane duše, a hinili su nehajnost. Ali dok je slabo svladavana revolta Lucienova titrala u riječima, osjeti Germaina, kako u njoj očaj popušta. U dnu njene duše pojavi se neka nada. U očima joj planuše pozlaćena svijetla. Njen topli glas, kao da je bio prepun duše. On to opazi, ali ne razumjede, što je tome razlog. Mislio je čak, da to dolazi od njene prikrivene odluke, koju nije htjela odati.

Ona odgovori:

— Oh, ti svojim čestitanjem ideš predaleko. Ja samo ispitujem, što bi bilo za stvar, a što protiv nje. Šta ćemo, dragi moj, ne valja da budemo odviše izbirljivi... Nismo više djeca... Ima snova, koje sam svakako već trebala zakopati. Bolje je da spavaju u miru, a mi da se ne zanosimo odviše fantazijama, koje raznježuju srca. Nemamo kad da se bacamo u melanholiju. U mojim godinama valja odlučno gledati u budućnost. S dobrom voljom i odvažnošću može se na svim putovima naći sreća.

— Ti ni sama ne vjeruješ u to, što govoriš.

— Vjerujem, vjerujem... Oh, kako zavidjam onima, koji su mladi, bez obaveza, slobodni da stvore svoju nezavisnost, makar ih ona stajala i teških borba!... Ali meni!... Šta meni nudja budućnost?... Bijednu egzistenciju usidjelice, koja svršava svoj posao, s malenim radostima, sa skučenim obzorjem i mnoštvom nastranih manija, kojima bi kako-tako imala da ispunim prazninu svojih dana, a što se tiče srca — ganutljiva i smiješna ljubav za životinje, često najodvratnija... Uvjeravam te, da sa toga stajališta izgleda sudbina žene čovjeka, kakav je tvoj učeni učitelj... dostojna zavisti...

— Zaboga, Germaina! Zašto silom sebe uvjeravaš, da za tebe ne postoji drugo, osim izbora izmedju te dvije sudbine...

— Zar ima još kakva treća? Pomisli, da je meni već dvadeset i pet godina.

— Pa šta onda?

— Za druge su to još lijepe godine. Za nas, sirote djevojke, bez miraza, koje ne možemo više pružiti ni dar jedne potpune mladosti, za nas nisu. U ovoj dobi odredjuju nas onima, koje je život već umirovio, udovcima s dječicom i starim neženjama, koji trebaju njege... A vjeruj mi, da moj član Instituta još nije takav.

— Bar počekaj. Kud ti se sad najednom žuri? Uvijek možeš naći kakvog Ducrosa. Tko zna? Jesi li ti baš sigurna, da već nisi imala potpuno u ruci nečiji život? Čovjek katkad i ne zna, nije li čije srce smutio... Takva srca šute, jer se boje, ili njima vladaju kojekakve skrupule, ili misle, da su već progledana... Ne vezuj se tako lakoumno. Ti zaslužuješ sreću, istinsku sreću, a ne onakvu, o kojoj si malo prije govorila. Ne onu, koja se stvara s odvažnošću, nego sreću svih onih, koji ljube... Zaboga, zar nisi i ti žena, pa znaš, kolika se moć očaravanja krije u tebi. Moraš imati pouzdanja u sebe. Ti si bar junakinja!

— Junakinja! šaptala je klonulo Germaina.

— O, jesi! Upravo si kao rodjena, da povučeš za sobom sve one, koji nemaju smionosti. Toliko ih ima izmedju nas, koji se boje života i koji mu se ne usudjuju prilagoditi, bojeći se odgovornosti. Kad samo pomislim na svu energiju, koju si ti uložila u ovu porodicu, da stvoriš neku sigurnost...

Ona ga je željno slušala. To joj je sada prvi put netko ovako govorio, pa su njegove riječi blago prodirale u njeno srce... Zar se je to sreća napokon i nje sjetila? Ali ona još nije htjela da promišlja. Oči su joj se sklopile pred vizijama, koje su se počele dizati. Ganuće je dizalo njene grudi. Čekala je i bila pripravna da upija u sebe riječi, koje će on još izgovoriti. (Vidi sliku!)

Ali je Lucien zamuknuo. Nju je svu obuhvatao svojim pogledom, iznenadjen, kad je vidio, kako ju je zabrinutost učinila neobično lijepom. Nemoćan

Čekala je i bila pripravna da upija u sebe riječi, koje će on još izgovoriti . . .

da se svlada, nagnu se on nad nju i potraži stisak njezine ruke. Ona mu nije sustezala svoje ruke.

Slomljenim glasom, progovori on:

— Reci mi, Germaina, da nisi bila iskrena.

— Nisam odviše...

Njegovim usnama preleti prekrasan smiješak.

— Vidiš, ja sam to znao... Zašto si me onda prevarila? Šta sam ti učinio?

Napokon se pogledaše okom u oko, a u zjenama zablistaše im sve one stvari, koje nisu bile izgovorene.

Pošto je Germaina ostala sama, produžila je snatrenje o svojoj sreći...

Lucien je otišao od nje, gotovo zbunjen, što se toliko osmjelio i očitovao.

Rukû, opruženih po naslonima fotelja i protegnuta tijela, čudila se Germaina onome, što je u duši osjećala. Prožimalo ju je nepoznato neko ganuće, koje ju je malo tištalo, a ipak bilo tako slatko.

Nije mislila ni na što odredjeno. Pred njom se otvaralo nešto neočekivano i misteriozno, a ona još nije u to pravo pogledala. Nije se žurila. Ljubila je. To je sebi nekoliko puta ponavljala, čudeći se tolikoj muzici riječi. A naročito se je čudila tome, što se osjećala tako sretnom. Bilo je to tako čudno, tako prijatno i mirisno, kao da se u njoj iznenada rascvao neki cvijet.

A onda ju odjednom spopade želja da zaplače. Kao da je sva njena radost toliko u njoj porasla, provrela, te ju je svu preplavila. I kad je mislila, da je već iscrpla svu slast, svu raskoš njene sadašnje sreće, tada uze gledati jedino ravno preda se. Put njena života tekao je po cvijeću sve do horizonta. Nije ga više mogla ni prepoznati. I sa plahim, raznježenim posmijehom, pusti ona svoju mladu ljubav, da odluta tim cvjetnim putem...

Ona je dobro poznavala slabu i opreznu dušu Lucienovu. Kad se dakle on toliko otkrio, mora da je njegov osjećaj bio vanredno imperiozan. Već od nekoga vremena domišljala se ona njegovoj sklonosti, ali se nije usudila da joj previše vjeruje od straha, da ne bude dovedena do novih razočaranja. Sa koliko su je više udvaranja okruživali razni mladići, koji su s njom bili smjeliji nego s drugima, uvjereni, da je njihov flirt bez opasnosti!

Ostavši rano siroče, Lucien je u Mazierovih našao svoju drugu porodicu. Ali i za njega je smrt, koja je zadesila ovu porodicu, bila katastrofa. Lišen oslona, bez savjeta, koji bi upravljali njegovim indolentnim navikama, stao je živjeti bez napora, bez ambicija, vukući korake pokraj ceste, po dnu nasipa, odakle je gledao spokojno na one, koji su uzbudjeno onuda jurili. Bio je jedan od onih, koji ipak stižavaju. Bio je već i stigao do prvih etapa, a da se nije udaljio od svoje indolencije. »Ecole des Chartes« privukla ga je, ne zato, jer ga je mamio kakav poziv, nego što ova škola ne budi nikakvih borbenih ideja. Tu su studenti izgledali nekako smireniji, a učitelji malo odaljenije od društvenog meteža. Ako i nije pravo znao, kamo će ga ova škola odvesti, mislio je nejasno na javne biblioteke i na razne zbirke, u kojima protječu životi u proučavanju pod zaštitom kojekakovih uredaba. Svršavao je posljednju godinu svojih studija, pa ga je budućnost ipak počela uznemirivati, jer je valjalo računati na mučni period čekanja, na poduzimanje kojekakovih koraka i molbi prije nego što se poluči kakvo poželjno mjesto. Gospodja Mazier je rado slušala njegova povjeravanja i saučestvovala s njegovom plahosti.

Germaina nije sebi stvarala nikakovih iluzija o postojanosti njegova karaktera. Ali se ona toga nije plašila. Nju je nužda očvrsnula u hrabrosti, pa je primila naviku, da tu hrabrost ulijeva i drugima. No kako će njoj odsada biti laka ta uloga! Pomi-

šljala je sa mnogo ponosa na ljubav, koja je onako nadbila prirodjenu opreznost Lucienovu. Njeno je srce naglo udaralo. Mogla je da stvara osnove i da se nečemu nada. Dok je još bila dijete, prekoravali su je poradi odviše romantične naravi, s onim navalama nježnosti, s iznenadnim i neobjašnjivim ganućima i srčanim egzaltacijama. Nevolja, koja im se je srušila nad ognjište, paralizirala je zanos njezine prve mladosti. Sad će napokon spoznati radosti, ganuća, očitovanja, pa i hirove onih, koji ljube. Njezina sentimentalna duša, tako dugo prigušena i skučena, opajala se slobodom, pa se, kao mahnita, bacala na sve putove, koji su išli ispred njenih snova.

Gospodja Mazier, rastresena od svog ručnoga rada, bacala je kradomice poglede na vrata. Čudnovato držanje Germaine nije nikako slutilo na dobro. Od sinoć joj se činila ćudljivom, nervoznom i neprijazno raspoloženom za svaki razgovor. Ako i Germaina počne kolebati, što će od njih biti? Lucien se maločas pojavio s nekim čudnim i uzbudjenim licem, a otišao je bez ikakva objašnjenja. Šta li se to izmedju njih dogodilo? Korak gosp. Ducrosa bio je ozbiljan, vrlo ozbiljan dogadjaj, a iza toga postalo je sve tako misteriozno...

I kako se vrata nikako nisu otvarala, ona osjeti potrebu, da ju nešto utješi, pa zapita druge svoje kćeri:

— Iza onih vrata bori se jadna Germaina, bori i odlučuje. Nije li vama o tom ništa govorila?

Nicola, koja je čitala, podiže glavu s onim živahnim pokretom, koji joj daje odlučan izraz, i reče:

— Da sam ja na njenom mjestu, ne bih toliko otezala u prosudjivanju gosp. Ducrosa. U prvom redu, ja volim starije ljude. S njima čovjek vazda znade, na čemu je. Njihova spoljašnjost i njihov značaj, sve je to već odredjeno i utvrdjeno. Nema

tu nikakovih iznenadjenja. A onda: položaj je postignut. Ne treba se uznemirivati za budućnost. Istina, ovaj piše knjige, koje mora da su strašno dosadne. Ali ih čovjek ne mora čitati, jer su odviše visoke za naše sposobnosti...

Gospodja Mazier podiže svoja vazda spuštena ramena i okrene se prama Micheli. Ali je ova već svojim odrešitim glasom, koji je cijepao rečenice, bila odsjekla, ne ostavivši mjesta nikakvom odgovoru:

— Ova bi udaja bila prava ludost. Ne možemo dopustiti, da se Germaina za nj odluči.

Kad se Germaina pojavila na pragu, pogledaše je sve tri žene s istom strepnjom. I sve se tri čudom začudiše. Njene su kretnje uvijek imale lagodnost i harmoniju, koju daje skladnost lijepih proporcija. Osjećalo se, da ona živi jednim tako čudesnim nutarnjim životom, koji je izbijao iz nje, a naročito iz njena pogleda kao blistanje kakvog ognjišta, koje se ne vidi. Ali njezin hod u času, dok im se približavala, odavaše nešto, kao da se djevojka preporodila. Njen je smiješak sačuvao blistanje njenih snova. Sjaj njene čarobnosti bio je toliki, da su njene sestre pohitale prama njoj. Ali ona primače jednu stolicu majčinom stolcu i uzevši u svoje ruke majčine malo drhtave prste, reče gotovo veselo:

— Dakle, majko, mi imamo da se porazgovorimo.

Gospodja Mazier odmah razumjede, da je njezina kćerka stvorila odluku i da će ta odluka biti neopoziva. I čekala je riješenje svoje sudbe. Njene vjedje, poplavljele od tugovanja, treptale su od uzbudjenja. Ona bi htjela, da što kasnije čuje odlučnu riječ, koju je osjećala tako blizu, pa da još koji časak ostane u neizvjesnosti.

— Jesi li dobro promislila, dijete moje?

— Nisam. Promišljala sam veoma malo, ali je i to bilo dosta. Uvjerena sam, da ni ti ne kolebaš ništa manje od mene. Taj je brak nemoguć.

Germaina osjeti, kako je razbila jednu krhku nadu, gradjenu u tajnosti, ali bez velikoga pouzdanja, pa da je bacila nove ruševine u ono jadno i očajno srce. Ali je učinila, kao da to nije ni opazila. Imala je da brani svoju sreću.

— Još nisam u godinama, u kojima se djevojke odlučuju na ovakove žrtve. Mi vrlo slabo poznajemo gospodina Ducrosa.

— Ali nas ništa ne sprečava, da se informiramo i da ga pohadjamo...

— Čemu? Budi iskrena. Da li bi ti pošla za njega?

— Oh, ja...

Majka pomisli na pokojnog svoga muža, pa ne odgovorivši na to pitanje, prošapta kao za sebe:

— Moja je sreća bila previše lijepa, previše izuzetna... Ali sam je i odviše skupo platila... pa ipak: kad bi trebalo, ja bih je još i sa više suza plaćala...

— Pomisli, majko, da mi nismo proživjele tu sreću! Ja vrlo dobro vidim, kad ti spustiš jadne svoje i umorne vjedje, da se onda zatvaraš sa svojim lijepim uspomenama žene. Mi toga nemamo! Imamo samo uspomene na djetinjstvo, no koliko god nam one bile drage, ipak nemaju te moći, da nam pomognu živjeti. Mi smo njima ispunile svoja srca, ali tako da ne budu smetale onim drugima, koje očekujemo.

— Draga moja djeco, kako vas žalim!

— Nemoj nas žaliti, majko! Unatoč svemu tome život je lijep. Ne zaboravljaj, kako je tebi kroz punih petnaest godina bio sladak, pa da nam svima onaj jedini tračak, koji obasjava bijednu našu egzistenciju, dolazi od tih mrtvih godina. Ali ti dobro znaš, da naša mladost stradava od toga. Ne smijemo se bojati da životu zagledamo pravo licem

u lice. Sve smo udarile u neka kobna proricanja. A zar je moguće, da bi ta budućnost sadržavala same rdjave stvari? Umijmo čekati, pa ćemo zagrabiti u sreću objema rukama. Nas smo četvero, mama; pomisli samo, kako bismo mogle biti jake...

— Neka je sa srećom! poviče brzo Michela. — Milo mi je, da te vidim tako usplamtjelu od zanosa, iako malo nerazboritu...

— Da, pokuša opet gospodja Mazier, koja se zakvači za ovu posljednju, neopreznu riječ, — možda ipak imaš krivo, da zbog jedne tlapnje puštaš iz ruku vjerojatnu sreću...

— Tek poslije deset godina možeš mi, mama, ovako govoriti. Do toga vremena ću ja, po svoj prilici, već iscrpsti sve svoje mogućnosti. Ali do toga vremena hoću da živim, da se nadam i da okušam svoje sile. Eto, danas imam pouzdanja u sebe. Radost je dobar savjetnik. Mi smo se od nje bile malko odučile, zar ne?

— Ako si se odlučila...

— Jest, odlučila, da večeras uzmeš pero u ruke i pišeš gosp. Ducrosu...

— Šta?... povika bijedna žena ustuknuvši u zaprepaštenju, — ti hoćeš da ja pišem?

— Da pišeš, što te je volja... da sam se naime odlučila na to, da ostanem usidjelica...

Ona se nasmiješi, ali nitko nije toga smiješka razumio.

IV

Sutradan je bila nedjelja. Poslije objeda odlučiše tri mlade djevojke da podju na šetnju. Robinje svoga rada kroz cijelu sedmicu, jedva dočekaju taj dan, da se malo razonode i rastresu dobrom šetnjom. Kretale su dakle tog slobodnog popodneva u okolicu, odakle su donosile utiske na nove horizonte.

Kamo da krenu? Najprije je Germaina odgovorila na to dosta mrzovoljno, ali čim su izašle napolje, reče im ona veselo i odlučnim glasom, koji je presijecao svako krzmanje:

— Podjimo bez cilja da lutamo Parizom, pa kuda stignemo...

Pa ne čekajući da sestre što odgovore, podje ona pred njima, pokazujući na drugu obalu Seine. Već od jutros imala je ona svoju namjeru...

Visoke, gotovo jednakoga rasta, išle su uporedo, dok su im se dosta snažni bokovi talasali u ritmu njihovog veselog koračaja. Rezak zrak šibao ih je u lice i oživljavao njihovu svježinu. Ukrštavale se sa prolaznicima, koji su se za njima okretali, zadivljeni njihovom mladošću.

Kad su prešle most, podju preko Tuileriesa, punih dječice, tako zamotane u krzna, da se nisu mogla slobodno kretati. Bilo je tu šetalaca, koji su se šetali od navike i bili već umorni i promrzli od hodanja; bilo je vojnika, koji su, bez posla, lutali i lomatali rukama tražeći bučne gomile prije nego što će da se odluče na gostoljubivost kavane. Germaina se čudila, da je to onaj isti put, kojim je ona prelazila sinoć i svako jutro u ranu zoru. A što se na svemu tome promijenilo? Gledala je drhtave grane, vlažnu travu, golu zemlju, dosadnu gomilu, djecu tapajući po blatu, pa su joj se oči divile toj sivoj zimskoj slici. Bilo je to zato, što je u njoj pjevala radost; nalazila je djetinjsko veselje u tom, da vuče sestre u svojoj pomamnoj trci.

Nicola se najedanput zaustavi, sva zasopljena. Kao da je htjela odahnuti. Ali je to učinila, da veselo rekne:

— Dakle riješena stvar. Kocka je bačena, pa jadni čovjek već ima u rukama pismo.

— Već će se utješiti, odgovori Michela. — Germaina je svakako sasvim dobro učinila.

— Nije to baš tako sigurno.

Germaina se nasmiješi, mirna i malko rastresena, jer se zanosila svojim snatrenjem.

Nicola produži:

— Tako divan brak! Bila bi to upravo nevidjena sreća... Nikad se tako što ne će više vratiti... Bojim se, da se naša sestra ne predaje iluzijama... Hoće da ostane usidjelicom! Užasno! Te su riječi za mene naprosto bez ikakva smisla... No ako ne nadjem zgodnu priliku... Ah, šta! Uvijek se nalaze! Istina... U ovoj se udaji radilo o žrtvama... No sve je bolje od bijednog promašenog života.

Ništa nije bilo čudnije, nego slušati ovako lijepu djevojku, otmenu i razboritu, kad pristaje na ovakove kompromise. Starija se time zabavljala. Ali ona, koja se najviše starala za neovisnost i lično dostojanstvo, samo prezirno odmahne rukom. Ona je radila po deset sati na dan sa svim žarom, da stvori sebi položaj, za koji je držala, da ga je stvorila samo svojim trudom.

— Znam, da se ti šališ, doduše ne sasvim iskreno, a to je ludo s tvoje strane. Da osnivamo svoju sreću na gestu spasavanja, što ga učini neki čovjek, kojega zavodi naša proračunanost, pa da on onda smatra svoj život proigranim i izgubljenim, ako njemu ponestane hrabrosti, da nam pruži ruku — ne, to nikada!... Ja hoću da uzmognem ne ovisiti ni o kome, nego o samoj sebi...

— Radost neovisnosti u bijedi! nasmija se Nicola.

— Ja joj se ne prepuštam s draga srca, pa ako mi sudbina priskoči u pomoć, te dobijem velik novac na lutriji, uvjeravam vas, da bih se već umjela razmetati i gledati, da si na svaki način stvorim što ugodniju egzistenciju dokone žene. Mislim dapače, da bih imala smisla za vrlo »chic« i vrlo skupe toalete, koje bi mi posudile malo od one gracije, koja mi manjka...

— A ta velika lutrija za nas je vazda muž, prekide ju Germaina. — Tvoje teorije, tvoja sloboda, tvoj rad, sve to samo oteže tvoje čekanje.

— Ne oteže. Mene bi dapače veoma zabavljalo, kad bih uopće mogla ostati bez muža. Ja nemam tvoga sensibiliteta. Ti si rodjena za veliku sreću ili za veliko odricanje...

Pošto je Germaina jednim gestom prosvjedovala, produži ona:

— Jest, jest, tako je to... ja sebe dobro razumijem. Vrlo sam zadovoljna, što si odbila prosca. Bojala sam se, da ne ćeš... Stvorimo svaka za sebe svoj život...

— Zašto hoćeš da budeš tako kruta? Čemu da uobličavaš sebi tako ukočenu i studenu dušu, tako zatvorenu i pripravnu na sve otpore?...

Michela nije voljela da itko pokušava prodrijeti u njenu dušu. Odmah se ispriječio njezin ponos. Ali pred ovim licem, koje se obrnulo prama njoj, ovim licem, sa kojega je više nego igda blistala nježnost, osjeti kako uzmiče njezin ponos.

— Zato, jer hoću da se očuvam od bolova, od razočaranja i uzbunâ, koje djevojke bez muževa nagomilavaju u svom srcu, pa se sve toliko istroše, vukući teški teret za sobom.

Poslije kratke šutnje doda ona:

— Ostavimo se toga! Mi smo sve tri jednake: strašljive pred budućnošću, umorne od sadašnjosti i nedovoljno hrabre, da bi zaboravile ono, što smo nekada bile...

Brzim koracima predjoše kroz skupine, koje su se vukle po pločnicima duž zatvorenih dućana. Germaina ih je vodila prama Butte i one se počeše penjati po tijesnim ulicama. Onamo ju je vukla radoznalost. Radoznalost, da prodje pored Lucienova stana. I to nipošto u nadi, da će ga tamo sresti. Zar čovjek može računati na toliku sreću? Ne, nego naprosto od želje, da prolazi ulicama, kojima se on

kretao i da se osjeti u njegovoj blizini. Stala je usporavati korak, ne zbog toga, što je uspon bio težak, nego jer je ona bila sretna i bez nestrpljivosti i jer je žedno uživala svoju radost. Kako je Lucienov stan bio blizu, poče ona, zabavljajući se svojom neopreznošću, govoriti o njemu. Ali taj razgovor ne prihvatiše sestre. Ona se brzo utješi, jer joj je njeno vedro raspoloženje našlo drugih zanimljivih stvari. Zabavljali su je ulice toga labirinta. Gradska četvrt joj se svidjela. Unutrašnja sreća svu ju je bila preplavila.

Zatim joj iznenada pade na pamet, da se Lucien možda poslužio ovom nedjeljom, da dodje k njima na Voltairovo obrežje. I ona se požuri, da krenu natrag. Dan se gasio, a studen postajala sve britkija. Nad potamnjele ulice stade polako padati melanholija tužnih zimskih večeri. Germaina se uze ljutiti, što su još tako daleko i što ne mogu da skoče u kakvu kočiju, pa da čim prije dodju do Luciena u stanu, gdje je njega od preduga čekanja mogla ostaviti strpljivost. Bilo je tako pouzdano, da on sada sjedi ondje, gubeći vrijeme u slušanju gospodje Mazier, koja mu govori o svojim uspomenama. Kako da nije mislila na to, da će se on poslužiti ovom nedjeljom i doći da nju vidi?

Tri su se sestre vraćale brzo, ali bez čavrljanja, bez veselosti, izmorene ovom prebrzom trkom. Michela i Nicola su u čudu i ne razumijevajući pravo, zašto se žure, išle za najstarijom. Bile su pokorne i tihe, opazivši, gdje se Germainino lice odjednom smrklo i zabrinulo pod bijelim svijetlom visokih električnih sijalica, koje su na velikim trgovima počele da žmirkaju, kao da ih je zaslijepila noć.

Čim je Germaina — pošto je bez daha prejurila svih pet katova — otvorila vrata, dopre do nje žamor glasova. Pogodila je: Lucien ju je čekao... Ne, ne, bio je to zvuk nekog nepoznatog glasa. Naslućujući istinu, pristupi bliže. dok joj je srce stezalo neki nerazložni strah. Vrata su bila samo

pritvorena. Ona pogleda: Sjedeći do prozora, ruku uprtih o naslon fotelja i nagnuvši se napred, kao da želi lakše pobjeći, promatrala je gospodja Mazier u velikom čudu posjetioca, čija se silhueta oštro ocrtavala u svijetlu svjetiljke. Odjednom zaštropotaju stolice i djevojka jedva imaše vremena, da umakne u svoju sobu.

Glasovi su sada žamorili u predsoblju. Zatim tišina. Jedna se vrata zatvoriše.

Germaina je u jedaćoj sobi. Buntovno se uspravlja i ne može da se svlada.

— Dakle tvoje pismo nije bilo dovoljno?...

Gospodja se Mazier trže, jer je držala, da je sama.

— Ah, ti si bila ovdje?

— Upravo smo se povratile, kad je gosp. Ducros odlazio. Što ti je rekao?

— Samo slušaj... Nemoj se tako uzbudjivati. Dopusti, da ti objasnim. On je bio veoma ljubezan.

— Valjda si mu rekla, da je smiješno toliko navaljivati i da se nitko dva puta ne izlaže otklonu?

— Što ćeš, bila sam sama, pa sam mu sama i otvorila vrata. On je unišao...

Istina; kako nemaju stalne služavke, nije im dana blagodat, da se mogu ukloniti neprijatnom posjetu... Germaina, uostalom, već shvaća krivicu svoje naglosti. Pred onim, što je rekla, njezina je majka ostala zaprepaštena. Ne može da shvati prave razloge otklonu. Germaina ju tješi glasom, koji doduše još podrhtava, ali je već mnogo blaži:

— Imaš pravo, mamice! Ali sam ja ipak duboko uvjerena, da si ti bila vrlo slaba...

— Nisam, produži gospodja Mazier, kojoj se vratilo pouzdanje. — Ja sam, naprotiv, bila veoma kategorična. Rekla sam mu, da je tvoj odgovor neopoziv. Ali on se nije tako brzo predao i — čemu sam se silno začudila — vidjeh ga veoma ganuta, zaklinjući me da posredujem, ne bih li te sklonila, da još promisliš prije konačne odluke. Šta

ćeš, uzbudilo me je gledati jednoga — duše mi, tako uglednog čovjeka — da mu je toliko do tebe stalo. Pa ipak sam odgovorila, kako bi i ti učinila: »Ne, ne... to je nemoguće... Moja kćerka ne će da se udaje...«

— Pa zar nije razumio?

— Jest, ali nije prestajao žaliti. Onda mi je ispričao svoj život. Nije mu bio vazda veseo. Čovjek je vrlo osamljen. Često te je susreo i ti si mu se veoma svidjela. Njegova majka — sjećaš se: ona, koja se toliko interesirala za nas, te mi povjeravala mnoge radove, — kao da je vrlo visoko cijenila tvoju vrijednost. Dugo je oklijevao, prije nego što se odlučio na taj korak. Nismo imali zajedničkih prijatelja, pa nije znao, kako bi to udesio. Zar je trebao radi jedne obične formalnosti da propusti sreću? Tada se odlučio, da dodje lično. Sve je on to meni izrekao vrlo jednostavno, ispričavajući se za svoju nekorektnost.

— Ukratko: ti si popustila? Što si mu dakle rekla?

— Oh, ništa, ništa... Samo sam mu izjavila, da ću ti saopćiti njegov ponovni korak. Zar sam ga mogla baciti napolje? Dijete moje, svi tvoji razlozi dosta su dobri, da se napiše jedno otkazno pismo, ali vrlo malo znače, kad ih čovjek ispituje s njegovom dalekovidnošću... Pomisli samo, u kakovoj sam se našla neprilici! Zašto baš nikako ne ćeš da se sastaneš s njime? Zar bi te to što obvezalo? Tim će biti gore za njega, ako poslije toga opet dobije otklon, koji bi još jače bio motiviran...

I tako je dakle majka prešla na protivničku stranku? Germaina nije mogla da se ne nasmiješi.

— Kako te je samo očarao! Ti prelaziš u neprijateljski tabor...

— A tko ti kaže, drago moje, da se ti ne ćeš vratiti svojim prvim impresijama i uvidjeti, da je baš u ovom muškarcu sva tvoja buduća sreća.

»Da«, mislila je Germaina, koja nije više slušala majku — »da, odakle bi ona znala? Treba li dakle da joj kažem, kako više ne pripadam sebi? Da je život moj već odredjen?«

Ali je oklijevala da otkrije svoje srce. Činilo joj se, da će njezina nježnost — tako još delikatna i tako mlada — izgubiti miris novoga cvijeta, ako ga razastre na velikome svijetlu. A onda: ta tajna nije bila samo njezina. Lucien nije ništa drugo učinio, nego samo prenio svoju zabunu na nju. Zar je imala pravo, da trga koprenu sa jednog tako plahog čuvstva, što ga je on iskazao na tako zaobilazan način? Zar se već trebalo odreći te prekrasne ljubavne tajne i — prije nego što se oni sami usude dati ime svome ganuću — otkriti svoja uzbudjenja drugima riječju, koja je tako krhka, a izražava toliko stvari? Ne, Germaina je prije toga htjela, da se sastane sa Lucienom i iscrpe s njim one male sentimentalne radosti, po kojima se dolazi do definitivnih zakletava...

Prije nego što je majka svršila da zagovara stvar gospodina Ducrosa, odluči Germaina da će počekati.

— Neka bude, majko, ali mi moraš obećati, da ne ćeš navaljivati, ako iza ove kušnje ja ustrajem u svome otklonu?

Gospodja se Mazier odviše čudila svojoj pobjedi, a da ne bi na sve pristala. Ali se u isti čas u njenoj plahoj duši probudi tajna strepnja. Zaplaši je silno njezina odgovornost. I već je počela uzmicati.

— Pa, dijete moje, ti si potpuno slobodna. Promisli se dakle još malo...

Germaina se sažali i odgovori jasno:

— Imaš sasvim pravo. Treba još da promislim.

Čekala je Luciena cijelo to veče, a onda i cijelo sutrašnje veče. Bilo je to za nju uzbudljivi niz sati, u kojima se samo čeka. Kad god je na vratima trglo zvono, trglo se i njeno srce. Vraćala se sva zasopljena od jurnjave kući, da ne bi propustila njegov posjet. Čekala ga je s onim napetim čekanjem, kad se bez daha vreba na svaki najmanji šum na ulici, pa se opet odgadja rok i opet obmanjuju svoja nadanja. Zašto, zašto nije dolazio? Zar ona ne bi — da je samo mogla — pohrlila k njemu; zar ne bi našla deset prigoda, da se samo s njime sastane? Kakva je to dakle bila nježnost bez nestrpljivosti?

Nije govorila o gosp. Ducrosu. A ni gospodja Mazier nije htjela da je išta pita, jer je opazila njenu nervoznost.

Napokon on dodje treće večeri... Nicola mu je otvorila vrata. Rekli su: »To je Lucien, jer samo on tako zvoni«. Njegovo zvonjenje nije bilo ni odviše snažno, ni odviše brzo, nego mirno, nešto odviše meko. Prepoznavalo se izmedju sviju.

Germaina se digla i uspravila od iznenadjenja i uzbudjenosti. Srce joj uze ludo udarati. Osjetila je, da joj je sva krv jurnula u lice. Kad se pojavio mladić, obujmi ga njezin pogled, prepun neke gotovo bolne strepnje. On nije odmah prišao k njoj. Izgledao je nešto zbunjeniji nego obično, ali se to jedva naslućivalo, a kad je napokon prišao k njoj i stisnuo joj ruku, nije to bio stisak, koji bi napominjao uskladjenost njihovih duša. Ona je bila razočarana. No on se, bez sumnje, bojao, da ne bi što drugi opazili.

Konverzacija je bila općenita. Nicola je dražila svoga rodjaka, zbog njegova ukusa da stanuje u tako dalekoj četvrti, pa su zbog toga i njegovi posjeti tako rijetki. Ona ispriča, kako su one, sve tri, u nedjelju onuda prošle. Germaina se malo zastidjela. Gledala je Luciena. Ali on nije ni okom trenuo. Nju malo rashladi ovo njegovo svladavanje sama sebe. Zar ju još nije morao pogledati kakvim polusmiješkom, kojim jedva primjetljivim izrazom

ili znakom, da je ohrabri? Razdražena i kao malo izazovno, usudi se ona da rekne:

— Da, bile smo radoznale, da prodjemo ispred tvojih vrata. Zar ti ništa nije o tom u duši reklo?

— Nisam bio kod kuće...

I ona s gorčinom pomisli na djetinjsku radost, koja ju je zaokupljala, dok je prolazila ispod njegovih prozora. Kako je samo bila smiješna čitavoga toga dana, sa svojom sentimentalnom egzaltacijom! A što je on mislio? Šta li je radio? Da li ju je uopće volio? Jest, o tome ona još nije htjela da sumnja. Silno iznenadjenje istrgnulo mu je onomad priznanje. A onda — čim se rastrijeznio — došao je opet k sebi... Eto, i ovaj se boji života! Poslije malih skrupuloznih borba, koje brzo prestadoše, odlučio je on, da naprosto podje strujom dogadjaja, ali oprezno i sabrano, kloneći se velikih sudara. Trebalo ga je samo pogledati, kakav je bio u ovom trenutku, jednostavan kao uvijek, ali malo zaprepašten i nezadovoljan sâm sa sobom u tome tužnom stanju povraćanja u se, bez ikakva ponosa, s onim nutrašnjim jadikovkama nad neizbježnom kukavnošću svoga uzmaka. Jer on sâm nije bio rdjav mladić. Tek priroda ga je stvorila apatičnim, neodlučnim i opreznim.

Kako bi ga ona željela prezirati! Toliki su je razlozi gonili, da se otrgne od njega. Pa ipak nije nalazila u sebi ništa osim boli i žalbe. Zašto se samo ovako zaljubila u tog lijepog dječaka, čije je srce bez sumnje bilo nježno, ali čija je volja bila tako nepostojana? Njihovo prijateljstvo iz djetinjstva nije dostajalo, da to objasni. Ali često iz ovih nestalnih bića izbija tolika draž prepuštanja i neka bezbrižna gracija rezigniranih fatalista, da to dosta očarava i osvaja. Ono, što im nedostaje smionosti, ulijeva im samilost naprama sebi samima i sa izvjesnim smiješkom — s kojim oni sami sebe promatraju — opraštaju oni to sve sami sebi. Njihove su manire malo ženske. Oni su egoisti, ali nisu rdjavi.

Nisu oni egoisti od interesa, nego se boje, da idu s nekim uporedo. Sasvim su bez podmuklosti. O svemu tome obavještava vas njihova iskrenost. Njih ljudi vole, nešto malo i protiv svoje volje, kao razmaženu djecu, koja vas samo tim svojim manama osvajaju.

Tako je bila osvojena i Germaina. Pa i onda, kad je od te njegove naravi toliko patila, nalazila je vazda, čime da ga ispriča i vazda se osjećala razoružanom. U ove posljednje dane, sretni san, kojemu se sva bila predala, ne ostavi joj ni volje ni vremena da razmišlja. To joj se učinilo tako slatko i skoro prirodno — da je naime kucnuo i njezin čas — pa da i ona treba sada da prima sva lijepa obećanja života. Ali pod udarcem boli, otvoriše se naglo njezine oči. Kako bi njihov brak bio bijedan! Lucien, koji je zaostao u studijama, tek je izlazio iz škole! Trebalo mu je tek da si stvori neki položaj, a u karijeri, kojoj je on pristupao, napredovanje je bilo veoma sporo, a vodilo je više častima nego dobitku... Bilo je tu zaista, od čega da se uplaši jedno i onako plaho srce... Pa da su još bili sami! Nego je postojao i teški teret cijele jedne porodice, koja je prijetila da će pasti na ledja ove jadne zajednice...

Kako da na to nije prije mislila? Da, sada je vrlo dobro razumjela, da se on prestrašio. Pa ipak, koliko je žara ona osjećala u sebi, da se postavi proti svim tim prijetnjama! Kako je ona bila pripravna, da na se primi sva stradanja i sve radosti, da se dade čitava, da se dade slijepo, ne starajući se za neizvjesnost! Ona je bila za velike radosti, u koje se srlja zatvorenih očiju. On je inteligentan, a ona bi takodjer radila. Život bi bio krasan, jer bi se oni ljubili...

Ona podiže oči, kao da želi pogledati s onu stranu sadašnjosti.

Nicola, koja ju je promatrala, zapita:

— Nisi li ti umorna?

— Zašto?

— Dolaziš duhom iz tolike daljine.

Ah, ona je zaista dolazila iz velike daljine! I vazda, vazda sa snatrenja... Zar je doista bila nepopravljiva?

Lucien ustane. Germaina se nije više ničemu nadala. Šta više, nije se usudila ni da ga isprati, od straha da ne bi čula riječ, koja bi je mogla oživiti. Stisnu jedno drugome ruke. I te njihove ruke spustiše se omekšane i odmah se razdvojiše, kao spona, koja se odjedared razrešava.

Ona razabra, kako se zatvaraju vrata. Zatim pogleda oko sebe. Majka se opet mašila svojih igala, a sestre svojih knjiga. Sve je dakle svršeno? Bilo je to tako naglo, tako jednostavno i tako okrutno! Izgledalo je, kao da se ništa nije ni dogodilo. Pa ipak se njezino srce odjednom ispraznilo...

V

Kočija čeka pred kućnim vratima...

— Brzo, Nicola! Jesi li gotova?

— Još samo jedan ubod iglom... Evo, gotovo je!

Časak čekanja. Zatim jedan tužan, malko nervozan glas zavapi:

— Germaina, zaboga!

— Što je opet?

— Ah, gdje si to zaderala haljinu, slatka moja? Michela dodji brzo, da popraviš!

Velika galama. U malom stanu zapaljene su sve svjetiljke. Užurbale se žene u plesnim haljinama. Po neki dragulj zablista u kosi. Duge rukavice, bačene na stol, sačuvale su neku meku graciju i toplinu života. Još ima da se dohvati kutija s puderom.

Stare stvari, obasjane velikim svijetlom, odavale su svu svoju bijedu. Ali su one i same znale, da nisu više ni za kakovu osobitu paradu.

Stojeći uspravno i nepomično, u stavu idola, Nicola, kao da je primala poklonstva svojih sestara, koje su klečale pokraj njenih nogu, popravljajući joj opravu. Tišina je svečana. Gole ruke barataju iglom, kao da diraju u harfu...

Dotle se crnoj spodobici do njih, oronuloj i tako sićušnoj, da je budila milosrdje — ote bolan uzdah:

— Brzo, slatka djeco! Kočija čeka, a čekanje je skupo.

Oh, ta sjajna prividnost, koja je zablistala u ovom siromaštvu! Ta odijela! Kako su ih grozničavo popravljale one na povratku s posla, još večeras, dok se večeralo!

Sada je sve popravljeno!

Sve su žene na nogama. Gola ramena zaogrnuše ogrtačima, koji su dosta istrošeni, ali se i tako uvijek ostavljaju u garderobi. Djevojke imaju običaj, da na svršetku svečanosti odlaze kući diskretno, da ih nitko ne prati u garderobu.

Svjetiljke ugasiše, a vrata za sobom zatvoriše. U skromnom dekoru stana ostalo je samo malo više nereda nego obično.

Još jednom viknu majka na stubištu:

— Nicola, valjda nisi zaboravila svoje note?

Večeras je naime za Nicolu muzičko sijelo, na kojemu se nastavlja njezin posleni život.

Dolje se pazikuća čudi tolikom zakašnjenju. Stajalo ga je truda, dok je našao tu kočiju, a gospodjice nisu nipošto htjele auto, jer je skuplji. Ali je teško smjestiti se u kočiji s odijelima, koja se ne smiju zgužvati. Za mnoge bi ovo bio problem, koji se ne da riješiti, no ovdje je već odavna riješen. Samo treba imati metodu. — »Popni se, mama!« Gospodja Mazier sjeda u dno. Zatim Michela na pomično sjedalo, sučelice prama njoj. Za njom se popne Nicola i stisne uz majku; da ostavi mjesto Germaini, sjedne malko na koso, na sami rub od sjedala. Suknje savije što je bolje mogla oko koljena. Germaina se uvijek muči, dok zatvara vratašca na ko-

čiji. U prvo vrijeme nisu umjeli, da se ovako smjeste u kočiji. Ali kasnije, s navikom, morale su se i same čuditi, koliko su mjesta umjele stvoriti. Kočijaš je često mrmljao radi prevelikoga tereta, ali ga je redovno umirila napojnica. Za te stvari još se uvijek našla koja para.

Je li to soareja gospodje Clampier?

U predvorju lakaj u kapi pokazuje pravac. Drugi saloni gutaju ostale pozvanike. Čovjek nije siguran, da nije zalutao i došao nekud drugamo, dok ga konačno ne pozdravi domaćin, koji ga je pozvao.

Dolazak triju krasnih djevojaka nije prošao neopažen. One su bile dobre plesačice. Ali su one dobro znale, da su večeras pozvane samo zato, što je muzički talenat Nicole trebao da bude iskorišten.

Germaina opazi gospodju Clémencin i podje prama njoj. Pred gospodjom je Blancha svojom težinom drobila jednu pozlaćenu stolicu i uzalud čekala, da ju tko pozove na plesanje. Jedan sloj pudera slabo je maskirao njezin teint, koji se sve više žario, što je u dvorani postajalo toplije. Čovjeka je podilazila želja da zamoli milost za onaj sitni rupčić, što ga je gnječila njezina glomazna ruka. Blancha dobaci pogled, pun nemilosti, svojoj učiteljici, koju nije voljela sretati u društvima.

Germaina sjedne diskretno uza zid pokraj gospodje Clémencin.

Ova joj odmah reče:

— Čekala sam vas, jer moram nešto s vama govoriti. Jedna moja prijateljica mnogo se zanima za vas. A da vam pravo kažem, ona provodi svoj život u sklapanju brakova.

Germaina zategne lice.

— Da, da, znam ja, da ne volite, da se tko s vama bavi. No ja se odazivljem njenoj molbi, jer

u ovoj stvari nema za vas nikakovih obaveza. Ali ipak ne valja propustiti ni jedne prilike.

— A mladić? Zacijelo mi ga želi predstaviti?

— On je ovdje. Bit ću sasvim iskrena. Ne poznajem ga, ali mnogo drže do njega, premda ja nikad ne bih došla na to, da ga vama preporučim.

— Već vidim... Bit će kakav pomodni commis? Kakav veterinar? Možda upravitelj željezničke stanice?... Kakve velike stanice?

— Ne, činovnik je u jednoj banci. Podšef agencije. Ima lijepu budućnost. Mlad. Uvažen.

— Sa staricom majkom, s kojom bi valjalo živjeti i koja će ostaviti iza sebe lijepu baštinu...

— Zar su vam već govorili o tom?

— Nisu. Ali sa ženidbenog stajališta mladići se svrstavaju u više skupina. Iskustvo me je naučilo, u kojoj od ovih skupina valja potražiti one, koji se nama predlažu.

— Ne budite tako gorki, draga prijateljice. Ja dobro znam, da vi zaslužujete nešto više. Ali ljudi to ne razumiju uvijek. Pristanite barem, da se jedanput prošećete dvoranom ispod ruke toga mladog čovjeka.

A jedna je gospodja upravo dovodila toga mladog čovjeka, začudo živih i drskih očiju, naučenih na brzo procjenjivanje. Ona ga predstavi, kao da ga nudi. Mladić je bio dobro obučen i lijepo obuven. A bio je kako treba i u fizičkom pogledu. Ali kao da je neka misteriozna tuga potezala sve njegovo lice naprama dolje: i brkovi, i usta, i plačni pramenovi, i predugačke obrve, sve mu je nekako visjelo.

— Šta mu se samo moglo dogoditi? imaše vremena Germaina, da još tiho upita gospodju Klémencin. — Kao da je čas prije izvučen iz vode...

— Vi ste strašni!

No kad je gospodja Clémencin pogledala za parom, koji se udaljivao, promrmlja u sebi:

»Da, ona doista zaslužuje nešto više...«

Germaina je rasijano slušala mladića. Ona je čula, da govori o kazalištu, o muzici, o putovanjima, a sve bezbojno, izvještačenim glasom, odmjerenim i korektnim, kao što je uopće on sav bio. Zašto je tog svog pratioca neprestano gledala, kako stoji za jednim komptoarom, dajući klijentima rdjave izvještaje?...

Prodje pokraj Michele, koja je malo plesala. Njezina bi uporna radoznalost brzo izvukla maksimum plesačeve inteligencije. Poznavala je vještinu, kako da ih navede na čavrljanje. U tom času držala je u rukama jednog profesorskog kandidata, koji je, uostalom, mnogo više bio zabavljen njenim okruglim ramenima nego literarnim raspravljanjem. A koliko ih je ona već odbila i odbacila — naprčivši malko prezirne svoje usne — kao kakvu praznu i dosadnu knjigu!

U jednoj obližnjoj dvorani smijala se Nicola, okružena cijelom svitom. Ona — uza svu nestrpljivost svojih nogu — nikad nije plesala prije dovršenog svog koncertiranja.

Germaina i njen kavalir nadjoše se pred buffetom. Tu se obično svršavaju sve konverzacije, koje počinju malaksati.

Ovdje zateče Blanchu, koja je podupirući se, jela komad kolača sa groždjicima. U njezinom teškom pogledu razabra Germaina vječitu njenu zavist.

— Gle! Zašto ne bih njoj prepustila svoga mladića?

Predstavi ga i oslobodi se. Kako je išla na svoje mjesto, srete se sa Albertom.

On joj ljubezno pridje i obujmi je oko pasa. Zanosni boston odnese ih u vrtlog plesa. Gledali su ih. Čula je, gdje se šapuće njeno ime. Njih dvoje bilo je krasan par. On, visok i vitak, obuimao ju je čvrstom, sportskom rukom; a ona, prekrasan vitki cvijetak, rascvao u ponosu uspjeha.

On joj reče tako blizu lica, da je osjetila njegov dah u svojoj kosi:

— Drago mi je, što vas večeras vidim.

— Pa naišla sam na vas samo sretnim slučajem! Kao da me niste mnogo tražili...

— Kako se varate... Baš imam da s vama o nečemu govorim.

Germaini se pričini, da je njegov glas bio suspregnut i topliji nego obično. Ona se sjeti, u što se jednom bio njihov razgovor izvrnuo, onoga dana u pušionici Clémencinovih. U čvrstoj ruci, koja ju je vodila i ljuljuškana ritmom polagane muzike, kao u nekoj vrtoglavici, popusti ona radoznalosti, da dozna, šta joj je on to imao da kaže.

— Požurite se dakle! Boston ne će trajati dovijeka...

— Teško je to izraziti riječima...

— Neugodno?

— Ne, ali se bojim vaše ironije.

Ona je dobro osjećala, da se on vara, ali je već imala zašto da se revanšira, te produži istim onim izazovnim tonom:

— Hajde, bit ću pristojna.

— Gospodjica Raynal... sjećate li se?... Mi smo je onomadne krivo sudili...

— Gle, gle! Dakle vas je pridobila?

Iznenadnim i nerazumnim pokretom, ona se otme iz njegovih ruku. Albert je izgledao zbunjen, jer razgovor kao da nije pošao onim tokom, kojim se on nadao da će poći.

— Da je vidite, uvjeren sam, da bi se i vama svidjela.

— Možda. A da li se baš moram s njom upoznavati?

— Jest, stalo mi je do toga. Htio bih, da vi budete prvi, koji ćete doznati...

— Gle, nisam mislila, da je stvar već tako ozbiljna. Čestitam.

— Vi se uvijek rugate!
— Ne rugam se, uvjeravam vas... Čini mi se pače, da je to vrlo dobro... No što je sa sportom i lijekovima, koji bi joj imali dati malo snage?
— Istina, malko je odviše krhka. To, uostalom, nekim ženama ne pristaje rdjavo.
— Donosi, dakako, obilan miraz?
— Još uvijek bockate...
— Pa kako da vam onda govorim?
— Čistim srcem.
Ona zastane na čas. A onda, podupirući svoje riječi blagim stiskom ruke, reče mu:
— Imate pravo. Ljubite li je?
— Ljubim...
— Onda vam iskreno želim, da budete sretni.
To nije bilo za nju nikakvo razočaranje. A ipak ostade od tog u njoj neka gorčina. Na kolikim je ona već svatovima bila, na koje su je pozivali oni, koji su nekada njoj udvarali! Ali njeno srce nije od toga nikada patilo. Tek za njeno žensko samoljublje bili su to ipak mali porazi, od kojih se umorilo njenih dvadeset i pet godina.
Ples joj se odjednom učini glupim, a svi njeni uspjesi na njemu deplasirani. Šta ona tu radi? Čemu to? Osjeti umor i veću osamljenost u tom metežu, nego u samoći svoje sobe.
Sasvim u dnu salona opazi gospodju Mazier, prikovanu uza zid, skoro bolnu, sa zatvorenim očima, koje je vrijedjalo odviše jako svijetlo. Jadna majka, koja je njihovu mladost — poslije svojih teških i napornih dana — vukla prama varavim nadama!... Kako pokraj nje nije više bilo mjesta za nju, okrenu se ona gospodji Clémencin.
Gospodja ju pogleda:
— Vraćate se sami?
Germaina odgovori smiješeći se:
— Povjerila sam njegovu tugu Blanchinom milosrdju.
— Bijedni dječak! Usnio mu se krasan san...

— Kratki sni su bolji. Ostavljaju manje žaljenja...
— To je plesna filozofija!
— Sama se pitam: šta ovdje tražim:...
— Pa došli ste, da slušate i da podstičete svoju sestru, koja se eno upravo pripravlja da pokaže svoju vještinu.

Središte se salona isprazni. Na malenu estradu uspe se skromno Nicola s guslačem. Živo rumenilo njena lica, spuštene trepavice, lagano stisnute usnice, s kojih je bilo iščezlo veselje, sve je to odavalo njeno uzbudjenje. Sjela je sa skromnom graciozošću, ali je sve njeno tijelo u nutrašnjosti drhtalo. Germaini se sažali mlada sestrica, izložena očima gledalaca, a tako malo stvorena da se usiljava i prenemaže.
Ali joj gospodja Clémencin reče, okrenuvši se prama njoj:
— Vaša je sestra upravo dražesna u svojoj jednostavnosti.
— Kako bi mi bilo milo, da nije za onim glasovirom!
— Već će se priučiti. Možda će joj se vremenom i svidjeti. Zar joj vi možete uštediti neugodnosti ovakovih momenata?
Germaina promrmlja više sama za sebe:
— Možda bih i mogla...
Iznenadila se, kad je opazila začudjenje gospodje Clémencin, koja se bila nagnula k njoj, osjetivši, da uzdah Germainin skriva čitavu gomilu misli.
— Imamo dakle u srcu tako velikih tajna, da one probijaju pomalo, iako to ne bi htjele... Malo je smiješno, da vam sada kazujem: Ja sam vaša stara prijateljica, kojoj se možete povjeriti, kad nisam znala udesiti tako, da vi to i sami naslutite...
Germaina je bila ganuta. Toliko je trebala da izadje iz same sebe i da se nekome povjeri!

— Pa to za vas ne bi trebala da bude tajna, gospodjo. Vi poznajete reputaciju gosp. Ducrosa, lingvista? On je zaprosio moju ruku.

— Gle, — pa to je vrlo interesantno!...

— Jest, produži malo gorko Germaina, — tu je sve: situacija, imetak, ali ujedno i dvadeset godina više nego što ih ja brojim... Poznajem ga vrlo malo. Samo od vidjenja... A to ne može da mi oduzme pamet, zar ne, gospodjo?... Vi me već razumijete...

— Treba ipak da dobro promislite.

— Oh, da promišljam!... Svakako, stvar neočekivana... Ali ima tu i srce, koje pomalo traži svoje... Ah, da sam sama... Toliko bih voljela da pokušam svoju sreću! Ali se moram zauvijek odreći velike sreće! šaptala je dalje Germaina, koja je gledala nekud u daljinu, prama onim dalekim obzorjima, koja se ne mogu nikad doseći.

— Ah, sreća je mala ludjakinja sa svojim varavim obećanjima! Kako ćete sada prezreti ovu staru gospodju, koja vas hvata za ruku i vuče dolje ne dajući vam, da se izgubite u oblacima! Sreća? Ta ona se može pabirčiti posvuda, kad već ne može da bude one velike i tako rijetke žetve. Čovjek treba da svaki dan nešto malo požanje... Istina, to iziskuje nešto muke, vi to najbolje znate. Sreću morate sami sebi stvoriti s onim, što vam život već pruža....

— Da, treba umjeti rezignirati.

— Ne, to nije dosta. Sreća ne može biti negativna. Da je dohvatiš, moraš ispružiti ruke... a naročito treba ih kasnije čvrsto stegnuti, jer ona rado bježi... Kad biste samo znali, kako se sreća može postići s malim, ali vam onda potpuno pripada! Kako ju onda nježno čuvamo i milujemo! Ona je, znate, kao slabunjava djeca, radi kojih se čovjek stalno mora boriti s opasnostima, koje im prijete... I što su krhkija, sve ih više volimo... Uglavnom, ima mnogo mudrosti u sreći...

Germaina podiže oči na gospodju Clémencin, koja se sama u sebi smiješila. Razumjela je, da je ova žena nekada patila, ali je sada sretna, a tu sreću je samo svojom voljom postigla... Razumjela je i to, zašto je gospodjin glas ponekad zvučao nekako veoma duboko, kao da još trepeće od nekog starog, pobijedjenog i zaboravljenog bola...

I Germainina se duša umiri, kao pred spokojstvom krasnih večeri.

Violina je dovršavala notama, koje su se razastirale veoma jasne i čiste, podupirane lijepim i ozbiljnim akordima, ali gomila nije više slušala. Pljeskali su, koliko iz učtivosti, toliko i zato, što im se je žurilo da budu oslobodjeni ovoga tereta. Nestrpljivi parovi, koji su mahnito htjeli da u svakoj glazbi nadju svoj plesni ritam, prodriješe već i u središte salona. Gospodja Clampier, prolazeći ispred stolica, dobacivala je riječi, koje je htjela svakako izgovoriti prije konca soareje:

— Kakva divna glazba! Kakav talenat! Ne ćete li k buffetu? Prekrasno, upravo božanski...

Nije se znalo, da li je božanska muzika ili kolačići. I sve se baci na buffet.

A taj momenat izabraše gospodja Mazier i njene kćeri, da izvade svoje kapute iz garderobe i potraže fijaker sa bojom njihove gradske četvrti, koji pristade, da ih poveze...

VI

Trg Saint-Germain-des-Prés pruža večeras pust i prazan izgled jednog provincijskog kutića. Stare kuće sa krovovima od crijepa sačuvaše od starine svoj pošteni izgled. Vrlo rano zadrijemaju sa sklopljenim svojim kapcima. Maleni vrtovi takodjer spavaju za rešetkama, sklonjeni pod krilo mraka, što ga na njih baca sjena crkve. Sam toranj, kao da iz

prikrajka vreba i diže se u nebesa nekako svjetliji, gledajući preko krovova i od vremena do vremena šaljući iz visine glasom svojih zvona riječi utjehe. A kad zamukne, tišina kao da postaje prostranija. Onuda ne prolazi skoro nitko. Velika cesta upravo je pusta. Života ima samo dolje na boulevardu, kuda prolaze nagla tramvajska svijetla.

Medjutim od nekoliko časova, onuda stadoše prolaziti skupine jedna za drugom i iščezavati pod visokim presvodjenim vratima zgrade, koja sučelice prama crkvi diže svoju sivu fasadu, okrunjenu Apolonom, koji drži liru i prebire na njoj dozivanje, koje se odozdol nikada ne može čuti.

Večeras u ovoj namrštenoj zgradi drži gosp. Ducros, član Instituta, predavanje o »Evoluciji pučkog latinskog jezika u našim dijalektima«.

Gospodja Mazier i Germaina zakrenuše iza ugla ulice de l'Abbaye. Nemirni njihovi pogledi preletješe trg. Žene su se bojale, da će se osjetiti previše osamljene medju učenim općinstvom, pa ih je deplasirana njihova nazočnost već unapred uznemirivala. Ali je s njima ušlo gospodjâ od svake dobi, a bilo ih je i lijepih. Gospodja Mazier se čudi, otkud tolike gospodje imaju smisla za ozbiljan govor, koji im se obećava. Zaista, njoj ne bi nikad ni u snu palo na pamet, da ljudi mogu imati toliki interes za latinsko poreklo starih francuskih narječja.

Dvorana za predavanja dugačka je i gola prostorija. Osjeća se, da može služiti za sve. Redaju se nizovi stolica i skoro je već sve zapremljeno. U dnu je tradicionalni stol postavljen usred jedne estrade, do koje se penje nekolikim stepenicama.

Gospodja Mazier traži očima dva slobodna mjesta, kad se pojavi jedan kratki i zdepnasti pedel, u pretijesnom redingotu (koji je, bez sumnje, bio krojen za njegova predšasnika) i reče im autoritativnim tonom, koji ne podnosi pogovora:

— Ovuda, gospodje!

On ide pred njima svojim odmjerenim koracima švicarskog laika po kuloaru, koji teče sredinom dvorane. Žene prolaze pod radoznalim pogledima, malo preplašene i postidjene, jer više uopće nema praznih mjesta. Njihov se debeli vodj zaustavi tek pred prvim redom, označivši im ondje dvije prazne stolice. On učini zapovjedni gest, koji je značio: ovdje! Jedan se čovjek, uostalom, približava i naklanja. Gosp. Ducros je vrebao na njihov dolazak.

Malo ih je bilo, koji su ga poznavali, ili obratili pažnju na to, da je on ušao u dvoranu. Nitko nije očekivao, da će ga ondje vidjeti prije predavanja. To je bilo proti svakom običaju. Gospodji Mazier laskala je ova predusretljivost. Bila se odvikla od ovih izuzetnih obzira. On im zahvaljuje, što su se potrudile, da ga dodju slušati. Boji se samo, da im ne će prirediti baš osobito veselje. Nisu nipošto zamamna pitanja, što ih on obično tretira, te je dvostruko obvezan onima, koji dolaze, da mu žrtvuju svoju večer. Nato se gotovo odmah oprašta. Već je doba. Mora štedjeti strpljivost svojih slušalaca. To je izrekao prodirnim tonom, koji podiže cijenu počasti, koju im je iskazao. Gledao je Germainu, ali bez ikakove upornosti.

Eno ga na estradi. Pljesak. Sjeda lagodno za stol, polako rastvara svoje papire, pripravlja čašu s vodom i smiješi se već unapred onome, što će da govori.

Germaina ima vremena da ga promatra. Svakako mu je držanje dosta mladenačko, usprkos one vječite redingote, koja mu daje svečani izgled, ukočene crne kravate i zalizaka, isprepletenih sivim nitima, koje bi mogle biti i prašina sa starih knjiga. Ali živahni njegovi gesti brzo dementiraju svu onu ozbiljnost, a naročito je poriču usta pomičnih i veselih usana, što ih je britva sasvim raz-

otkrila. I kad šute, te usne kao da podrhtavaju životom i živom željom da modeliraju riječi. U njima je sva njegova fiziognomija. I visoko, misaono čelo, i pažljivi pogled, uglati podbradak, sve to kao da još čeka, pa da se naglo trgne i poteče u riječi, koje će za čas jeknuti.

U riječi, koje teku lagodno, upravljene do dna dvorane sa željom, da se svide i očaraju i najnesklonije slušaoce. Sa kakvom ih samo vještinom biraju pomične usnice, kako ih izvlače i bacaju na način, da moraju postati važne!

»Oh, te stare riječi«, misli Germaina — »kako ih on samo voli!« Kako on voli te riječi, nekud sasvim neobično! Voli ih zbog njih samih, a ne radi slike ili poezije, koju izražavaju. On ih voli učenjački. Gle, kako hvata u letu lijepu riječ kojega kraja i razodijeva je pod svojim povećalom! Kako je preokreće i rastvara!... Zanimljivo!«

No ova znanost nju slabo očarava. Nju uopće apstraktne ideje uvijek brzo umaraju. I dok se predavanje dalje razvijalo, ona se sva prepušta svojim impresijama.

»Zar to nije čudno! Ovaj neznanac da mi je sudjen za muža! Ne mogu reći, da mi se ne svidja. Samo mi je ravnodušan. Bojim se, da mi ne bi postao odviše dosadan. Zar bi se moglo dogoditi, da se meni ikada svide ta lingvistička djela, koja mi se sada čine tako beskorisnima?... Zaista ne mogu da razumijem ovoga lovca na riječi, koji ih ubija, da ih uzmogne što bolje klasificirati...«

Ona pogleda oko sebe. Njen susjed bio je neki maleni starčić, sav pogrbljen, majmunskoga lica, tako sabran u samoga sebe i naprežući svu svoju pažnju, da se činilo: zgrbio se zato, da se ovaj čas opruži i stvori jednim skokom na stolu i zelenom stolnjaku. Njegova je ruka pritiskala na uho neku spravu u obliku roga, a žive njegove oči i lice, prorezano širokim smiješkom, odavahu svu radost, što su mu je kroz taj lijevak ulijevale riječi, ipak

veoma oslabljele i daleke. Po nekad se živo naginjao svojoj pratilici, nekoj svježoj djevojčici, da, blagodareći njoj, ugrabi riječ, koja mu je izmakla. A i ona je napeto slušala, da bi mogla sve razumjeti. Germaina se začudi i počne je promatrati. Ozbiljnost ovoga djeteta otkri joj iznenada vrstu ženskih filoloških misija. Ona vidje u duhu i sebe, gdje isto tako marljivo slijedi djela učenjakova. Mora da nije teško, — dok se čovjek samo malo priuči, — disciplinirati svoj duh prema ovoj zadaći, koja u prvi mah izgleda opora. Ona će da bude oslon i savjetnik gosp. Ducrosa. A što se tiče sentimentalnih zadovoljstava u životu, jasno je, da ih se valja zauvijek odreći. Tu je trebalo doprinijeti malu žrtvu...

Tok njezinih misli naveo ju je, da opet stane hvatati smisao predavanja. Gospodina Ducrosa kao da je vrlo usrećila njena pažnja, pa njegov profinjeni glas upravi samo njoj počast svoga govora. Njoj je to godilo. On je govorio samo za nju. Nekoliko osoba opaziše to i ona osjeti, kako se njihovi pogledi upiru u nju.

Predavanje je bilo dovršeno. Kod posljednjih riječi zaori pljesak i sve jurnu prama estradi. Sve je htjelo da čestita govorniku, da mu stisne ruku, ili naprosto da obrati pažnju na svoju nazočnost, tako da se nije uzalud dolazilo. Dame su se naročito mnogo starale da budu vidjene u krugu onih, kojima je učenjak zahvaljivao. Sve je klicalo »dragom učitelju« i razabirali se uzdasi onih, koji nisu znali, što bi kazali...

Ali se gosp. Ducros otrže i podje prama gospodji Mazier, koja je sa svojom kćerkom diskretno ostala po strani. I dok je on vrlo jednostavno i uvjerljivo izražavao njima svoju blagodarnost, Germaina, dirnuta ovom novom počasti, gdje su joj sve žene zavidjale, popusti osjećaju ponosa, koji je već i prije umekšao njeno srce...

Gospodja Mazier, dok su se vraćale uspavanim ulicama, nije se usudila išta zapitati svoju kćer. Ipak se je malo tješila time, što je djevojka mirna. Njihova duga šutnja počne na koncu ipak da postaje neprilična, pa se majka usudi primijetiti:

— Čini mi se, da je gosp. Ducros imao uspjeha.

— Jest, izražava se vrlo dobro.

Germaina se nije usudila dodati, da joj se učinio dosadnim, nego je još rekla, doduše bez osobita naglasa:

— Nije ni ružan...

Gospodja se Mazier suspregnu, da ne oda svoju radost kakvim nehotičnim pokretom, pa se potrudi da rekne ravnodušnim tonom:

— Važan čovjek.

— Predmet, što ga obradjuje, dosta je suhoparan.

— Mene je ipak zanimalo.

I tako su izmijenile nekoliko neznačajnih misli, bojeći se i jedna i druga, da ne kažu previše.

VII

Bilo je dan kasnije. Iz jutarnje magle izvilo se crveno sunce iza Louvra i obasjalo ružičastim iskrama Seinu. Zrak je bio gotovo mlak, donoseći miris cvijeća, koji se je preko noći odnekale podigao, ne zna se odakle. Pariz se i u ovim tužnim zimskim danima budi sa koketerijom.

Germaina je baš prelazila preko Pont-Royala, žureći se, da ne zakasni u školu, kad li opazi Luciena, gdje po istome pločniku dolazi naprama njoj. On nije nje vidio. Nemarnim korakom ljudî, rezigniranih u pogledu fatalnosti zakašnjenja, išao je duž ograde, očiju uprtih u vodu, koja je, ne žureći se kao ni on, lizala lukove mosta te se požurila u vrtlog tek na zaokretu stupa.

Da li je trebalo zaustaviti se i pristupiti k njemu? Čemu? Šta su oni imali da kažu jedno drugome? Pa ipak, kad je došao do nje, stade njeno srce lupati. Na svijetloj ozadini ocrta se pravilan i fin Lucienov profil. Polagani hod davao je njegovoj vitkoj eleganciji još više draži. Ona se čudom začudi. Neka nada, za koju je dobro znala, da je luda, ovlada njome i zanese je nekamo iznad rezignacije. Zašto da propusti ovu prigodu, u kojoj bi mogla da ga možda opet pridobije? Onomadne se ona protiv razrušivanja svoje sreće veoma rdjavo borila. Nisu možda bile povoljne prilike. Pa i što je mogla reći onda u nazočnosti svoje majke i sestara? Nije li možda pretjeravala pripisujući toliku važnost jednoj rdjavoj impresiji? I ne misleći dalje, instinktivnom kretnjom stade preda nj.

— Germaina!

— Jest... ja sam. Bunim te u snatrenju?

Pruži mu ruku s muškom odvažnošću. Njezina usta, stisnuta od uzbudjenja, otvoriše se u povjerljivi, umiljati smiješak. Ona podrži malo stisak njegove ruke u nadi, da će mu tako uliti nešto hrabrosti.

— Hajdemo! Isprati me komadić puta.

— Ne mogu. Imam sat.

— Pa šta onda? Zakasnit ćeš eventualno. No svakako ćeš se pri tom držati filozofski.

On se nasmije.

— Imaš pravo...

Išli su časak usporedo, ne govoreći ni riječi. Ona je išla ravno, uspravnih grudiju, a njezin živi korak i njega je zanosio. Mirnim, slobodnim glasom, zapita ona njega:

— Ti naskoro svršavaš školu u Chartesu?

— Za koji mjesec.

— A šta ćeš onda? Imaš li što u vidu?

— Imam još uvijek namjeru da potražim mjesto u biblioteci...

— Jest, treba ti sigurno mjesto.

On se okrene prama njoj, da vidi, da li se ona možda ne šali... Ali se sukobi sa njenim bistrim i ozbiljnim pogledom, koji se uperi u nj sa strastvenom zabrinutošću.

I produži:

— Imaš li kakve šanse?

— Imat ću, ako se nadje kakav protektor... A tko danas ne treba preporuke?

— Pa ti imaš svoje prijatelje, a mi imamo naše. Trebat će, da ih malo pokrenemo u gibanje. Ima ih i simpatičnih, koji ulijevaju povjerenje. Ta nisu valjda svi intriganti. Ti odviše sumnjaš u samoga sebe, a treba već jedanput da imaš povjerenja u život i da ga gledaš tako, kao da je uvijek lijep...

Ona se okrene k njemu. Oči su joj sjale, kao da u njima blista ono sunce, koje se oslobadjalo magle.

— Na što bi se upravo imao tužiti? Dosad si vazda uspjevao. Sad ćeš da izidješ iz škole. Treba da se samo malo zamučiš, pa ćeš poći svojom karijerom, časnom i tihom, kojoj će svi zavidjati i u kojoj se može steći ime. Ah, kako bih ja voljela da si ambiciozan!

Jedan prolaznik, s kojim se sukobiše, prisili je, da se približi Lucienu. Dotakla ga se, a nije se odmah odmakla. A to nije bilo od koketerije, nego što je htjela da ga ovako, sasvim izbliza uvjeri, kako je ona tu i kako je spremna, da svim svojim silama podupre njegovu energiju. Kao da mu je govorila: »Podji samo hrabro sa mnom! Hoćeš li, da uvijek koračamo ovako uporedo, podupirući jedno drugo prema budućnosti, koja ne može da bude sasvim rdjava, jer ćemo se ljubiti! Pomagat će nam pouzdana naša mladost, a šta mari, ako put i bude malko trnovit, kad mi nosimo u sebi svoju sreću!«

Toplim i ozbiljnim glasom, koji kao da je dolazio iz daljega nego što su bile njezine usne, i kao

da je bio jeka onih stvari, koje su ostajale u njoj, opet će Germaina:

— Život je velikodušan jedino naprama onima, koji mu se hrabro predaju. Samo pogledaj oko sebe, pa ćeš razabrati bijednu i skučenu sudbinu onih, koji se nikad ne osmjeljuju ni na što...

Iz nje je izbijala tolika moć uvjerljivosti, da se u Lucienu trgla želja da prihvati ruku, koja mu se pruža. Njegova navika krzmanja htjede da ga zadrži, ali se on više nije opirao ganuću, koje je iznova zavladalo njime. Pokraj ove mlade i zamamne djevojke, kojoj je hod odavao mlado i snažno tijelo; pod ovim blistavim i odlučnim pogledom prepusti se on da ga prožme radost i da se osjeti savladanim.

— Imaš pravo; valja gledati preko svih zapreka...

— Upri se ramenom o sve to. Često zapreke nisu ni iz daleka onakve, kakve se čine...

U njemu se probudi volja i snaga. Pod tom voljom rušilo se sve. On raskrči svoj put i otkri nove, proširene horizonte, pred kojima se širilo i njegovo srce.

Zaokrenuše u ulicu Saint-Honoré. Približavao se konac njihova puta. Njihovi koraci, koji su se bili ujednačili, stadoše se usporavati. Oboje jednako požališe, da su dotle došli tako brzo. Hoće li ikada više doživjeti slatkoću ovog omamljivog ganuća? Hoće li ih ikad više potpomoći ovako lijepo jutro sa ružičastim suncem, u kojem se osjećala blizina proljeća, kad nepomičan i lagan zrak kao da želi da sa ljudskih ramena skine teret svakidašnjih nevolja?

Na crkvi Svetoga Roka uzeše odbijati sati.

— Zar je već toliko? rekoše u jedan glas.

Njima se onih osam udaraca učini beskonačnima. Pažljivo su prisluškivali tako odmjereno vrijeme.

Germaina je od svoga pratioca očekivala odlučnu riječ. Dobro je osjećala, da je on savladan, pa da će napokon klonuti i predati se posve... Ali je već vidjela niz školskih prozora i naslućivala za njima buku djece, koja su dolazila. Kako joj se ovaj put — inače tako dug u danima, kad bi zakasnila — učinio kratak!

— Kako je danas krasno jutro! Zašto čovjek mora da se sada zatvara u sobama?

— Jest, prodire u dušu. Čovjek bi htio, da ova impresija potraje čitavu vječnost...

Oni su se dobro razumjeli. Ima časova, koje bismo htjeli zaustaviti. Ovaj je čas bio za njih odlučan. Osjećali su, da će im pofaliti vremena i da bi trebali samo još nekoliko trenutaka, da se zauvijek svežu!... U jednom času Germaina, koja je postajala nervozna, pomisli, kako bi bilo da prodje pored školskih vrata, i da nastavi lutati sa svojim drugom pod onim mirisnim nebom. Ali zar to ne bi značilo dati njihovoj šetnji nešto namješteno i traženo, što bi razbilo svaku draž? Uostalom, već su joj dolazili u susret njeni učenici, koji su redovno zakašnjavali i u velikom čudu pozdravljali je hitnim pozdravima.

Oni stadoše. Žaljenje ih oboje probode kao bodež. Časak ostadoše tako, jedno spram drugoga, prepuni stvari, koje bi još tako rado izrekli, a razočarani, što ništa nisu mogli utvrditi na ovom svom susretu.

— Dakle... do vidjenja!

Ona kao da je još nešto pitala i još nešto čekala...

Napokon, vrškom usnica, koje su podrhtavale od uzbudjenja, reče on:

— Do vidjenja!

Ali se još nisu odvajali jedno od drugoga, nego su stajali tako jedno prama drugome, sa blijedim, gotovo očajnim smiješkom.

— Hoćemo li te skoro vidjeti?

— Svakako...

Nisu čak pomislili ni na to, da jedno drugom pruže ruke.

On ostade kao prikovan na pragu školskih vrata. Sve njegove misli podjoše za Germainom. Prolaznici su se sudarali s njim, ali on nikako da se odluči na odlazak. Napokon izvuče polako jednu cigaretu i zapali je. Ovim mehaničkim gestom pušača, opet se povrati k sebi. Osjeti u sebi neku novu, nepoznatu sreću, kojoj je trebalo okusiti sve slasti. I tada, da ostane pod vladom svog svježeg sjećanja, sporim koracima podje natrag istim putem, kojim su malo prije zajedno prolazili.

Kakva mu je iznenadjenja skrivala sudbina? Je li on mogao samo i slutiti, da se sat ranije — silazeći montmartreskom ulicom svojim indiferentnim koracima blaziranog studenta — zapravo uputio prama svojoj budućnosti? Prama onoj istoj budućnosti, koje se bojao i kojoj se već toliko puta uklonio? Da, sve se je to desilo skoro bez njegova znanja i izvan njegove volje. I bolje je, da je tako. On je volio da se u svemu prepušta fatalnosti. I eto, sad je uglavljena njegova egzistencija. On se nje nije više plašio. Moć sjećanja uspravljala je kraj njega ponosnu silhuetu, koja ga je hrabrila. Kakvo je neiscrpno vrelo žarkoga života naslućivao on u njoj! Kako se činilo lakim ići za njom!

I onda se sav raznježi nad njihovom srećom. Bit će naime veoma sretni! Ona je u to i odviše vjerovala, a da bi on mogao posumnjati. Položaj njihov spremao im je dosta skroman početak. Pa ipak nije trebalo pretjeravati u pogledu poteškoća. Koliko je takovih skromnih brakova, pa ipak sa redom i sa štednjom izlaze na kraj! Hrabra se djevojka nije bojala posla. A što se njega tiče, samo je nesretni slučaj bio kriv, da se još nije očitovao. Germaina ga je već razumjela. A njoj ima da zahvali, što je otkrio u sebi nepoznatu zalihu energije. On se osjećao pripravnim na sve napore i na

sve ambicije. Postao je ponosan od tolikog osjećaja odlučnosti i ovaj neobični ponos još pojača njegovu sreću.

Nadje se na mostu Royal, na mjestu, na kojem se maločas sretoše. Mladić se trže iz svojih sanjarija. Šta da radi? Za njega je toga jutra bio zatvoren školski amfiteatar. Da li da se povrati na Montmartre i da ove slobodne sate posveti studiju? Sunce se na nebu dizalo. Magla je, razilazeći se, otkrivala prostor, koji je još bio blijed, ispran od ružnih zimskih dana, ali se već zagrijavalo svijetlo prvih lijepih dana. Voda je još uvijek odsijevala ružičastim iskrama. Nikada se Lucien još nije osjećao ovako raspoložen i ovako prožet radošću. Nikada njegova duša nije bila ovako prepuna muževne odlučnosti. Ovo mu raspoloženje nije dopuštalo, da se dade na ikakav nezahvalan posao. Zasluživalo je da bude do dna ispijen užitak ovog zanosa, tako novog za njega. Zato odluči, da ne podje ni na predavanje, ni kući, da uči.

I tako nastavi Lucien silaziti niz padinu mosta i udje u ulicu du Bac, tako tijesnu, da se izmedju visokih kuća održalo po masnim pločnicima još sve zimsko blato. Tada privuče njegovu pažnju život u dućanima, koji su se otvarali. Zaustavi se pred izlogom jednog dućana sa pokućstvom. Prvi put bila je misao njegova uprta u odredjen vidik svog budućeg života. Kakva će biti unutrašnjost njegova doma? Kao svi oni, koji se smatraju kontemplativnima, mjesto da sebi naprosto priznadu da zaziru od aktivnosti — što bi bilo mnogo jednostavnije — volio je on rafiniran komfort, što ga pruža elegantno blagostanje. Odmah poželi živo, da se odazove pozivu jednog kožnog naslonjača, vrlo dubokog, koji se tako meko uvijao, pružajući svoje gostoljubive ručice. Već je gledao taj naslonjač u svom radnom kabinetu, udešenom — oh, veoma skromno! — po engleskom ukusu. Udje u dućan. »Prevučen je safijanom«, reče trgovac, da

opravda cijenu, koja je prelazila sva Lucienova predvidjanja. On se malo zbunjeno otkrene i opazi u jednom mračnom kutu malen salonski stolić, koji je tamo vrlo skromno izgledao. Bio je dosta trošan sa okrnjenim rubom. On pokaza na taj stolić, ali mu trgovac, da brzo svrši s njim, dobaci s umornim smiješkom: »Muzejski komad...«

Lucien shvati, da sve to nije bilo za njega. Trebalo se dakle odreći engleskog kabineta i salona Louis XVI. To je bilo razočaranje! Čekajući na bolje dane, valjat će se zadovoljiti s njegovim skromnim momačkim pokućstvom i s onim, što ona donese. Siromaštvo njihovog budućeg života uhvati stvaran oblik u njegovim očima. I on produži sa manje radosti lutati ispred dućanskih izloga.

U Luxembourgu nadje svijetlo i prostranstvo. Park je primio vid lijepoga dana. Duge su aleje odvodile poglede do horizonta, po kojemu su se sterale pozlaćene magle. Pred njima se ocrtavao dekor mnogih terasa. Skupovi stabala držali su u svojim golim rukama što su više mogli sunca, ali je ipak s njih mnogo padalo i na zemlju, pa se tlo prekrilo jasno žutom svjetlošću. Lucien je više volio intimnost engleskih vrtova, nego velike perspektive i dugo je bludio oko zelenih tratina, po kojima su skakutali kosovići. Stari kestenovi izgledali su kao neko šumsko drveće, a njihovi vrhunci, koji su se dizali visoko pod nebesa, spuštali su po koju granu niže od drugih. Nagnute breze, nadvirujući se, tko to dolazi na zaokretu u aleju, i modri borovi, uvijek svježe lakirani, pa hrastovi, koji se tako sporo svlače, te čuvaju nekoliko dronjaka svog jesenjeg ogrtača, dok im ne izbije novo lišće.

Kako je daleko buka Pariza! Nije li odavde dolazio onaj miris, što ga je mlaki dah raznosio nad grad? Lucien opet nadje svoju vedrinu i nastavi da vrluda po budućnosti s jakom dušom, punom vjere.

Blago vrijeme i raznježena sjećanja prodriješe u nj i prožeše ga harmonijom i tišinom.

U kraju, kojim su se najviše kretali studenti, tamo u susjedstvu boulevarda Saint-Michel, srete se sa nekim kolegama. Porukovao se s nekima. Jedan prijatelj, kojega nije ni slušao, zapita ga za projekat jedne naučne teze. On iskaza topal entuzijazam za tu stvar.

Sati su brzo prolazili. Zazvoni i podne! Mehanički se Lucien uputi prama restaurantu, gdje je obično jeo. Na vratima ga ipak nešto zadrža. Tamo će se sresti sa školskim drugovima, od kojih će morati da sluša prazne riječi! Sve će se kretati oko ispraznih stvari, koje će biti tako daleko od njegovih misli... Život mu se u tom času nije prikazivao teškim, nego svečanim. Pa kud da podje? Ali ga ipak povuče sila navike i on udje. Njegovo je mjesto bilo prazno. Konobar ga pozdravi servijetom te iščeznu, ne čekajući, dok on što naruči. U halabuci onolikih glasova začuje samo ime hors d'oeuvra, koje mu je konobar dobacio. I po prvi put bio je sada za Luciena odvratan ovaj pučki »bouillon« i sumnjivo stolno rublje. Falio mu je komfort i bilo mu neprijatno, što mu se ovako dobacivale porcije... Sve su to bila neka čudna jela, kuhana u kotlovima druge ruke. Pred njegovim pogledom, koji je lutao u daljinu, ukaza se jedna vizija: on vidje skromnu sobu, intimnu i toplu, čistu i urednu, sred koje se blistala bjelina stolnjaka. Sučelice prama njemu sjedi nasmijana spodoba, koja ga vazda hrabri. Na njezin smiješak odgovara on sa smiješkom, punim nježnosti, a na taj njegov smiješak odzdravlja mu u čudu — neki stari gospodin, koji je sjedio nedaleko od njega...

Dopustio je, da ga cijelo to popodne vuku prijatelji na kojekakva predavanja. A kad je pala večer, sidje on opet k Seini s namjerom, da predje na Voltairovo obrežje. Da li da podje gore? On još nije bio ništa odlučio. Iako mu je misao, da vidi

Germainu, bila slatka, nije pravo znao, kako da se drži prama njoj. Ništa još nije bilo rečeno odlučno. Jasno je samo, da bi ih oboje vrlo zbunilo, kad bi se našli licem u lice. A ne će li nazočnost gospodje Mazier i njenih kćeri ovaj prvi susret smesti i pokvariti radost, koju oni uzbudjeno očekuju od toga susreta? Pa ipak, kako mu se žurilo da se nadje pod njezinom dobrotvornom dominacijom! Išao je k njoj kao k nekom nepresušnom vrelu energije i nadâ. Pomisao, da se napoji na tom vrelu, uzbudjivala ga je do dna njegove nutrašnjosti. Ali za današnji dan imao je već dobru zalihu sreće. Već od ranog jutra opajao se on njom, pa još nije bila iscrpena. Zašto dakle da se u njoj još i dalje ne uživa?

Nekoliko koraka pred samim vratima još je uvijek oklijevao. Onda pogleda na sat. Možda se Germaina nije još ni vratila. I on se naglo okrene, predje cestu i nadje se na drugom pločniku.

VIII

Sutradan otvorila mu je Nicola kućna vrata. On se nadao, da će mu otvoriti Germaina, pa mu je ovo razočaranje razrušilo osnovu, koju je bio složio o ovom sastanku. Postalo mu je još i gore kad ga je djevojka uhvatila za rukav i povukla, šapćući mu prigušenim glasom:

— Hodi ovamo!...

On se nadje u malenoj kuhinji, gdje je pod uvučenim svjetlom plinske svjetiljke buktala vatra u štednjaku.

— Oprosti, što te uvodim ovamo! nastavi Nicola istim tajinstvenim glasom. — Odmah ću ti sve objasniti. Imam nešto da ti kažem...

Njeno se lice uozbilji, a njene — inače vazda pune smijeha — oči, kao da su bile isprane suzama.

Lucien je strepeći čekao, ne usudjujući se da je išta pita. A onda, kad opazi, da je nju gušio velik očaj i da će briznuti u plač, zapita je, da joj pomogne:

— Nešto si žalosna?

— Više nego žalosna...

Njene se grudi stadoše dizati, kao da se sa riječima dižu i jecaji:

— Mislim... Mislim... da će mama... oslijepiti...

— Šta govoriš?

— Jest... od nekoga vremena njene se oči ukočiše... Ona nam nije ništa kazivala. No kako da mi nismo ništa opazile? Ja sam doduše vidjela, da se ona sve dublje i dublje naginje nad svoga vretenca i kukice, kao što je to vazda činila onako pod večer, kad zbog štednje nije još htjela da upali svjetiljku... No sada sam to opazila i usred bijela dana... Ponekad sam se čudila, kad bih vidjela, kako joj se nîti najednom spleću i zamršuju...

— A kad si se o tom uvjerila?

— Jučer...

Ona zastane, užasnuta, kao da će je sjećanje na to opet preplaviti bolom. A on je mislio na taj jučerašnji dan, tako svijetao u onom sunčanom Luxembourgu i u njegovoj radosnoj duši...

— Jučer, produži ona. — Ja sam čitala u jednom kutu sobe. Kad slučajno podigoh na nju oči, vidjeh je, gdje se nagnula nad svoj ručni rad, kao u nekoj grozi, dok su joj prsti, koji najednoć postadoše nespretni, tapkali, pretrkivali posao tražeći izgubljeno, bludili, kao da nešto traže u noćnoj tami... Tada se zaustaviše drhćući... I ja vidjeh bijele ruke, one duge bijele ruke — ti ih poznaješ — tako spretne i tako poslušne, kako se dižu prama očima, kako ih svojim dlanovima pokrivaju, pa opet otkrivaju... A ukočen njezin pogled, raskolačen od groze, kao da se htio napuniti svijetlom. (Vidi sliku!) I opet pokrije oči... Ovo mjerenje

A ukočen njezin pogled, raskolačen od groze, kao da se htio napuniti svijetlom . . .

mračnoga zastora pred očima, bilo je tako tragično i tako okrutno, da sam se ja kriknuvši bacila na nju: »Mama... draga mama!...« Kriknu i ona... Zar je bila zaboravila, da sam ja uz nju? Ili više nije mogla jasno ni razabirati, što se događja oko nje? Zatim položi svoju bolnu glavu na moje rame i stade mi, slomljena, govoriti: »Ah, bijedno moje dijete... bijedno dijete!...« Ja sam plakala s njome, a plakala sam najviše, jer sam osjećala, kako se sav onaj veliki strah i užas sklonio na moj obraz... Naslućivala sam naime sve okrutno njeno paćenje, što ga je ona tako dugo nastojala sakrivati pred nama. Ti razumiješ, da je sljepoća morala malo pomalo i progresivno dolaziti... A kad su joj prestale teći suze, rekla mi je sve... Najprije je mislila, da su joj oči malo umorene, dok joj strah nije uhvatio konkretniji oblik. Njezin je vid zaista slabio, istrošen suzama i radom. Dolazili su dugi sati mutnoće, kad bi neka magla odvojila od nje njezin ručni rad, neka magla, koja je postajala sve gušća. Shvaćaš li ti, kako je jadna mama mogla tako dugo zadržavati u sebi ovakovu strahotu? A oko te strahote mi smo se gdjekada i smiješili...

— A nju je sve jače zaokupljala noć...

— Samo što se je osjećala gdjekada još nevoljnijom, kržljavijom i nemoćnijom, a nikad nije ni pomišljala da se potuži.

— Ipak je to velika hrabrost.

Zamukoše na nekoliko časaka, našto Nicola opet preuzme riječ:

— Kad je Michela unišla, bilo je vrijeme ručku i mi smo joj sve kazale. Ti poznaješ nju. Ona ne voli popuštati ikakvom ganuću. Ne rekavši skoro ništa — ali sam ja osjetila, kako se sva ukočila od užasa — stavi ona svoj šešir opet na glavu i jednim skokom jurnu po Germainu, da ju dočeka, kad bude izlazila iz škole...

— Pa što je rekla Germaina?

— Ti nju znaš. Ima talenta za aktivnost. Smjesta je odvela mamu jednom specijalistu. Zaista su famozni ti veliki liječnici! Hoćeš li da čuješ, što nam je propisao? Nikakova opasnost! Miran i zdrav život. Treba da ima svega u izobilju. Šest mjeseci na ladanju!... Jednom riječju: bogataški život!

— A nada li se on ozdravljenju?

Nicola učini očajan gest, našto njega stegnu u grlu, pa zapita:

— Što ste dakle nakanile?

— Najprije moramo štedjeti. Trebat će da se skučimo u svakom pogledu i da radimo još više nego dosad. Michela će se odreći svoga rigoroza i poći da daje instrukcije. Možeš zamisliti, kako je to teško! Srušile su se sve velike nade... Što se mene tiče, ja ću se producirati i svirati na koncertima. Povrh toga moram voditi brigu oko kućanstva. Dvorkinja će odsad dolaziti samo po jedan sat dnevno. Sama ću kuhati. Kako znaš, ja sam već i sada neki kuhinjski šegrt. Znaš li ti zgotavljati valjuške za juhu? Ne? Ni ja baš osobito! Zato te još i ne pozivam na objed...

Malo nestašnosti, što se dizalo iz njezine nutrašnjosti, došulja se i u njezin pogled. Njene se usne razvukoše u slabi smiješak. Njena mladost tražila je svoje.

— Razumiješ li sada, zašto sam te uvela ovamo? Odsad je ovo moja privatna domena. Ovdje ću odsad primati posjete.

Pokaza na jedini slamni stolac i ponudi mu da sjedne. Oko pasa bila je privezala pregaču od debela platna, zasukala rukave do lakata i počela poslovati po malenoj kuhinji, idući od štednjaka k loncima s lagodnom elegancijom i otmenim manirama djevojke iz društva, domišljajući se, kako da sama priredi zakuske za užinu. Dok je raspirivala vatru, vrele su joj iskre vrcale u lice. Kako se nagnula, ocrtaše joj se uz grlo delikatne obline dvostrukog

podbratka... Nikada nije bila zamamnija. Oko nje sjalo je bakreno posudje, igrajući s odsjevima. Voda je u kotliću podmuklo pjevala kao pod surdinom. Zar je moglo biti istina, da je ova porodična slika krila u sebi toliko bijede? Kako se svaka uznemirenost uspavljivala pored ovih lijepih djevojaka, koje su i samoj bijedi, s kojom su se borile, davale toliki čar!

Dotle je jedno pitanje lebdjelo na usnama Lucienovim. Nije se usudio da ga izrekne od straha, da ne će dovoljno umjeti da svlada svoj glas, te će odati odviše uzbudjeni interes. Ali je Nicola previše bila zaokupljena svojim novim dužnostima, a da bi mogla posvetiti naročitu pažnju naglasku jedne riječi. Napokon se odluči da zapita tako nametljivom ravnodušnošću, da je bila upravo nevjerojatna: — »A Germaina?« Ona odgovori najprirodnije, i ne sluteći, kako su njega oborile te njezine riječi:

— Germaina? Bijedna se djevojka otima, koliko bolje može. Ali se osjeća, da ju već ostavlja odvažnost, a da bi mogla da oštane bodra poslije ovakovog udarca!... A ona ipak hoće da se smiješi, hoće da vjerujemo u njeno pouzdanje, ali — koga ona može da prevari? Uvjerila se već, da nema ništa žalosnije od uzaludnog optimizma. Ti ćeš je već vidjeti... Kako je to bolno!...

I doda:

— Hoćeš li, da podjemo k mami? Obradovat će ti se.

On podje za njom. Blagovaonica je bila utonula u polutami. Lucienove oči potražiše gospodju Mazier. Opazi je gdje sjedi kao obično pokraj svjetiljke, laktovima naslonjena na oslone od naslonjača, nepomičnih ruku, naslanjajući sijedu svoju kosu na naslon, sićušna, umorna i kao izgubljena u noći.

Trže se i okrenu, kad razabra, gdje se otvaraju vrata.

— Jesi li ti, Germaina?

I uvijek ta Germaina, prema kojoj su se obraćale sve nade i od koje se očekivala čudesa pomoći i utjehe!

— Ne, majko, nego Lucien, koji je došao da te pohodi.

Dobrodušan smiješak obasja lice, koje se na trenutak bilo smrklo od razočaranja.

— Oh, kako si dobro učinio, što si došao! Kako vidiš, sada je više nego ikada potrebno, da nas nitko ne zapušta...

On je tražio u sebi jednu samilosnu i nježnu riječ, koja bi izrazila svu bol, koja se skupila u njemu, a riječi, koje mu nadahnu njegovo saučešće, kao da su još jače naglasile nesreću, ne imajući snage da tješe.

— Da... Rekla mi je Nicola, jadna moja tetice! Vi ste se preradili... Treba da se sada štedite...

— Prekasno! Moj se vid istrošio i dotrajao... Da samo znaš! Ove sive točkice, koje neprestano lepršaju preda mnom kao kiša od pepela, koja će skoro sasvim zatrpati jadne moje oči...

Duga šutnja teško se natklopila nad sve. Šutnja, koju se nitko nije usudjivao razbiti. I ostalo je tako sve troje bez riječi, znajući da misle na iste stvari i da klecaju pod istim očajem...

Gospodja Mazier okrenu se prama kćeri, naprežući se široko otvorenim očima, da upije njenu sliku, ali se osjećalo, da je svjetlost u njih jedva prodirala.

Oh, ova gotovo mračna soba, u kojoj su svi bili prožeti užasom, koji je spopadao za grkljan i gušio! Zar se nije mogla upaliti kakva svjetiljka, da bude svjetlije? Ovo kobno crnilo davilo je. Pa zar baš nitko ne će više ništa progovoriti, da se razbije ovaj muk, koji prodire u dušu kao noć!...

U Lucienu se uzbuni egoistična mladost, koja je uporno tražila da izrabljuje život. On je gledao

oko sebe oštrim pogledima, koji po što po to hoće da vide... A gle, kako i stvari odgovaraju njegovoj tjeskobi! Kako se čine sumorne i oronule! Kako su to tužne družice bijede, pripravne da još mnogo izdrže, primajući rezignirano strašni udes! Oh, to bijedno pokućstvo, istrošeno i izmoreno tolikim godinama borbe i hrabrog odupiranja!... To je tako tištalo... Tu se razilazila sva energija...

Lucien se digne. Nicola ga u čudu zapita:

— Zar ne misliš dočekati sestre?

— Već je kasno... Doskora ću se opet navratiti...

Kad je izašao na ulicu, ošinu ga u lice oštar zrak. On odahnu. Požudni njegovi pogledi prejuriše prostor, načičkan zvijezdama. I neka nerazumna radost slobode prodre u nj i odnese sve njegovo smilovanje i sva njegova žaljenja.

IX

U sobi, koja je bila još svijetla od večernjega sjaja, Germaina čeka. Jutros je predala brzojavku na Lucienovu adresu. Moli ga, da ju pod večer posjeti. Valjalo je naći izlaza iz dosadašnje situacije. Gosp. Ducros je naime ponovio svoju prošnju, a Lucien se već dosta dugo nije javljao. Njoj je kucnuo čas, da odluči o svom životu.

Germaina je mirna i odlučna. Uredila je sobu kao za najnježniji sastanak. Peć je bila naložena. Na stolčiću je u jednoj vazi bila zataknuta kita ljubičica. Prijatno je. Domaće stvari potpuno su pripravne, skupa s njom, na doček. Šta li će mu reći? Kako da se drži? No može li se znati, na koji će način srce da se otvori? Ona, uostalom, nije nikad ni znala pripraviti neki razgovor. Kako je impulzivna, pouzdava se u inspiraciju osjećaja.

Iz uglova izranjaju sjene i ispunjaju tamom sobicu. Sve je spokojno i sve šuti. Sestara nema

kod kuće. U pobočnoj sobi, nepomična u svom naslonjaču, hvata gospodja Mazier posljednje zrake svjetlosti, koje u sutonu još može da uvreba. Večer se definitivno spušta nad krovove. Kako je odjednom postalo tužno!... Germaina užiže svjetiljku, a onda sjeda pred kamin i nagnuvši se nad vatru u peći, prati modre plamičke, koji plešu po cjepanicama i oživljavaju titravim iskrama bakreni podglavak.

Zašto Lucien tako dugo ne dolazi? A ako uopće i ne dodje? Oh, nikako se ne može odgadjati ovo objašnjenje. To treba smjesta izvesti na čistac. U njenim grudima poče snažnim udarcima udarati uzbudjenje, kojega nikako nije mogla utišati. Već su i sumnje navalile na nju! Da se možda nije latila rdjavoga oružja, kad je sama pozvala onoga strašljivca, koji je sada tim pozivom upozoren, da bi se moglo raditi o ozbiljnoj stvari? Ne bi li bilo bolje, da je počekala još koji dan i uhvatila zgodnu priliku, kad je u čovjeku duša raznježena, pa želi da se sasvim povjeri? Padoše joj na pamet riječi gospodje Clémencin: »Mudrost sreće sastoji se u tome, da se čovjek umije zadovoljiti...« Riječi vremešne i rezignirane žene, kojima se obmanjuju žaljenja, kad je glavni dio života već preturen. A da li je gospodja Clémencin bila istih filozofskih misli, kad joj je bilo dvadeset i pet godina?

Svaki trenutak, koji je prolazio, odnosio je nešto od njezina pouzdanja. Kako je to ludo, da se nimalo nije pripravila na ovaj sastanak! Strah joj već oduzimlje pamet, pa ona po svom mozgu — iz kojega sve misli bježe — traži očajno, ali prekasno, riječi, kojima bi se imao započeti govor i njima prokrčiti put do srca...

U taj čas zazvoni zvonce. Ona se uspravlja, veoma blijeda. Treba otvoriti vrata.

Oboje udjoše u malenu sobu, u kojoj su naslonjači čekali na razgovor. Časak stoje jedno

prama drugom, ukočeni ozbiljnošću momenta. Jedva da se pozdraviše sa »dobar večer«. Jednim pogledom proučila je ona njegovo lice, ali su oči, koje je ona tražila, izmicale, uklanjale se i sve se više zbunjivale...

Ona se osjeti propalom. I tada, pred sigurnom propasti, odrekavši se svake lukavštine, jednostavno i umiljato zapita:

— Jesi li se začudio, kad si primio moju brzojavku? Nije li ti odviše smetalo da dodješ ovamo?

Bojeći se, da on ne bi pomislio, da se ona šali, požuri se da još doda, odbacivši svaki opasni uvod:

— Ja preživljujem strašnu krizu, pa sam mislila da tebe zovnem na savjetovanje... Znaš i sâm, da nemamo baš mnogo prijatelja...

Kad je sama sebe čula, gdje ovako mirno govori, smiri se malo. A onda se sjeti, da je i prvi put samo smjelošću izražavanja uspjela, da ga izvuče iz rezerve, pa joj ta pomisao ulije nove nade u srce.

A on, stideći se svoje kukavnosti, ostaje u defenzivi, čekajući da dozna, šta je ona nakanila. Zadovolji se, da je umiri neodredjenim gestom, koji je mogao da znači: »Znaš dobro i sama, da možeš računati na mene«.

— Već sam ti jedanput govorila o predlozima, koje mi je on stavio...

— Zar opet o tom?

— Moram. Sile me na to dogadjaji.

— A sada slabije odolijevaš, pa puštaš da te presvoji napast?

— Ne, nego se borim iz svih sila, da me bujica ne zanese... Da ne bi izgledalo, da se opirem ovoj udaji bez pravoga razloga, a naročito zato, da dobijem vremena, morala sam pristati na izvjesne koncesije i dopustiti prve sastanke. Ah! Nisam još ništa obećala, ali se svakim danom osjećam sve manje otpornom. Mama stvara osnove, a gosp. Ducros postaje sve sigurniji. To ne može tako dalje potrajati...

— Još oklijevaš?

— Ni sama ne znam više...

Oh, zaista, ni sama nije znala. Nadala se, da će joj on dati neki znak i kakvim zanosnim pokretom priskočiti joj u pomoć, ne bi li ju spriječio i zaustavio kakvom riječi, u kojoj bi se osjećala sva njegova duša... Ah, kako je duboko trebalo zagrabiti u to srce, da se uzmogne pokrenuti!

Ona produži još podatnije, s gorkošću zbog njegove neosjetljivosti:

— Ne znam, jer nisam sama... Ne radi se o odluci za sâm moj život. Ova udaja imala bi biti spasenje svih mojih... Ne mogu ga više lakomisleno odbijati... To se ne bi dalo ničim ispričati. A i za mene samu pruža on sve garancije...

— Pa šta onda još čekaš?

Ona ga pogleda ravno u oči i zapita drhtavim glasom:

— Šta još čekam? Sjeti se onoga, što si mi na ovom istom mjestu govorio: »Ne obvezuj se... Sretni će dani već doći... Ostani slobodna za one, koji se boje...«

— Daj im vremena, da priprave budućnost.

— Ali vremena više nema za ovakove obzire. Sadašnjost iziskuje mnogo. Valja živjeti!

— Opreznost je dobra, kad se djevojka upućuje prama razboritom braku...

Ona skoči.

— Ne, ne... ne govori tako! To je krivo!

Prestrašena riječima, što su ih jedno drugome rekli, ona zastade. Da li je to bilo zbog toga, da dobaci sebi u lice štogod ružno, jer ga je pozvala? A što bi bilo, da sada definitivno raskinu?... Sve bi bilo svršeno. Zar je izgubila glavu? Trebalo se dakle suspreći, odbaciti svako samoljublje i početi iznova.

— Poslušaj me. Ja imam krivo... Tako sam rastrojena u duši. Trebalo bi me, vidiš li, razumjeti... Ja ne ovisim ni o kome, nego o samoj

sebi. Oh, kako bih rado htjela ostati slobodna! Ali ti poznaješ našu situaciju. I znaš, da se ta situacija još znatno pogoršala majčinom nesrećom. A nade, koje se polažu u ovaj brak, čine je još nesnosnijom. Razbor mi moj savjetuje rezignaciju... Ali se u meni sve razdire. Ova me je borba slomila. Ima časova, kam sam pripravna, da sam svojim životom zaigram igru: »crno ili bijelo«. Ima časova, kad govorim sebi: »Hoću da spasim svoje!« Opajam se tom idejom, mašta me odnosi daleko, a onda me iznenada ostavi nasred puta, iznurenu i još nemoćniju... Ja više ništa ne znam... A onda... onda sam pomislila... da ćeš mi možda ti pomoći, da jasno počnem gledati... A kako nam ti više nikako ne dolaziš u kuću — ovo nipošto nije prigovor, jer ti imaš svoje zanimanje — riješila sam se, da ti pišem...

Pred tolikom boli on se sav raznježi:

— Koliko se patiš!... Ne pretjeravaš li ti u svojim dužnostima? Zašto da se žrtvuješ više od svojih sestara?

— Oh, nemoj upotrebljavati tako velikih riječi, kojima se samo maskira crna nevolja! Pomisli samo na strepnju one, koja u pobočnoj sobi drhturi očajnija nego ikad prije... Pomisli na Nicolu, koja je tako mlada za teške poslove i pomisli, da sve počiva na meni, koja sam najstarija...

Ona opet zastade. Šta li je samo to govorila? Zar je ovakovo raščinjanje njihove bijede bilo sredstvo, da se ohrabri Lucienova plaha i malodušna volja? Da udari dakle kojim bilo putem, svakako bi se razbila na ovome zidu, koji se uspravio izmedju njih dvoje, sprečavajući ih da se združe. On je imao pravo. Bila bi ludost združivati njihova dva siromaštva...

Germaina potpuno klone pod prevelikim teretom života. Sve je dakle svršeno? Šta bi imala još da kaže? Misao se njena gubila u beskonačnom očaju, koji je prodr'o u nju i koji kao da je preplavio sve okolo nje. Ona bi još voljela da vikne: »Ta reci mi štogod... Ne ostavljaj me u ovoj mučaljivosti...«

On opazi njeno duševno razdiranje i njegovo smućeno srce kao da je zamiralo od kajanja. I nehotice on se nadnese nad nju...

Spremna na ono, što je moralo doći, a ne razumijevajući njegovoga gesta, dovrši ona otkrivanje svoga očaja:

— Zanimljiv je, zar ne, ovaj slom jedne Germaine, koju su svi držali tako energičnom? Da, da, gledaj samo dobro ovaj bijedni dronjak...

I njene usne razvuče smiješak, koji je bio bolniji od ikakvih suza. Bolno svoje lice poduprla je dlanom. Na pomisao, da ju sada gubi zauvijek, Lucien joj se još više približi i glasom, koji se prebijao od ganuća, zašapće joj:

— Germaina!

Ona drhtnu. Sa dna njene unutrašnjosti opet se diže velika nada. Kao da joj je ovaj doziv trgnuo srce... Ona možda i ne će propasti... Kako je samo bila pripravna na sreću! Ali duboko osjeća, da će Lucien klonuti...

Zašto je sad odjedanput zastao? Zar se je pokolebao njegov zanos?

Izvana dopire zvonjava dalekih zvona, zvonjava, koja se razlijeva sa dalekih manastira i kapelica, pa se čini kao neka mnogostruka jeka. Ovakova se zvona čuju samo u sonornosti mirnih noći i u velikim tišinama, kad srce napeto osluškuje... Vatra iz peći više ne obasjava. U polutami, riječi koje izlaze iz nevidljivih usana, primaju svečanu ozbiljnost i značenje zakletava...

— Germaina! Sjećaš li se nekidašnjeg jutra?

Da li se ona sjeća njihove zajedničke šetnje pod onim ružičastim suncem! Tada je u njima bilo pouzdanja. Njihov je put bio sav ispunjen mirisom, što ga nanosi onaj neočekivani mlaki dašak. Sve je

mirisalo po cvijeću, a sreća kao da je išla pred njima, sasvim blizu.

— Kako sam tada bila nesabrana u školi!

— Koliko sam se puta navratio mislima na onaj put!

— Bi li želio opet onuda proći?

— Ah! Kad bi samo ti htjela!

To je izrekao dahnuvši, nadnesen nad nju, glasom žarke molbe.

Oh, kako je ona dobro razumjela, šta on traži ovim pozivom! Tražio je, da mu se vrati vjera onoga jutra, tražio je, da mu se ponovi riječ, koja bi mu ulila hrabrosti, da podje za njom na težak put...,

On je čekao strepeći nestrpljiv, da se podloži pod njenu vlast. Onaj njihov, onako divan doživljaj, mogao bi da se ponovi. Ovoga puta im vrijeme ne bi bilo odmjereno... A gle, ona je tu pred njim nijema i ukočena, puna sumnje i puna tjeskobe... Zar je Germaina poslije nesreće materine izgubila svako pouzdanje? Nije, nije; ona se još uvijek osjeća jaka, da se bori za svoju sreću. Ali on? Bijedni malodušnik, gotovo zaprepašten izjavom, koja mu se istrgla. A šta, ako se on jednoga dana pokaje? Koliko bi tada bilo gorčine, koliko sitnog žaljenja, što bi se nakupilo u srcu i učinilo od njega nestrpljivu i mrzovoljnu žrtvu! Zar da ona postane za nj ono breme, od kojega život postaje težak i proklinjan kao breme rdjavoga udesa?...

Ona očajno pogleda na ono, što se oko nje moglo u pomrčini naslutiti. Bijedne, stare i istrošene stvari! To je eto sve, što mu ona može ponuditi skupa s bremenom svoje porodice! Ah, da je on prišao veledušno k njoj, s koliko bi radosti ona pristala, da hrabro dijeli s njim nesigurni život. Ali ona nije htjela ovog nemirnog priznanja, koje je tako brzo moglo da se obrati u slabost i zbog kojega bi se on pokajao... On je popustio samo stoga, što je ona sada stajala sasvim blizu njega,

oživljavajući njihove uspomene, a možda i zato, što ju je sažaljevao...

Ona potrese glavom kao čovjek, koji se guši. Bez sumnje htjela je reći, da je odzvonilo njihovom snu, ali joj ne dostajaše riječi...

— Ne, ne... napokon promuca ona prigušenim glasom i kao da sama sa sobom govori:

— Što misliš da kažeš? zapita je on, nagnuvši se prema njoj.

Gledala ga je kao čovjeka, koga gubi i želi napuniti oči njegovom slikom. Gledala ga je bez prekoravanja i bez mržnje, ali s toliko blage tuge i žaljenja...

— Ništa ne odgovoraš? dahnu on, dok ga je davilo ganuće.

Ali je već razumio, da ga se ona odricala i da se radije sva predavala svojima, te da ga nije toliko voljela, da bi se zbog njega odrekla bogate partije. Nato rdjavo i osvetničko bjesnilo odnese svu njegovu bol:

— Zašto si me zvala?

— Jer nisam znala, na čemu sam. Sad si me izveo na pravi put.

Govorila je to bez ironije, umorna i shrvana. Sve do toga dana živjela je ona u onoj nejasnoj nadi fantastičara, koji vjeruje, da će se dogoditi neko čudo providnosti, koje će oboriti sve zapreke i sve lijepo udesiti. No sada je kucnuo bolni čas, čas odricanja. Trebalo se odlučiti i ostaviti na cesti svoga druga, koji je bio odabran za teško i lijepo zajedničko putovanje, ali je njega na prvim koracima ostavila hrabrost...

Tišina, koja je sve dosad bila puna onoga, što se oni nisu usudjivali izreći, padala je sada nad njih svom svojom mrtvom težinom i bila im je neprijateljska sada, kad se u njoj nisu više mogli naći. Kad je Luciena ostavilo bjesnilo, ostade njegovo srce još razderanije. I on protuži:

— Ti dakle ni za čim ne žališ?

Ona je ostavljala za sobom bolji dio svoga života, pa učini kao oni, koji se s nečim zauvijek rastaju, te se okreću, da još jednom vide i zavazda zapamte viziju onoga, što ostavljaju. Kako je to bilo okrutno! Tek razumjela je, da je bila već previše odmakla, a da bi se ikad mogla povratiti. Čemu da i odgovara? Oni jedno drugoga nisu više mogli čuti. I Germaina pusti, da ih razdvoji šutnja...

Tužni i bijedni ostadoše oni nagnuti nad ugaslim ognjištem i tupo se čudeći svemu, što se je dogodilo. Ali nisu više imali ništa da jedno drugome kažu. Tada se on digne i polako prešavši preko sobe, izadje napolje, a da se ona nije ni obazrela...

Germaina ostade sama pred onim, što se nikad više nije moglo popraviti. Bila je prevaljena jedna etapa njenoga života. Za nju je to već bila prošlost... Ali joj stadoše navirati nagle suze, kao da se u njoj prelio val očaja. Dlanovima ih je obrisala s očiju. Čemu se raznježivati? Sve, što se dogodilo, ona je sama htjela. Jednom jedinom riječi mogla je to i spriječiti. Žrtva je bila doprinesena. Ona je odabrala svoj put. Sada je trebalo gledati ravno preda se i hrabro ići napred.

A tko bi znao, ne će li joj, na koncu konca, život ovako biti bolji?...

DRUGI DIO

I

Na vratima se pojavi Nicola, noseći na rukama snop ruža.

— Evo, mama, moje žetve! Samo pazi, još je sva mokra od rose.

Dugi tapajući prsti sljepice, navikli na dodire sa stvarima, opružiše se i prešavši jedanput po snopu, prepoznaše ruže. Nekoć su oni prelazili tako po cvijeću od čipaka. Razvedri se lice gospodje Mazier. Grud joj se visoko odignu, da što dublje udahne miris.

— Da, mirišu po jutru, po divnom jutru.

Kako je ušla Nicola, ušao je za njom i mlaki povjetarac. Kroz odškrinuta vrata provukla se zraka živog i pozlaćenog svijetla, koja je pokupila sa površine zida zelenu sjenu bršljana, što je podrhtavao u suncu.

— Lijepo je vrijeme. Izvedi me napolje! reče gospodja Mazier.

— Jest, vrijeme je velike radosti, koja širi srce.

One izadjoše, smiješeći se. Pred njima se prostrlo polje plivajući u velikom jutarnjem svijetlu. Podno malenoga zida, uz koji se prislanjao vrt, a koji je tvorio malenu terasu, sterala se u blagoj kosini velika zelena livada, koja se spuštala sve do

rijeke, a obrubljivale su je vrbe i jablanovi. Visoka je trava drhtala, kao da misli izbjeći zamahu kosaca, koji su u daljini kosili njihovo prelijevanje. Iza druge obale penjao se brežuljak, po kojemu se steralo selo. Podalje i poviše ocrtavala se u magli modra linija planinâ.

Gospodja Mazier nije toga vidjela, ali je osjetila daljinu ovog prostranstva, prepunu svjetlosti, šumovâ i svježih mirisa. Ona šapnu:

— Kako je ovdje krasno!

Sada je ona uvijek tako govorila, kad bi naslutila ljepotu stvari.

Nicola je zapita:

— Hoćeš li, da podjemo prama dvorcu?

— Ne, mogli bismo biti na nepriliku gosp. Ducrosu, koji ne voli, da ga itko ujutro ometa u poslu; radije podjimo u park. On se u ovo doba još ne šeće.

I kako je bila navikla na ovaj put, podje ona sama alejom, koja vodi na veliku uzbibanu tratinu.

Germainino vjenčanje bilo je uglavljeno za jesen. Gosp. Ducros nije htio da svoju sreću kvari grižnjom savjesti, koja bi ga mučila, kad ne bi dovršio jedno znamenito djelo, namijenjeno Institutu. Ono nekoliko sedmica, potrebnih da se djelo valjano dovrši, dovelo ih je do sredine ljeta. On im dakle predloži, da skupa provedu najtoplije mjesece na ladanju. U Jurima imao je on jedno imanje. Posve blizu toga imanja, odijeljen samo njegovim parkom, poznavao je on prekrasan vrt i u njemu malenu, bršljanom prekritu kućicu, koju bi im vlasnik jeftino iznajmio. Bit će susjedi, dijelit će ih samo jedna živica, pa će se bolje upoznati. Zrak nedalekih planina bit će veoma pogodan zdravlju gospodje Mazier, a u oktobru ili novembru, na povratku, moći će da se izvrši toliko željkovano vjenčanje, sa izvjesnom pompom. Usprkos svoje običajne jednostavnosti, držao je on mnogo do toga.

Htio je, da ceremonija bude što sjajnija, to više, što je uzimao jednu siromašnu učiteljicu.

Kad su majka i kći došle do živice, gdje je na jednom mjestu bilo prokrčeno trnje, da se olakša saobraćaj, zapita gospodja Mazier:

— Nisi jutros vidjela Germainu?

— Eno je, gdje upravo dolazi prama nama, dajući mi znak, da je počekamo.

Ona im se približavala, stupajući sjenom jedne šumice, koja je bila tako blizu kuće, da se činilo kao da je ona kuća izišla samo da proviri na poljanu. Stražnji su se prozori otvarali u šumu ispod svježa lišća, dok je pročelje, — natkriveno krovom, koji je imitirao kolibu — bilo sve okrenuto prama istoku.

Kad je Germaina izašla na svijetlo, sve je njeno lice izgledalo obasjano radošću, koja je bila razasuta posvud.

Gospodja Mazier pruži ruku prama njoj:

— Hoćeš li s nama?

— Zar već sada onamo?

— Ovuda ne ćemo sresti gosp. Ducrosa, koji radi. Nauživajmo se ovog lijepog parka, po kojem možemo šetati po volji.

Nisu prošle alejom, koja se penjala prama dvorcu, nego udariše onom, što je ocrtavala konture velike tratine i koja je, kružeći, dopirala do niskih vrata, što se otvarahu na zelenu livadu. Od vremena do vremena, nestajale su za grmljem... Nad njima je iz jutarnje magle izranjala beskonačna modrina neba. Išle su polagano, spokojne i prožete onom blagošću stvari, kojom se počinje lijepi dan.

Malo prije nego što su stigle vratima, opazi Nicola mrežu tennisa, spuštenu izmedju dva kolca, zabijena u zemlju.

I ona radosno kliknu:

— Da odigramo jednu partiju, Germaina? Ja se jutros osjećam nepobjediva...

— Ne, mogao bi nas čuti gosp. Ducros...

— Odavde? Pa ako i čuje, bit će obradovan, znajući, da se ti zabavljaš... Zar ti u ovoj lijepoj prirodi ne osjećaš potrebu da se krećeš i da živiš?

— Tvoja te mladost opaja, reče Germaina sa smiješkom na ustima. — Nikad te nisam vidjela tako usplamtjelu, a ni tako lijepu.

— Hvala! Što ćeš: čovjek želi, da se oduži za prošlost.

— A sadašnjost te sasvim umiruje?

— Ti si je prisilila, da nam se sadašnjost smiješi. Treba joj vratiti milo milim...

— Hajde, potraži rakete... I gledaj da dovedeš Michelu...

Djevojka je bila već daleko odmakla, trčeći putem, što ga je zlatilo sunce.

— Mala ludica! šapnu gospodja Mazier. — Ne može da izdrži na jednom mjestu.

— Da, treba da razasiplje svoju radost. Pusti je, neka se sasvim raspojasa! Ugodno je gledati raspupavanje ove mladosti.

Uz jasenov panj prislanjala se jedna klupa. Obje ženske sjedoše. Do njihovih nogu igrala je prozirna sjena lišća. I dok je gospodja Mazier pažljivo prisluškivala šumove, koji se razbiraju po lijepim danima, Germainin se pogled klizao ispod svodovlja od sjena i zaustavljao se na jednome prozoru dvorca, koji je s onu stranu velikog zelenog prostirača protezao svoju dugoljastu, sivu silhuetu.

Dvorac? To je doduše bio nešto odviše pompozan izraz, da se označi ona velika, jednokatna zgrada s visokim krovom od škriljevca. Tornjić, koji je krunio centralni dio ispupčenoga pročelja, kao i godina, kad je zgrada podignuta, — prije dva stoljeća — sve je to bilo dovoljno, da djeluje na pučku maštu i da objasni gospoštijski ugled ove kuće... U stvari morala je to nekad biti neka stara gospodarska zgrada, kojoj je prizemlje bilo u razini sa zemljom, a jedini kat morao je služiti kao veža ili hambar. Kakav šljivar, želeći da bez velika troška izgleda gospodski, mora da ju je obratio u dvorac. Učinio je to, uostalom, i sa dosta ukusa, ne prikrivajući njeno poreklo. Izgled starinske seoske zgrade, uza sav dodatak raznih balkona od livena željeza i uza svoj tornjić, imao je nezgrapan izgled, nešto malo tužan. Kao što nije rijetkost kod stvari, koje su vjernije od nas svojim uspomenama, ova je zgrada pod svojom novom napravom sačuvala dušu svoje prošlosti, pa je po lijepim danima još i sad lelujao oko debelih zidina zdravi miris davnih žetava.

Pravi ukras dvorca bio je njegov široki park, koji se prostirao pred njim sve do drugog malenoga, koji mu je označivao granicu ne oduzimljući mu slobodna vidika, pa je pogled mogao da juri preko livade, preko vode te se penje stepenicama planina, koje su zatvarale dolinu. Sve do samih prozora primicali su gajevi ariša svoje vječno šuškavo zelenilo. Za bosketima bježale su aleje i davale impresiju beskonačnosti. Park se medjutim ipak svršavao na istoj visini dvorca, oivičen cestom, koja se nije vidjela. Za njim se naglo uspravljao strmenit bedem klisurâ, što su ga glodale vode i žeglo sunce, dok su mu vrhovi prijetili da će pregaziti zaselak. Čitavo je gorje Jurâ bilo tu sakupljeno sa svojim pašnjacima, svojim zelenim dolinama, svojom slikovitošću i svojim kontrastima.

U tišini ovog spokojnog jutra odjeknuše glasovi. Doskora se na zaokretu aleje pojavi Nicola, podignutih ruku u znak triumfa. Dovodila je sestru Michelu, koju je našla u šumskoj samoći...

Michela je vazda bila napolju sa svojim bilježnicama, što ih je na koljenima otvarala po najudaljenijim zatišjima. Njezin je život bio uskladjen, a u taj svoj život nije ona miješala nikoga. Nije se točno

znalo, šta ona zapravo misli, pa su se svi odrekli toga, da diraju u njezinu malo tvrdokornu volju. Smiješila se komičnome veselju svoje sestre, ali je taj smiješak bio suzdržan i zatvoren.

Poljubivši majku, zapita:

— Zar se ne ćemo igrati?

Njeno vrijeme bilo je naime uvijek odmjereno. Germaina se nije mogla suzdržati da ne kaže:

— Zar ne ćeš malo da se nadišeš zraka?... Pogledaj, kako je krasno!...

No Michela je već proučavala mrežu, mjereći visinu i s raketom u ruci viknula:

— Tko će skupljati lopte?

Igra je bila živahna. Tri su se djevojke podale igranju sa onom žarkom radošću, da utroše svoju uštedjenu silu. Mlada tjelesa, neutegnuta pod bijelim platnom, kao da su bila sretna, što mogu da u akciji okušaju svoju vitkost. U svijetlom zraku odjekivale su kratke i zvučne engleske riječi, koje je hvatala u letu gospodja Mazier, malo nagnuta i ispružena vrata. Te riječi dopuštale su joj da prati igranje, ne videći ga.

Germaina je naprama sestrama stajala sama i triumfirala. Njeni ravni i sigurni udarci poražavali su. I gotovo ne mičući se i ne izlazeći iz te skladnosti, malo svečanih pokreta, koji joj bijahu obični, ona je umarala nervoznu pomičnost male Nicole. Ova se svagdje pred njom nalazila, lagana i vazda skačući, trčeći isto tako brzo kao i lopte. Kao da ju je podrezana tratina pod njenim nogama odbacivala s jednoga kraja na drugi, pa je Germainu zabavljala ova zaduvana protivnica, koja je bila sva opojena gibanjem.

— Uvijek skačeš pred mene! To je nesnosno!

To se je nestrpljiva Michela ljutila na nepravilnost Nicolina igranja. Ona je veoma polako popuštala veselju igre. Tennis je spadao u njezin gimnastički program. Michela je samo u razumnim dozama podržavala fizičku aktivnost i intelektualnu

kulturu, da sačuva ravnotežu, koja će joj moći poslužiti i u najtežem naporu. Zubima je grizla pune usne. Jednim gestom opipala je svoju bujnu kosu, savijenu bez osobite vještine. Njeni nemirni pogledi sakrivali se kao iza busije pod žmirkanjem kapaka dugih joj trepavica. Germaina se smiješila ovom sabranom držanju. To je zaista bila njezina Michela, koja je sve svoje sile, sva svoja sredstva, pa čak i svoje čare čuvala u nekom zagonetnom očekivanju i dopuštala, da se sve to rascvjeta samo u njezinoj nutrašnjosti. I ona baš htjede da shvati čudan izazov, što je izbijao iz njena držanja, kad li se, promičući kroz lišće, pojavi jedna visoka spodoba. Ona odmah prestade s igranjem.

Alejom se je približavao gosp. Ducros.

Ona se ispriča:

— Niste čuli našu buku?... Omele smo vas u radu?...

— Ništa ne žalim. Ljubezno ste me rastresle, pa nikako nisam mogao da odolim radosnom dozivanju vaših glasova...

To nije bilo kazano ironično. On se smiješio kao dobro i prostodušno dijete, dok je njegov gest molio, da se ne prekida partija. Sjedeći do gospodje Mazier na klupi, pred trima djevojkama, koje su pred njima stajale, iznosio je on nepogrešne sudove svoje erudicije. Nije to bilo doktoralno. Prirodno, bez usiljenosti i pedanterije čitao je on iz otvorene knjige svoje memorije. Ondje je on nalazio anegdota, koje je posvećivao Nicoli, koja je stajala pred njim sa spuštenim raketom, osvojena govorom, što ga je on tako udešavao, da ga je i ona mogla dokučiti. U pripovijedanju obasjalo se njegovo lice, usta primiše veseo pregib, koji se smiješio prije ostalog lica, kao da čeka, da i ono oživi. Njegova tanka i razgovorna ruka, podvlačila je crte njegovih rečenica, a vršak cipele pažljivo je potvrdjivao njegove riječi. I onda, kad je svršio da

nešto priča, kao da se iznenada trgao, sjetivši se nečega, što je zaboravio, poviče:

— A vaš rodjak? Uznemiruje me... Da li vam se je javio?

— Lucien Giroux? A šta mu se to dogodilo? zapita uzbudjeno gospodja Mazier.

— Tješite se, po svoj prilici ništa drugo nego to, da je malo nemaran. Kako je toga dečka teško razumjeti! Na vašu molbu, gospodjo, ja se brinem za njega. Obećalo mu se prvo ispražnjeno mjesto u jednoj pariskoj biblioteci. To je, čini se, njegov ideal. Mislim, da mu je bilo ugodno, kad sam mu saopćio svoju intervenciju. Vrlo me je zbunjeno gledao...

— Valjda je bio iznenadjen vašom susretljivošću... mislila je da mora objasniti Germaina.

— Možda. Poznajući veze istinskog prijateljstva, koje ga vežu uz vas, našao sam ja prigodu da vam ga preko praznika dovedem u blizinu; povjerio sam mu naime jedan posao, da nešto traži u biblioteci grada Besançona, za jedno djelo, koje sam zamislio o narječju franc-comtoiskom. Mislim, da združim njegovo ime sa svojim, što mu, držim, ne bi moglo škoditi.

— I da vam on nije na tome zahvalan? dobaci gospodja Mazier.

— To je svejedno! Nego, što me najviše nagoni u čudo, jest to, što bi on za dvadeset časova vožnje mogao biti ovdje, a ipak se time još nije poslužio.

— Valjda se boji, da bi vama smetao...

— Meni mnogo više smeta to, što on ne dolazi. Jedva odgovara na moja pitanja. Morat ću ja poći do njega, da se informiram, kako je s tim poslom...

— Valjda misli, da će biti bolje, ako se ne rastresa, baveći se misijom, koju ste mu vi povjerili, reče Germaina.

— Nemojte ga braniti... Dosta je, da je on vaš rodjak... Ja ću se brinuti za njegovu karijeru, htio on ili ne htio...

— Ti bi mu morala pisati, Germaina, predloži gospodja Mazier.

— Oh, ja sam već iscrpla svoj utjecaj na njega! Sad je red na moje sestre, da pokušaju svoj auktoritet...

— Dobro dakle; ja se laćam toga posla! kliknu veselo Nicola.

— On je dakle u dobrim rukama, kako vidim. To me umiruje, odgovori gosp. Ducros.

On se diže. Brzo mu je dojadio nerad.

— Idem, da neka pisma odnesem na poštu. Poslužit ću se prevozom. Hoćete li me ispratiti do livadskih vrata?

Igra je bila napuštena. On toga nije ni opazio. Ponudi ruku gospodji Mazier s izrazom najpažljivijega počitanja. Aleja se gubila u tamu mrke šumice, koja se jedva bila prenula. Ali je odozgor probijalo sunce, kao kroz neko rešeto, kroz gusto lišće i već se sa spuštenih grana cijedila ugrijana, mirisna smola. Polako je puštala šuma da prodre u nju sjaj ljetnoga jutra.

Germainina je duša bila praznički raspoložena. Pred njom je išao gosp. Ducros sitnim koracima udešavajući svoje stupanje prama hodu svoje družice. Njegov se vitki stas malo nagnuo prama gospodji Mazier sa smjernim poštovanjem. Germaina je bila ganuta. Ona im se približi. Dopriješe do nje pojedine riječi. On je govorio o sebi. Da, bez sumnje, i on je bio malo osoban, a ona se tome samo smiješila. Ta svak ima svoje male griješke. Njena je majka sa pouzdanjem puštala, da je on vodi. Sestre su se, razgovarajući nešto u pô glasa, samo smijale, a sunce zaticalo za njihove korsaže cvjetove svjetlosti, koji su se micali, kako su one išle. I ona je gledala svoje sestre, kako im se udvara. Ah, kako su nove nade njoj godile! Oko nje je vla-

dala sreća, koju je ona razasipala. Šta je još moglo preostati od njezina žaljenja!

Došli su do pregrade, koja zatvara park. Kad su izašli iz sjene, puče pred njima velik i blještav prostirač od sunca. Gosp. Ducros se udaljivao po uskom utreniku izgaženih trava. Germainu iznenadi njegov tako mladenački hod. U ljetnom haljetku i sa slamnim šeširom, on je gubio ono svoje malko svečano držanje. Više se puta okrenuo, da rukom domahne pozdrav. I ona je njemu rukom odzdravljala, ostajući na onom mjestu, dok silhueta nije sasvim iščezla medju vrbama. Za njom su bile njena majka i sestre. Sa livade odizao se val vrućine i osvajao malenu šumicu, punu sažganih mirisa. I ona htjede da zadrži u sebi to radosno ganuće, koje joj je kao neka opojnost pokretalo srce i pomalo ga uspavljivalo...

II

Vlak je ulazio u malenu stanicu Roche. Otvorila se samo jedna vrata na vozu, prema kojima poleti jedini činovnik stanice, u modroj kapi. Lucien Giroux skoči na zemlju i odlanu mu, kad vidje prazno obrežje. Da dodje do izlaza, morao je preći tračnice, ali je vlak stajao, a glavar postaje sa zviždalicom na usnama, čekao, da kucne odredjen čas. Bilo je jutro. Sunce je već peklo, a nepomični zrak narušavalo je samo umorno dahtanje lokomotive...

Odjednom odjeknu jedan glas:

— Lucien!

Nicola, koju je pratila Michela, vikala je s obrežja dolje, široko mašući:

— Napokon smo te ipak dočekale!

Besposleni putnici proviriše kroz prozore. Od tolikih radoznalih pogleda zbuni se Lucien. Umirivalo ga je ipak, što je vidio, da nitko drugi nije pratio sestre.

— Pa i nisi se baš previše promijenio, nastavi Nicola.

A kad ju je on u čudu zapitao, šta hoće time da kaže, odgovori djevojka:

— Pa već te tako dugo nismo vidjele...

— No upravo vâs teško je prepoznati.

— Zašto?

Vlak je kretao lijeno i teško, ostavljajući vremena putnicima, zabavljenima ovim susretom, da ih pozdrave. Kad je prošao i posljednji vagon, stade Lucien, koji se već osjećao lagodnije, pažljivije promatrati djevojke:

— Teško je reći, zašto... To nije više vaša pariska boja lica, ni vaš prijašnji izgled. Upravo ste se rascvale.

— Vidjet ćeš i sâm, kako je ovdje život zdrav, govorila je Michela.

— I nimalo ne umara, doda Nicola.

Od bolne večeri svoga rastanka sa Germainom, Lucien nije više pohadjao porodice Mazier. Dogadjaji su se žurno prebacivali: zaruke, pa onda putovanje u Jura. Blagodareći svemu tome, izbivanje njegovo nije bilo odviše opaženo. Kad čovjek slabić za nečim žali, vazda je spreman da na drugoga baci svu krivnju zbog dobre prilike, koja mu se izmakla. Tako je Lucien bio odlučio, da se odsele drži po strani, prčeći se po volji u svojoj osamljenosti. Ali mu prilike u tom nisu poslužile. Bez njegova znanja, požurila se gospodja Mazier, da ga preporuči moćnome čovjeku, koji joj je imao postati zetom. On se opet nije mogao, — bez ikakva razloga i da ne pobudi sumnje, — ukloniti ovom nastojanju, po kojemu se gosp. Ducros odmah najživlje stao zanimati za njega. Nego je ipak pokazivao dosta rdjave volje, da na sve odgovara, a ova reska i jalova neprijaznost dopuštala mu je, da spasi svoje dostojanstvo. Bar se je njemu činilo, da je tako.

Pa ipak je, eto, morao doći dan, u kojemu je trebalo obnoviti nekadašnje odnose. On je do toga vremena uzmicao, koliko je mogao. Ali ponovni pozivi gosp. Ducrosa i ljutita pisma Nicolina, sve ga je to oborilo. Zato je javio, da će ovoga dana stići, te je izašao iz vagona sav bijesan, što su ga doveli do toga, da se ovako pokori, ali se dobro naoružao mrzovoljom.

Maleno seoce Roche prostire se na kosini jedne doline. Niske kućice, stisnute medju malenim klancima i okružene hridinama granita, izgledaju kao da si laktovima krče put, boreći se za onaj maleni prostor pokraj ceste. Pa ipak ima za njima mnogo mjesta bez živica i bez hridina; ima poljâ, koja se slobodno uspinju po obroncima ili silaze, tvoreći oko Doubsa zelene obale, zasjenjene vrbama...

Dvije djevojke, koje su išle pred njim, sišle su brzo sa prašne ceste i udarile jednom stazicom, koja je u početku bila stegnuta ogradama, a kasnije u ispresijecanim krivuljama vodila gomilama drvlja i kamenja. Odatle je pucao vidik na vijugasti tok rijeke.

— Naše područje! pokaza Nicola gestom, koji je obuhvatio čitav suprotni obronak doline. — Ona zgrada tamo, sva u arišu i malo dosadna, to ti je dvorac... Ali mi ne stanujemo u njemu... Stanovat ćemo kasnije... Nego pogledaj onamo nadesno — vidiš li ti pod kukuljicom od crepova onaj mali kućerak, da, da, onaj tamo, sasvim blizu šume, što gleda prama suncu?... Tamo stanujemo mi. Vidjet ćeš... Prekrasan kućerak!... A vidiš li ono veliko stablo, malko osamljeno... tamo do terase, sasvim pokraj malenoga zida, koji odavde izgleda kao kakva stepenica, po kojoj se silazi na livadu? Tamo, pod sjenom onoga drveta, sjedi svakoga jutra mama, a Germaina joj, čekajući bez sumnje na nas, sada štogod čita...

Lucien ne odgovori ništa. Malko zbunjeno ganuće potisnu u njemu ljutitost, koju mu je njegovo žaljenje mjesecima podržavalo u duši. Oči njegove uzeše se upoznavati s pejsažom, uz koji su se svezali životi, koje njegova misao nikada nije mogla odvojiti od svojega. Njegovi pogledi prodirahu onamo, do onog velikoga stabla, ali ne mogoše probiti tamu, što su je guste sjene lišća nagomilale pod drvećem.

— Ostaješ nam preko cijeloga dana? zapita Nicola.

— Ne, imam urečene neke sastanke...

— Pa neka, ja sam ipak zadovoljna... To je moj uspjeh! Ali će se možda gospodinu Ducrosu tvoj boravak učiniti odviše kratkim...

On učini jedan gest, koji je kazivao, da mu do toga nije mnogo stalo.

— Kao da te ne može zagrijati, da vidiš svoga zaštitnika.

— A možda imaš krivo, što ga ne poštuješ više, doda Michela.

— Oh, pa ja ne zaboravljam, da mu mnogo dugujem...

To je tako trpko izrekao, da djevojka spontano reče:

— Pa ipak to nije nikakav razlog, da se na njega toliko ljutiš!...

On je pogleda, iznenadjen i srdit. Je li to bila samo šala? No Michela je, kao vazda, bila ozbiljna lica. Zar je čovjek ikada mogao biti s njom na čistu?

Stigavši do žala, odvije Michela lanac jedne barke, pričvršćene uz vrbu.

On se požuri, da joj pomogne.

— Ne, danas si ti gost. Sjedaj onamo na krmu i pusti da mi same veslamo!

Zatim objasni:

— Pristanište je dva kilometra udaljeno, a to je predaleko. Istina, ima jedna splav stotinu koračaja odavde, ali po nekom slučaju, koji ovdje vri-

jedi kao zakon, prevoznik je na drugoj obali... A kako je to neki bijedni, nagluhi starčić, badava se čovjek ovdje dere, ako mu vjetar ne dodje u pomoć... Zato mi radije veslamo same na čamcu dvorca...

Čim je čamac bio odvezan, zahvati ga struja i ponese. Rijeka je bila svijetla i prozirna, bez i jednoga nabora, sva bliještava kao zrcalo od krasnog jutarnjega svijetla. Široka i mirna, prostirala se ona do branâ, kojima je izmedju oaza trave i lopoča polagano i povjerljivo tekla. Tamo se prekidao njezin mirni tok i čula se jadikovka velike vodene mase, koja se tu lomila i bijesno srljala klisurastim koritom, dok se tamo daleko, u dnu doline, ne bi opet smirila u zatišjima sjenovitih dražica.

Kad se uho privikne ovom monotonom jecanju, onda ga više i ne čuje. Nikako ne narušava tišinu prirode, koju oživljava samo po koja grančica padajući u vodu, meko klizanje čamca, jeka, koju nanosi sonoran zrak, brbljavi glasovi praljâ i lajanje jednoga psa.

Izvalivši se na krmi, pušta Lucien da u nj ulazi veliki ovaj mir. Očiju spuštenih na vodu, zabavlja se on životom rijeke, žedne svjetlosti i kretanja. Tamo se, eno, rijeka diže na komad trske, samo da upije malo sunca; dalje se opet produljuje kao da misli zahvatiti u sebe nebo i planinu, koji se odražavaju u njoj. Ili opet veoma lijeno i polagano klizne pod vrbe, igra se s njihovim sjenama i grančicama, koje se moče u njoj i koje ispodmukla pomalo trza i povlači. Zatim, pretvarajući se da misli samo pokvasiti malo mahovine, glodje malo pomalo sve dalje i dublje obalu, samo da dobije jedan refleks više, ili da se udobnije raširi. A sve, što sakrije u sebi, sve što zaroni u nju, oživljuje ona svojim tokom: svemu tome saopćuje ona svoje bojazni i kazuje po koju tajnu svojih neznanih dubina.

Sjedeći jedna do druge, svaka od njih drži po jedno teško veslo u rukama.

Djevojke veslaju. Sjedeći jedna do druge, svaka od njih objema rukama drži po jedno teško veslo, dok Lucien promatra ritmičke kretnje njihovih mladih i mičavih tjelesa, koja se koče od napora, naginjući se zajedno prama njemu, savijajući se i popuštajući. (Vidi sliku!) Krv im zalijeva obraze, a tanke kapljice znoja probijaju biserima na njihovim usnama. Njemu dodje, da im se nasmiješi — iako sasvim bezrazložno i samo zato, jer ga prožima neka milina — ali ga od toga zadrži neki lažni stid, a iz njegove tuge, na čas zaboravljene, opet se podiže stara gorčina.

Kad je skočio na zemlju, osjeti Lucien sve svoje unutrašnje uzbudjenje. Razbio mu se čar. Što se više približavao onoj terasi, na kojoj ga je zacijelo čekala Germaina, rastao je njegov nemir i sve mu je teže postajalo. Šta ona samo radi? Kojim su putem krenule njene misli? U njemu je bilo sve zamršeno. Bilo je tu žaljenja, što je uopće došao i što je popustio navaljivanju vragolice Nicole; bilo je nemira u domišljanju, kakav bi ton mogao primiti njihov razgovor; bilo je straha, da se ne izgubi prisebnost. Kako da stupe jedno drugom? Hoće li ih smetati nazočnost drugih? I šta će reći jedno drugome?

Kako bi htio, da — dok je njegova misao strepeći bježala pred njim — zaustavi nesnosno brbljanje male Nicole, koja je išla pokraj njega, a naročito da utiša njezin veseli smijeh, kad bi joj, rasijan, davao sasvim krive odgovore!...

Oh, Germaina ga, po svoj prilici, ne će zadržavati, da ovdje produži svoj posjet. Samo toliko, koliko bude dovoljno, da se dobiju izvjesne obavijesti. Germaina zacijelo ne drži više od njega do ovoga susretaja. Sa svoje strane, ona nema radi čega da bude odviše ponosna. On u prvi mah zamisli, kako će se oboje pokazati veoma hladni i govoriti samo najpotrebnije riječi. Zatim će se, po zloj kobi, sav

razgovor izvrnuti u gorčinu. Shvatit će jedno drugo po kojekakvom nagoviještanju. Otkad se pripravljao na ovaj sastanak, držao je, da ima već spremne odgovore. No možda će oboje glumiti ravnodušnost... Jest, to je najvjerojatnije. Zar nije upravo najoštrije oružje, da raniš drugoga, pretvarajući se kao da jedno zbog drugog nije ni najmanje stradalo i kao da nije nikad pomislilo na onaj rastanak, koji im je rasparao srca?

Nego, da li je ona uopće stradavala? Koliko su se puta njegove misli penjale na peti sprat Voltairova obrežja, u onu mračnu sobu, gdje su se gasile žeravke u kaminu! Gledao je u duhu svoj očajni odlazak. Što je radila Germaina, pošto su se iza njega zatvorila vrata? Bez sumnje su s nje pale i posljednje skrupule, te se radovala zamamnim obećanjima slobodne i ružičaste budućnosti, smiješeći se možda uspomeni na uzaludni vapaj i nježno zaklinjanje njegove ljubavi...

Njegove dvije pratilice otvoriše pregradu parka, te stadoše objašnjivati:

— Evo te na području gosp. Ducrosa. Kad izadješ iz ove šume, opazit ćeš pročelje dvorca, nadesno našu kuću, a malo podalje ima u živici prolaz, kroz koji vodi put do terase.

I tako će je on za nekoliko trenutaka opet vidjeti! Je li sretna? Valjda jest, pošto je sama izabrala svoju sudbinu... Ah, da ga je uistinu ljubila! Da je htjela... Šta je on od nje zapravo tražio? Ništa, nego malo strpljenja, da dočeka njegovo namještenje. A nije izrekla ni jedne riječi, koja bi mu ulila snage, da joj ponudi svoje siromaštvo... Voljela je poći lakšim putem. Pa neka! Ali onda — čemu ovaj vid junakinje!...

Kroz lišće prozre on bijeli zid kuće, koja se grijala na suncu sa zatvorenim kapcima. Njegove su oči tražile onaj prolaz kroz živicu. Eno ga! Odatle je vodio malen put, koji je išao do onog sa-

motnog stabla, koje je nisko spuštalo grane, kao da misli zaštititi svoju sjenu.

Kad joj se primaknuo na nekoliko koraka, Germaina se držala, kao da ga je tek sada opazila. Zaklopila je knjigu, iz koje je na glas čitala i ustala.

— Mamice, evo Luciena!...

Glas joj nije zadrhtao. Ali on kao da je opazio neku tjeskobu, koja joj je izvirala iz pogleda. No možda je to bio samo odraz svijetla, kojim je planula dolina podno njenih nogu, pa ju malko zabliještilo.

Stajali su jedno naprama drugome, pa je nastala kratka pauza, za koje su dvije duše, pune zajedničkih uspomena, oklijevale da se prepoznadu, gledajući se nepovjerljivo...

— Milo nam je, da te opet vidimo, poče Germaina. Bio si nas malo zapustio.

— Mislio sam, da ste u svojoj velikoj sreći zaboravile na cijeli svijet.

— Eto vidiš, kako se čovjek može prevariti.

Na usnama joj je bio onaj polusmiješak, kojim se popraćuju društvene konverzacije, a za kojim se vazda sakrivaju unutrašnje misli. Opet je sjela na svoje mjesto i sa traženom polaganošću i mirnoćom obilježila je stranicu u svojoj knjizi. Zatim joj se oči, bez ikakve zabune, podigoše, kao da se čude, čemu se produljila ta šutnja. Njezina kosa, razdvojena u sredini u dva široka prama, uokvirivaše čelo, kao dva tamna krila i oživljavaše svježinu njene puti. On nadje, da se ona malo ugojila, ali nikada nije bila ljepša nego sada.

On se ljutio, što ona nije odavala nikakova ganuća. Kako su varljive bile one njene oči, hineći prostodušnu ljepotu! Naivno i ludo dao se on zavesti ovim izgledom izmučene žrtve! Ona je ljubila samo novac. Trebalo je samo vidjeti, kako se sva rascvala živeći zadovoljnim životom. Ah, tome se zaista nije nadao!

Gospodja Mazier zapita s nekim ponosom:

— Kako ti se svidja naše ljetovalište?

— Gospodski... Čestitam! Kao da ste već u svojoj kući.

Ona pomisli, da se on ruga.

— Brzo ćemo se priučiti.

A Germaina objasni:

— Mami je trebao čisti zrak. Klima joj vanredno prija.

— I tebi, Germaina...

— Da, i meni... Vrlo volim ovaj kraj, za koji osjećamo, da je s druge strane tako divlji, a pred očima razastire nam nasmijanu i spokojnu dolinu. Jutra su naročito divna. Hladovina rijeke zadržava maglu, a mi stojimo iznad nje.

— Nisam znao, da si tako poetična!...

— Pa nisam to ni ja znala. Snalazim se pomalo. No sada prvi put imam za to vremena.

— A prošlost se, dakako, brzo zaboravlja...

— Ne zaboravlja! I ne poriče. Bilo je u njoj ipak časova, koji zauvijek ostaju dragi. Za njih bih se rado i natrag povratila.

— To govoriš samo o dobrim uspomenama...

— I o najbolnijim... Njima, šta više, ostajemo najdulje vjerni... U njima čovjek više ostavlja od samoga sebe, a često upravo najbolji dio...

— Divim se tvojoj filozofiji...

Ona produži veselo:

— Pristupačna je svakome. U tome i jest njena velika prednost.

— Ti se varaš. Nikada ni za čim ne požaliti, nije u svačijoj moći...

— Pitaj samo mamu, da li se ne mogu ljubiti i iščezle stvari, koje se nikada ne mogu više povratiti...

Po smiješku, koji se pojavio na licu gospodje Mazier, razabraše, da je sva njezina prošlost živjela u njoj...

Lucien se divio miru, koji se osjećao u svim Germaininim riječima. On u njima nije razabirao ironije, upravo kao što u njima nije bilo ni boli. Njezine su aluzije dementirale svaku ravnodušnost, koja bi mogla pozlijediti. Ne, ona nije zaboravljala. Ali to nije bila ni rezignacija, jer je ona izgledala sretna... Šta je dakle osjećala?

Gospodja Mazier preuze riječ:

— Jest, Germaina ima pravo. Šta bi čovjek počeo bez tih unutrašnjih prijatelja, kakvi nam se ponekad pokazuju ti nekadašnji časovi, vazda pripravni da opet iskoče pred oči, pa i pred onima, koji više ne vide?...

Ove riječi iznenada sjetiše mladića, da još ništa nije rekao o bolesti gospodje Mazier.

— Koliko sam mislio na vas, draga tetice, ali ste odviše naglo otputovali...

— Istina, odonda te nismo ni vidjele...

Tako je i bilo. Zaokupljen svojom vlastitom boli, on nije ni pomišljao na nevolju jedne rodjakinje, koju je volio... Grizla ga je savjest i on osjeti potrebu, da se ispriča:

— Oprostite mi... Trebao sam prije doći...

— I bio bi nam dobro došao. Ali me nemoj žaliti. Istina, da me je sljepoća odvojila od vanjskoga svijeta. Ali šta je imao za mene taj vanjski svijet? Samo me je nagonio u strah i gazio. Moja noć nije tako crna, kako se tebi čini. Ona sadrži svu moju prošlost i sve moje sretne godine. Ta je noć ispunjena svijetlim slikama, što ih budi moć sjećanja. To je kao neki san, iz kojega se ne ću više nikad probuditi. Ja i moj muž nadjosmo se u tom mraku, u kojem je on već bio i čekao na mene, dok sam ga ja tražila... Mi se više nikako ne rastajemo. Ja ne vidim više svojih sijedih vlasi. Imam nekadašnju dob... njegovu... Šumovi, mirisi, sve kao da mi dolazi iz onoga vremena, jer izvan nas stvari se ne mijenjaju.

— Ali one, koje vas okružuju i kojih više ne vidite?

— Ja znam, da je oko mene život postao bolji. Mogu da zakašnjavam i zaostajem, pa sam pustila svoje kćeri, da podju napred s pouzdanjem svoje mladosti. Dosta mi je, ako mi ponekad pruže svoje blage i čvrste ruke, na koje sam se posve oslonila, da me povedu prama realnosti.

Lucien se sjeti svoje tjeskobe, kad je ono u maleni stan na Voltairovu obrežju najednoć navalila crna noć. A kako je ovoga jutra sve bilo drugačije, sve prožeto nekom radošću i svijetlom, kojega je bilo čak i u ovim razrogačenim očima, punima unutrašnje svjetlosti! Kako se sada razabira i u tim očima refleks ovoga neba, koje je samo za njih sjalo i osvjetljivalo lijepe uspomene!

Njega potrese ganuće, kojega on sebi nije mogao objasniti. Došao je sa ratobornom dušom i namjerom, da pokaže svoje neprijateljstvo. Kontrast je bio velik izmedju onih žalosti, kojima je sačuvao u sebi uspomenu, i ovoga dočeka! Oko njega je lebdjela sreća. Neka intimna diskretna sreća, bez ikakòve zlobe, sazdana od sklada izmedju stvari i dušâ, stvorena od njihova mira, pa sve to kao da je i njega zarazilo...

Prošla ga je volja da išta kaže. Slamni naslonjač, koji su mu ponudile, tako dubok i svjež, držao ga je izvaljena u nemarnoj pozi. Sa pašnjaka dizala se žega. Na usnama gospodje Mazier ostade polusmiješak. Germaina je mehanički pomicala značku u svojoj knjizi. Nad njim se ljuljalo nekoliko listova kao malene ručice, koje lako mašu. Vidio je, kako je ispred kuće više puta prošla bijela spodoba Nicole, koja je zacijelo nešto redila po kućanstvu. I njega ostavi svaka otpornost.

Poslije kratke šutnje reče gospodja Mazier:

— Misliš li posjetiti gosp. Ducrosa?

Lucien odgovori otegnuto:

— Svakako.

— Bojim se, da nisi malko zakasnio...

Germaina ih prekide:

— Što se mene tiče, ja sam odobravala tvoju povučenost. Nisi se mogao nametati. Možda se malo zaboravlja, da on još nije član porodice, pa sam ja malko i grdila mamu, što se tako požurila. Ali sada, ako odgadjaš sa svojim posjetom, izgledalo bi, kao da se izvlačiš, a ni to ne bi imalo smisla. On je dabome veoma dobar i zanima se istinski za tebe, vidjet ćeš...

To je bilo izrečeno onim odlučnim tonom, kojim mu je Germaina nekoć davala savjete. Lucienu je veoma godilo, što je ona stala na njegovu stranu, a naročito, što je opravdala njegovo ponašanje. Njega je naime savjest ipak pomalo pekla. I gle, kako je ona s njega sve to skinula! On se okoristi njenim riječima i riješi se svoje grižnje savjesti, te se nadje u onoj svojoj podložnosti dogodjajima, koja mu je instinktu bila najugodnija. Ali je ipak još uvijek boljela rana, koju mu je nanijela Germainina nevjera, te je osjećao, da odsad mora živjeti s neizlječivom ranom u srcu. Njegova je volja, eto, još jedanput došla u doticaj s ovom čvrstom dušom!

On ustane. I ljuljajući se u hodu, vitak i nonšalantan, on se udalji, udarivši putem, koji vodi prama dvorcu.

III

Ponekad je gosp. Ducros pozivao gospodju Mazier i njene kćerke na čaj u pet sati. Tih dana gospodje su jako pazile na sat, pa su polazile pet časova prije sastanka alejom, kojom su se otezale već dugačke sjene. Bio je to čas, kad se s uživanjem udisao mlaki zrak kasnoga popodneva. Gosp. Ducros imao je običaj, da prima u svom salonu i nitko se nije protiv toga bunio.

— Gospodin svršava hitan posao, pa moli gospodje, da ga jedan čas pričekaju.

Umiljata sobarica, kojoj se veoma žurilo, bila se tim riječima obratila na Germainu, kao na buduću domaćicu.

A Germaina nije nikad ulazila u ovu visoku i prostranu sobu, a da ne bi osjetila mučnu impresiju hladnoće, koja bi joj stegla ramena, i osjećaj samoće, u kojoj glas odviše visoko zvuči. Ovdje se udisala ona nepomična i zatvorena atmosfera dvoranâ, u kojima se ne stanuje i koje se otvaraju samo u danima primanja. Umiruće svijetlo kao da se takodjer jedva odlučilo da ulazi kroz tri vratnice — u obliku triju prozora — zaslijepljenih obično zatvorenim kapcima, izvana, a teškim zastorima iznutra. Tu nije bilo nikakvoga života. Ništa nije odavalo ikakovu naviku. Nije bilo ni onog domaćeg nereda, kad se čini, da stolice nastavljaju prekinuti razgovor glasom, koji se ne čuje.

Ovaj je salon malo pomalo bio postao dodatak biblioteke, koja je bila preplavljena dolaženjem silnih paketa sa broširama. Duž starinskih zidnih ukladaka, ne respektirajući nimalo izvajane pannaux-e, penjale su se prenatrpane police, po kojima se slagala prašina. U jednome je kutu, mrzovoljan i suvišan, okretao ledja jedan glasovir, na kojem se nikada nije igralo. Sa jednog brončanog sata polako su metalnim svojim glasom odbijali sati. Jedna zamišljena boginja prosipala je polako svoju dosadu izmedju dvije sevreske vaze, u kojima još nikad nije bio stručak cvijeća. Ali, odostrag, jedno lijepo stilizirano zrcalo, produbljivalo se, tražilo prostora i s onim, što je još preostalo od nerazbitih linija, mučilo se da rekonstruira plemenite nekadašnje perspektive. Onuda je često Germainina misao izmakla čuvstvu neprijatnosti.

Ona naime nikako nije mogla da se priuči na ovu prostoriju, u kojoj se ona osjećala izgubljenom, deplasiranom i tako tudjom. Ona će dakle ovdje živjeti? Bila se doduše veoma brzo oduševila ovim zaseokom, ovim sjenama i ovim obzorjima. Radina

Parižanka, lišena svake slobode, osjećala se vazda kao da ju slavi i uzdiže ova priroda, koja se njoj podavala. I ona ju je primala s nekim zanosom. Ali ovo prilagodjivanje zaustavljalo bi se na pragu dvorca, pa kad bi se vraćala sa svojih posjeta, vazda bi joj odlanulo, kao da se vratila sa kakovog dalekog i neuspjelog putovanja, za kojega ju nije prestajala mučiti nostalgija za ostavljenim rodnim krajem...

Čim su ušle u dvoranu, njene sestre i majka, koju su jedva vodile, a i ona sama, odmah ravno podjoše prama svojim sjedalicama, koja su im, kao po nekoj posvećenoj navici, bila rezervirana. I tako su strpljivo sjedile, poredane u polukrug, kako su se već nizali presvučeni naslonjači, simetrično poredani oko centralnoga motiva malena ćilima. Čekale su rezignirano, da se štogod dogodi.

Zakašnjenje gosp. Ducrosa nije bilo ništa neobično. Kad bi čekanje postalo dulje, Michela bi, da prevari svoju dosadu, a možda i zato, da se sabere, otvarala djela, koja su bila nagomilana na stolčiću, te bi ih odbacivala s istom ravnodušnošću. To su bili: »Eseji o postanku filologije« i »Anali lingvistike«, ili »Antikna epigrafija Franche-Comté-a«. A kad ih je sve pregledala, onda ih je iznova uzela premetati, dok nije zadržala: »Nacrt jednog sistema racionalne psihologije« i uronila svojim mladim i ozbiljnim licem u tu knjigu. A dok se Nicola samilosno silila da razbije tišinu, kojom je odjekivala izvještačena radost njena čavrljanja, dotle je Germaina, ponižena i povrijedjena, gledala mrzovoljno negostoljubivi dekor, u kojem ima da protekne jedan dio njena života. I osjećaj, koji je toga dana još uvijek prevladavao u njoj, bilo je čudjenje, da je ona tu gotovo kod svoje kuće, nekoliko koraka udaljena od zaručnika, koji će sada ući, a kojega je ona tako slabo poznavala...

On je rado pripovijedao. No njegove anegdote, u koje je redovito unosio nešto od samoga sebe, odavale su samo čovjeka od nauke, čovjeka nepogrešive i briljantne obrazovanosti. Ali su ostavljale u potpunom mraku sav njegov intimni život, bez sumnje samo zato, jer njega taj život nije ni zanimao. Ništa još nije otkrilo Germaini razlog, zbog kojega je on upravo nju tražio. Tada se ona, u očekivanju i strepeći da će doznati, obazirala oko sebe, tražeći putokaz, koji bi je izveo na put shvatanja.

Knjige, posvuda samo knjige, koje su svjedočile o neumornosti trudbenika. Rad je bio njegova strast. Cijela jedna polica bila je puna njegovih djela. Svako je to djelo bilo jedan monumenat. Njegova divna, obilna i disciplinirana memorija, pribavila mu je veliki auktoritet. »Sve što jesam, dugujem svojoj metodi«, govorio je. To je bio oblik, kojim je izražavao svoju skromnost.

Visoko gore iznad biblioteke, pod slojem prašine napominjali su neki antikni fragmenti Ducrosov boravak u Atenskoj Školi. Odande je donio obilnih dokumenata, a da ga nikada nitko nije čuo da govori o grčkome nebu. A čega je tu još bilo? Bijedno i neukusno pokućstvo, odajući najzavršeniju umjetničku ravnodušnost. Zatvoreni glasovir, vaze bez cvijeća... Ništa nije odavalo žaljenje za ženskom nazočnosti.

Da li je činjenicu, da je izabrao baš nju, nepoznatu i siromašnu, trebalo pripisati nagloj ljubavi, koja je planula u srcu učenjaka, koji je već stigao u zrele godine, bez sentimentalne oluje? Germainine oči se okrenuše prema zatvorenim vratima. Odgovor bi mogao zadovoljiti njenu taštinu.

Ali je ona istraživala dalje... Na zidovima ni jedne slike! Kraj kamina neki okviri, a u njima izblijedjele fotografije. Jedan ukrućeni činovnik, izbrijanih usana, zacijelo otac. Svečani izgled bio je familijaran. Pendant mu je bila jedna nelijepa žena; jedno od onih praznih lica, bez dobi, na kojima kao

da su stara iskušenja zauvijek utisnula svoj lik. Gospodja Ducros? Jedna joj uspomena munu glavom. Ona ju je nešto malo poznavala pod konac njena života. U ona teška vremena ponudila joj se ona, da će joj pribaviti instrukcija. Gospodja Ducros je zaista bila jedna od onih osoba, koje zaštićuju svaku bijedu, primajući svačiju nevolju pod turobno svoje okrilje.

Pred očima joj se javi stara dama, sva u crnini, s mekim cipelama bez kožnoga potplata, koja ju je nekoć tužno primila. Nemirnih kretnja i govoreći tiho, kao da se boji da će smetati kakvom bolesniku, sklanjala se ona, puštajući vam prolaz, a vazda idući ispred vas. Takva je ona bila, kad je vodila Germainu — kao i tolike druge — u jednu malu, urednu i hladnu sobicu, sjedište njezinog milosrdničkog ureda. A onda je jednoga dana prešla na drugi svijet, isto tako bez šuma, kao kad čovjek klizne napolje, a da pri tom ni vrata ne zaškrinu. Nije od tog vremena prošlo ni godinu dana. Izašla je i iz Germainina pamćenja, ne ostavivši u njemu ni traga ni glasa. To je svakako bila njena fotografija, koja je definitivno iščezavala pod staklom, mutnim od prašine, s onom čvrsto i glatko pričešljanom kosom, s licem bez pravoga izražaja, koje je bilo kao stvoreno da se sasvim izbriše . . .

Koliko je ta majka mogla djelovati na život gosp. Ducrosa? Sitne činjenice, nekoć opažene, neki gesti, izvjesni pogledi njezinih pepeljastih očiju, dobiše sada za Germainu novo značenje. Gospodja Ducros bila je za svojega sina više nego što se to moglo i misliti. Ako se skrivala i živjela u skromnosti, nije to bilo ni zbog stidljivosti, ni zbog njene neznatnosti, nego je to bila proračunana povučenost, da sve svijetlo padne na njenoga sina, koji je za nju bio sve i sva. Njeno nijemo i ponizno držanje bilo je samo izraz njenoga poštovanja. Ona je upravljala tišinom oko ovog neumornog radenika. A diskrecija njezine smrti bila je najuzvišenije

Vjerovanje njezine materinske nježnosti. Sve, sve, samo da se ne pomuti spokojstvo u pridizanju njezinog velikog sina.

Pa ipak. Kakovu je prazninu morao ostaviti njezin odlazak! Teško je gospodin Ducros osjetio ovaj gubitak. Zar je ona odnijela — uza sve ono, što je sačinjavalo njegovu tihu sreću — i njegove egoistične radosti? Da nisu na njega nahrupile one tisuće malih briga, koje je do toga vremena ona zaustavljala na pragu njegova kabineta? Naročito ga je užasom ispunjala ova samotinja. Ova samotinja, koju on — koji je tako strastveno volio razgovor — nije više mogao po volji razbijati. Njegov je glas padao u ovu samoću, pa on više nije mogao naći kao prije vazda pripravan pažljivi odgovor. To ga je ispunjavalo užasom, pa mu je onda posve prirodno došla misao na ženidbu.

Jest, zacijelo je bilo tako. Sve joj je sada postalo jasno . . .

Ali gdje da sebi nadje družicu? Strogost i disciplina njegova života udaljiše ga od žene. Čak je i vrlo vjerojatno, da je on nju pomalo i prezirao, držeći je duševno inferiornijom. A možda se nje i bojao, ne razumijevajući je potpuno, a njegov je ponos strepio, da ne bude odbijen. Brzo je duhom obišao sva svoja dosta skučena poznanstva. Sama pomisao, da se podvrgne presudjivanju jedne od onih mladih djevojaka, ispunjavala ga je strahom. Njegove su ga godine činile pred njima stidljivim. Stari neženje nisu ga zavodili svojim životom. Valjda je sanjao i o kakvoj udovici, na koju nije naišao. I tada se sjetio bijedne učiteljice, koju je i pokojna njegova majka poštovala, a koju je i sâm gdjekada sretao na stubištu. Njezina mu vanjština nije bila neugodna, a njezin skromni, skoro bijedni položaj, olakšavao mu je korak, koji je bez sumnje djevojčinoj porodici bio laskav, a rezultat gotovo zajamčen . . .

Vrata se otvoriše. Gosp. Ducros udje živahan i zadovoljan, dok mu je na usnama titrao smiješak. Lako se svima nakloni i ispriča, što je zakasnio, te sjede u jedan naslonjač.

— Diskutirao sam s vašim nećakom, gospodjo. Prepirali smo se zbog jedne riječi. On se branio uporno, i duše mi, umalo me nije uvjerio.

Od tog uživanja još mu je drhtalo veselje u očima.

— Znate li, da me taj dječak nagoni u čudo i da će danas-sutra biti vidjen čovjek?...

— Pa ima i dobroga učitelja, gospodine Ducros...

— Ne, ne... Što bih ja tu značio! Nego je on neobičan radenik. Oh, kako on ima pravo... Rad! Ta radu dugujem ja sve radosti svoga života! Njemu sam žrtvovao sve: i svoju mladost, i svoje sile, i sve svoje nade. Rad mi je doduše bio malko odviše ekskluzivan, pa sam u njemu ostario, a da nisam ni opazio...

On predje rukom preko prosjedih zalizaka, možda i zato, da izazove kakav protest.

— Ali, produži on, — kako mi je rad dobro dolazio u najtežim danima! Pri tom sam se uvjerio, da nisam imao prijatelja, koji bi bolje umio tješiti nego on...

Njegovo se široko čelo nabra. Bila je to samo prolazna impresija, ali su se u njoj odrazila njegova kratka razočaranja.

— Da se vratimo na Girouxa, gospodjo, moram ga pohvaliti zbog njegove marljivosti, pa žalim svoj predjašnji malko preuranjeni sud. Za tri nedjelje, otkako je ovdje, odao se on sav, bez odgadjanja, našem zajedničkom poslu.

— Priznajte dakle, da i ja nešto vrijedim, klikne Nicola. — Da moja misija nije uspjela, on bi još i sada sjedio u Besançonu.

— Vi kao da se mnogo ponosite svojim rodjakom. Čestitam vam na vašem plodonosnom utjecaju.

Nicola osjeti, kako je porumenila. Da ispuni tišinu, koja je nastala i u kojoj bi nepromišljene riječi odveć otegnuto zazvonile, nastavi ona:

— Rugajte se samo! On i sada pretjeruje... Nikada ga nismo rjedje vidjale, nego otkad nam je susjed...

— Sada ste opet vi malo nepravedni, gospodjice. Zašto da ga dakle zbog toga ne ukorite na svojim dugim šetnjama, na kojima sam vas često sretao s njim?

— Zar mislite, da ja to ne činim?

Premda joj je bio malo neprijatan smjer, što ga je uzelo ovo čarkanje, ona se i dalje branila s izrazom jogunastog izazivanja.

A gosp. Ducros, kojega je zabavljala razgovornost djevojčice, nastavi:

— Što se mene tiče, ne ću da na mene padne ikakav prikor. Ovlašćujem vas, gospodjice, da odmah podjete po njega. Već sam navaljivao na njega, da dodje na čaj s nama. Vama će to bez sumnje bolje poći za rukom.

— Odmah ćemo vidjeti.

I jednim skokom Nicola je bila na vratima.

Za čitavoga ovoga razgovora gledala je Germaina svoju mladu sestru s nekim iznenadjenjem. A kad je Nicola izišla, ona se instinktivno okrenu prama Micheli, da uhvati impresiju njenoga lica, koje je uvijek bilo zamišljeno. Ali ona zacijelo nije ništa ni čula, ni vidjela. Očiju, kradom spuštenih na brošuru, koja je bila pred njom otvorena, čitala je zaključke u knjizi.

Odsutnost Nicole potraja dosta dugo. Gosp. Ducros, čiji su časovi bili izbrojeni, pozvoni, da se donese čaj.

Napokon ipak dodje Lucien Giroux sa svojom rodicom. Bilo je očito, da dolazi nerado.

Iza nekoliko posjeta u dvorcu, gdje se zadržavao samo od jednoga vlaka do drugoga, morao je kasnije pristati na trajnije gostovanje, što je za

njega bila velika muka. Ali se zato upregao u posao s nekom vrsti osvetne energije. Družio se što manje sa svojim rodicama, naročito sa Germainom, pa je odbijao svako sudjelovanje na sastancima.

Pošto je sobarica, koliko je bolje mogla, otisnula knjige na jednom stolčiću, položi na nj čajni poslužavnik. Michela i Nicola, koje su se ponudile da će same posluživati, zaprepastiše se onolikim nedostatcima, ali su se držale, kao da nisu ništa opazile. Medjutim je gosp. Ducros, kojemu sve to ipak nije umaklo, rekao Germaini s toplinom, kojoj se čovjek nije mogao nadati od njega:

— Oprostite... Nisam vješt da udesim užinu. Čovjek samac ne umije ništa... Jedva čekam da vidim ženu, koja će ovamo unijeti svoju graciju i svoj smiješak...

Ona se začudi ovom cvijetku osjećaja, koji se ondje tako iznenada rascvao, pa se požuri da udahne njegov blijedi miris. Tako ju je lako bilo osvojiti riječima, koje dolaze iz srca!

»Da ga nisam prije krivo razumijevala?« mislila je u sebi.

Dva muškarca nastaviše svoju prekinutu diskusiju. Gosp. Ducros, već rastresen, kao da je bio zaboravio na Germainu. Ali se ona nije time razočarala. Zar nije znala, da ne će od njega nikada stvoriti sentimentalna čovjeka? Zato je sa svom svojom dobrom voljom uprla, da učvrsti malenu pobjedu, koju je — blagodareći valjda jednoj slučajnoj riječi — on odnio nad njom...

»Zaista, ako ćemo biti iskreni«, — mislila je ona — »odabrao je on mene samo zato, da mu naknadim bezbojnu i spokojnu ženu, koja je bila čuvarica njegovog egoističnog mira. Ne obmanjujući sebe nemogućim nadama, nazirem ja još neku mogućnost sreće... Ja ću biti veoma pažljiva, veoma vjerna i veoma odana družica. Gosp. Ducros, kao i svi intelektuelci, — doduše možda nešto manje od ostalih, jer on kao da je čudesno siguran za samoga sebe — ne će umaći časovima sumnje i umornosti. A nisam li ja pripravljena za misiju bodrenja?«

Bila je očarana ovom mišlju i požudno je srnula za njom.

»To, dakako, ne će ići samo od sebe. Dosta ćemo imati puta, i jedno i drugo, da prevalimo, da se uzmognemo naći. Prije svega trebat će da zauzdam svoju uobrazilju. Šta da počnem s njom? I da malo zadržim ovo srce, koje uvijek odviše brzo kuca. Sjećam se vremena, kad sam snivala samo o onim izuzetnim prigodama, gdje se duša širi i postaje raskošno meka. Kako sam bila luda! Stojim pred jednom nepoznatom, trajnom i nezahvalnom dužnošću. Ali tko kaže, da ću baš morati da krpim čarape gosp. Ducrosa? Morat ću da ovamo unesem mladosti, veselja i blagosti ženske nazočnosti. Malo pomalo počet će u ovom mračnom okviru uživati ovaj trudbenik neokušane slasti odmora i razonode, jer će ovamo ući talas svijetla. Hoću da ulijem u njega potrebu povjeravanja. Gosp. Ducros je doduše veoma personalan, ali ja naslućujem u njemu dobrotu, koju se nitko nije potrudio da pazi i njeguje...«

Tako je Germaina posipala pred sobom svoju budućnost nadama.

No zašto su onda njene oči tražile sestru Nicolu?

Djevojčica je indiferentno griskala biskvit, dok joj se na vlažnim usnama ocrtavao smiješak. Naprama njoj Lucien je još uvijek slušao gospodina Ducrosa...

IV

Germaina se trže iza sna. Trglo ju je udaranje kapaka, što se širom otvoriše i zvučni smijeh male Nicole, koja je, stojeći u žaru svjetlosti, klicala:

— Hoj-hoj! Nema toga sna, koji bi ovome odolio!

Krasno jutarnje sunce stade se penjati po pokrivaču i upletati se u raščupanu kosu pospane djevojke. Germaina, zabliještena, opet zatvori oči i protegnu se.

Nicola nemilosrdno nastavi:

— Hajde! Na noge, lijenčino! Po ovakovom vremenu, zar te nije stid?

— Ali zašto? Što se dogodilo?

— Zato, jer ćeš poći s nama na ribolov.

— S kime to: s nama?

— Sa Lucienom i sa mnom. Ja sam pošla po njega i bacala mu šljunak u prozore. On će sići za pet časova.

Germaina se skanjivala.

— Ne kažem, da ne ću doći... Vidjet ću još.

— Mi te trebamo, da nam pomogneš veslati.

— Vrlo ste ljubezni. Ali se valjda ne moramo tako na vrat na nos žuriti...

— Riba jede samo u zoru.

— Držala sam, da Lucien danas odlazi.

— A zar se ikad išta razumije kod tog plavog mračnjaka.

— Zašto mračnjaka?

— Jer se u njega kriju neke tajne, koje ću ja ipak na koncu konca ispipati.

— Ludice mala!... No dobro, odmah ću se obući, pa ću doći za vama.

Neka radoznalost, o kojoj nije mnogo razmišljala, stade je najednom siliti da podje s njima, iako se klonila svake prilike, da se sastane s mladićem.

Bilo je to jedno od onih tihih jutara, još uvijenih u daljini lakom maglom. Sa trave na livadi dizao se mek i vlažan miris. Germaina je išla brzo, s dalekim mislima, dok joj je pogled probijao kroz liniju vrbâ tražeći barku, privezanu bez sumnje za kakvu nagnutu granu. Ona pristupi bliže k rijeci, ali se činilo, kao da nema nigdje nikoga. Nije se razabirao nikakav žagor. Pod tankim bljedilom zore počivala je voda bez ijednog nabora. Samo što je klizala polagano, kao da još uvijek spava i da tako teče pod koprenom magle. Daleke magle, ležeći još uvijek u nejasnim masama, pokušavale su, da se malo pomalo razgrću, pa su već na modrilu neba izranjali tanani jablanovi, kazivajući jedan drugome stvari, što su ih sa onih visina samo oni mogli vidjeti.

U krugu, koji je bio ogradjen nepomičnim lišćem, pojavi se silhueta dvoje mlade čeljadi.

Nicola, s prstom na ustima, dade joj znak, da im pridje s kraja.

Germaina se ukrca. Ponudiše joj, da se ona primi vesala. Nisu još ništa bili ulovili. Morali su potražiti zgodnije mjesto.

Već umorna od toga, što se ne smije micati, reče Nicola Lucienu:

— Lovi ti sâm, a ja ću ti pripravljati pecaljku.

I ona se pruži ostrag na klupi, naslonivši se na jedan lakat. Gledala je vodu, kako kliza uz bokove čamca i smiješila se, kao da nalazi neku osobitu radost u svijetlom proticanju i žuborenju vode. Ali je sva ta radost bila samo u njoj. Ona se smiješila, jer je raspolagala čudesnom zalihom veselja, koje se — i u danima, kad su se najljuće nevolje urezivale u njihova mlada lica — vazda sakrivalo u jednom kutiću njenih usana i svijetlih očiju. Ona se je smiješila, jer je u njoj kipio život svim aktivnim silama njenih osamnaest godina, što ih je bijeda bila pritisla gvozdenom šakom. A smiješila se i zato, jer joj je srce mutilo neko novo, njoj nepoznato ganuće i želja da se svidi.

Proučavajući ovo lijepo lice, Germaina sebi prvi put postavi jedno pitanje: Koliko je samo čara bilo u onom finom i ravnom, iako malo tubastom nosiću, u onim brbljavim ustima, u onim plavim pra-

menovima, kojima je uvijek vjetar razmahivao! Sreća je pospješila njezino razvijanje, jer su sigurnost i blagostanje tom procvatu bili potrebni elementi. Njezin se nestašni duh bojao nesigurnih stvari. Veliki napori nisu bili njezina jaka strana, a život se njoj činio kao neka laka putanja, koju su, njoj za šetnju, morali pripraviti drugi. I ona je počela sad da stupa sigurnim korakom po toj putanji svojim sitnim koracima malene ptičice.

Sva ljepota toga jutra bila je u skladu s njom. Sve je bilo lako i sa svega je odisala djevičanska svježina. Blijedo je sunce počelo prodirati, ali tako plaho, tako polako i blago, zastirući se, samo da ne naruši ove nježnosti. Priroda je začudo ublaživala sve svoje efekte. Slabašan se lahor podiže i odiže meke pare, a iz doline se razastre oblak srebrne prašine, kao laka jutarnja koprena. Sunce razli svu raskoš svojih svijetlih boja.

— Hajdemo; ne ćeš više ništa uloviti, Lucien. Bolje će biti, da se povratimo! promrmlja Germaina.

Nicola se namrgodi. Ona kao da je uživala u svemu i bila sretna zbog ljuljanja na talasu. Ali se mladić nije protivio. Ponizno je složio svoju pecaljku.

Šta li je osjećao? Germaina ga je proučavala. Njegovom je kontemplativnom ukusu bio veoma pogodan ovaj ribolov, to više, što je ostajao bez ikakva rezultata. Pogled je njegov počivao na nepomičnom plutu, ali se nije moglo znati, da li on doista baš u to pluto tako uporno gleda. Nije se nimalo bavio Nicolom. Pa ako je sa strane djevojčice i bilo kojekakvih lukavština, da privuče na se njegovu pažnju, ništa nije odavalo, da on to i opaža. Ali Germaini nije umaklo stišavanje, koje se od nekoga vremena opažalo na njemu. Njegova je rana zacjeljivala. To se osjećalo po njegovoj nehajnosti, koja ga je malo pomalo dovodila u običajnu ravnotežu. Nije mu više bilo toliko stalo do toga, da se

kloni Mazierovih. Zar su ovome mogla išta doprinijeti nedužna poduzimanja male Nicole? Od prirode radoznala i dosta pronicava u pogledu osjećaja, koji zaokupljaju njenu mladu dob, ona je lako naslutila, da je njen rodjak prebrodio jednu ljubavnu krizu. S uzbudjenom nerazboritošću, ona je odmah stala obilaziti oko još neutrnutoga ognjišta, prekopavajući po pepelu u tajnoj nadi, da će se opet razgorjeti koja žeravka i opaliti malko njeno srce. I rijetko kada ovaj pokušaj ne bi uspio. Uvijek, makar u jednome od dvoga, plane opet vatra. No Lucien kao da je sve dosad ostao ravnodušan na ovu opasnu igru. Odviše je stradao i premalo je vremena prošlo od njegove patnje. No možda mu je ipak bilo slatko osjećati, kako mu je rana još živa i kako je besvijesnim milovanjem privijaju drage ruke...

Jer zašto on nije već otputovao? Koliko je puta već navijestio svoj odlazak! Rječnik je, tako reći, bio već dovršen. Šta ga je dakle zadržavalo? Ovo je naročito uzrujavalo Germainu i dok je veslala prema obali, promatrajući dvoje mladih kako sjede jedno pored drugoga, zaposleni sredjivanjem svog ribarskog alata, ona stvori iznenadnu odluku. Trebalo je otkloniti opasnost.

Pod velikim drvetom postajala je gospodja Mazier sve nestrpljivija. Bio je to sat, kad joj je Germaina obično štogod čitala, a kod nje, kao i kod svih nemoćnika, prepuštenih njezi drugih, točnost je postajala manijom.

— Ah, došla si!

— Jesam. Pratila sam u čamcu Nicolu i Luciena. I u toj stvari imam da ti saopćim jedno otkriće, koje za nas prelazi svu interesantnost romanâ. Po nekim znakovima zaključila sam, da oni nisu ravnodušni jedno prama drugom... Dakako, da se to opaža samo po sitnim nijansama i malim pažnjama, a naročito sa strane Nicole; neka vrsta

tajne intimnosti, zbog koje njih dvoje nalaze užitak u tome, da budu zajedno... To valja zaustaviti, dok je još vremena...

— Ali zašto, drago dijete?

Germaina se trgne.

— Jer je taj brak nemoguć.

— Nemoguć?

Iznenadjena gospodja Mazier, nastojaše da shvati.

— Čudnovato, produži ona, — a ja bih bila gotovo sretna radi te tvoje vijesti.

— Sjeti se, majko, onih tvojih opomena, još pred nekoliko mjeseci, kad sàm ja branila svoje pravo da podjem, za koga je meni drago.

— Ali, draga moja, situacija je sada sasvim drugačija.

— Nicola još uvijek nema nikakvoga miraza.

— Ali socijalno nije ona više zaposlena učiteljica, kao što si nekoć bila ti i tvoja sestra. Tvoj nam brak vraća naš položaj. Ti to vrlo dobro vidiš po poštovanju, kojim nas opet ljudi susreću...

— Isprazno udovoljenje taštine!... Ali to još uvijek ne daje miraza.

— Pa ipak! Uvaženi položaj uvijek je neka titula. Više nego što ti i misliš. A onda, ako Nicola i ulazi u brak bez miraza, ulazi sa svom radošću svoje mladosti i sa skromnim svojim potrebama. To sve duguje ona tebi. Ti si, naprotiv, donijela teški teret čitave jedne porodice. A što se tiče Luciena, on nije bez položaja...

— On je zasad bogat samo svojim obećanjima.

— To me ne uznemiruje. Protekcija tvojega muža već će ga brzo potisnuti napred.

Ova očevidnost presenetila je Germainu. Ne, zaista joj nikada ne bi palo na pamet, da će sav njezin napor, kojim spasava svoju porodicu, sve žrtvovanje svoje ljubavi i svoje sreće svršiti time — da omogući i olakša udaju svoje sestre sa čovjekom, koje ga je ona ljubila!... Ali, hvala Bogu,

još nije daleko došlo! Nju samo njena mahnita glava i uzbudjena mašta vazda odvlači nekim romantičnim tlapnjama. Samo da Lucien otputuje! Ona se na to neprestano vraćala i ta se je misao sve dublje ukopavala u njezin mozak.

Poslije kratke šutnje reče ona:

— Svejedno, ja ipak ne vjerujem, da bi naš rodjak bio muž, kakovoga valja tražiti za Nicolu. Ja bih se tu bojala mladosti jednoga i lakomislenosti drugoga. Na nama je dakle, da budemo oprezni mjesto njih.

— On je svakako šarmantan mladić! šaptala je više za sebe gospodja Mazier, koja je u sebi sačuvala sklonost za fizičku ljepotu. — Da sam na mjestu tvoje sestre, ja bih prelazila preko ove ili one mane, koja se dade popraviti, kad bi se radilo o ovako krasnome mladiću...

Germaina ne odgovori ni riječi.

V

Dovršivanje rječnika bilo je na nekoliko dana prekinuto. Manjkali su dokumenti. Lucien počne da obilazi obližnje župne dvore. Stari su ih popovi, koji su cijeloga svoga života živjeli u tom kraju i u tom dijalektu, snabdjeli najpreciznijim podatcima. Najčešće ga je pratila Nicola. Bivalo je to jutrom, kad bi Germaina bila zadržana brigom oko gospodje Mazier i lektirom. A sve se rjedje i rjedje vidjala Michela, koja je živjela sa svojim knjigama. Gdjekada su unapred stvarali osnove, kako će provesti koje popodne. No često bi ih omeli kakovi nepredvidljivi slučajevi. Medjutim je ova, izuzetno vruća sezona, bila najpogodnija za jutarnje šetnje. Germaini se ipak učini, da naslućuje izvjesni dogovor, kako bi se izazvale ove zapreke. Da nije to bio samo učinak njene nepovjerljivosti? Sve više

i više salijetale su je sumnje. Ali ih je ona odbijala, ne želeći podleći neosnovanoj bojazni. Njeno je srce ostalo zamračeno. Dobro je doduše znala, da još nije posve izliječena, ali je svakako držala, da je smirenija. Koliko se samo morala boriti!

Stala se dakle siliti da zaboravi svoju nemirnost, posvećujući sve svoje misli gosp. Ducrosu. Ono ganuće, što ga je osjetila na dan čajanke, nije smjelo da bude izgubljeno za budućnost njihove intimnosti. Jaka u svojoj hrabroj iskrenosti i u svojoj revnosti duševnog rasipanja, ona preduze sebi, da se sprijateljuje s ovim, za nju malo kompliciranim duhom. U području apstraktnih ideja, u kojima je naučenjak uvijek živio, osjećala se ona izgubljenom i na nepravom mjestu. Riječi bi je brzo preplavile. Riješenje pojedinih filoloških pitanja učinilo bi se njoj gdjekada tako jednostavnim, da je držala zališnim umotavati ga u toliko obilje suptilnosti. I paralizirala ju je neka sumnja u samu sebe, jer se stalno bojala, da će zbog Ducrosova uživanja u riječima biti zbunjena, te da će joj tada izmaći izraz, kojim bi htjela da izreče svoje mišljenje.

U isto doba htjela ga je povući u prirodu, koja je nju na svakom koraku uzbudjivala. Premda je oboje voljelo prirodu, nisu se ni u njoj mogli naći. Naučna formacija gosp. Ducrosa izgradila je u njemu običaj, da analizira i raščinja ljepotu, a to je u njoj sputavalo potrebu, da poetizira stvari sa nešto odviše sentimentalnom tendencijom.

Pa ipak se njeno pouzdanje nije dalo smesti ovim porazima i kako ju strah u pogledu ono dvoje mladih nije ostavljao, ona odluči, da otvori svoje srce što slobodnije bude moguće gosp. Ducrosu, da tako zadobije njegovu potporu.

Jednoga dana podje ona sama u dvorac. Ondje ju uzvedoše uza stube i uvedoše u radni kabinet. Gosp. Ducros se diže i podje, iznenadjen, pred nju.

Bio je to sat, kad ga obično nitko nije smetao u radu.

Soba je ova oduvijek bila udešena za biblioteku, pa je sačuvala svoj starinski karakter. Stari povezi — savremenici onih starih, strogih i urednih drvenih obložaka — ne prestajahu nizati svoje tužne hrptove, na kojima se bila ugasila pozlata. Kroz okna bez zavjesâ ulazilo je puno svijetlo. Dva stolca. Samo najpotrebnije. U krutosti onoga dekora primalo je lice naučenjakovo svoj pravi reljief. Germaini jače udari u oči dostojanstvo života, koji je tu protekao u kontinuitetu jednog — za nju beskorisnog — napora. Nije se više podsmijevala uspomeni Ducrosove pokojne majke, koja je sinovljev rad obožavala.

On ju posadi i uzme čekati, osjećajući, da je ovaj neobični posjet nagoviještao nešto ozbiljno.

Germaina, obuzeta svečanošću ove šutnje, osjeti da bi trebalo poći ravno cilju i sa malo riječi. Ona mu dakle otkri početak ljubavi, koju je naslućivala izmedju Luciena i njene sestre. U situaciji naime, u kojoj se i jedno i drugo nalazilo, nije moglo biti ni govora o ženidbi, pa se ona nadala, da će gosp. Ducros lako naći izliku, da odstrani mladića. Zar se nije moglo odrediti novo traženje po arhivima Besançona?

— Vi me stavljate u veliku nepriliku, prekide je on. — Htio sam vam saopćiti svoje namjere kasnije, poslije našega vjenčanja, a vi me silite, eto, da vam ih otkrijem prije. Htio sam naime tom prilikom — oh, to je takva sitnica! — prepisati na svoju ženu skroman kapital, s kojim bi ona imala pravo, da po svojoj volji raspolaže.

On promijeni ton govora i produži:

— Mislim, da vas ovaj moj postupak ne može vriiedjati... A kako vas dosta dobro poznajem, mislim, da ćete time, bez moga upletanja, osigurati neovisnost i dostojanstvo svoje majke i sreću svojih sestara... Hoće li ovo, što sam vam sada prije

vremena saopćio, možda promijeniti vaše raspoloženje u pogledu ono dvoje mladih?

Koliko je puta ona već naslutila, da se iza Ducrosove običajne frazeologije skriva dobra i ispravna duša!

On kao da je, malo strepeći, čekao. Ona mu pruži ruku i ostavi je u njegovoj. On osjeti njeno ganuće, ohrabri se i upita:

— Dakle?

— Kako ste vi velikodušni i delikatni!...

— Oh, vi ste me krivo razumjeli, Germaina! Nisam želio, da mi zahvaljujete... To ostaje medju nama!... Htio sam samo reći: stvar je riješena!... Da, stvar ono dvoje mladih...

— Kako se žurite!... Pa ne radi se ni samo o njenom mirazu...

— Vi mislite o Girouxovoj poziciji? To će biti već moja briga... Pouzdajete li se u mene?

— Mislite i na njegov tako slabi karakter. Zar vas to ne uznemiruje?

— Mene, naprotiv, posve umiruje. Od ovih se savitljivih naravi može učiniti sve, što se hoće. Treba samo da dodju u dobre ruke... Pogledajte samo, što je od njega učinila vaša mala sestra. U njenim hvalama ima zaista mnogo istine! Kakva bi dakle još bila zapreka? Porodica? Pa to ste vi!... Momak je čvrst i dobro gradjen... A oni se, kako vi velite, ljube... Imat ćemo dakle ljetos da slavimo dvoje svatove. No mi ih — zar ne? — ne ćemo čekati?

On se veselo smijao. Ali odjednom prestade, iznenadjen strahom, koji se ocrtao na Germaininu licu.

— Zaboga! klikne ona... To je tako ozbiljna stvar... A onda, ja nisam još ni sasvim sigurna o onom, što sam govorila... To je samo moje naslućivanje, a... možda sam se i prevarila...

Što je ona mogla suprostaviti ovoj logici? Zar je ona došla ovamo po takovo riješenje, da se od-

strani jedina zapreka, koja bi mogla spriječiti onaj brak?

— Onda je stvar sasvim druga, šapnu gosp. Ducros, vidljivo razočaran. — No kako se vâs sve stvari tako duboko doimlju!

Bila je bijela kao krpa. Pred očima joj se je sve okretalo kao čovjeku, koji osjeća, da je izgubljen i da se ne može više ukloniti opasnosti.

Kako da se opet vrati na ono, što je prije rekla? Kako da se spriječi ova stvar, koja ju je ispunjavala užasom? Razvijanje one ljubavi pred njenim očima; ljubavi, koje se ona odrekla i koju je ona žrtvovala za svoju porodicu? Da sad gleda, kako se ta ljubav razbujava u jednoj drugoj, pa još u svojoj sestri? Od Germaine se sve moglo tražiti, samo to ne!

Jedino svojom odlučnošću — a ona je jedina znala, koliko je tu trebalo hrabrosti — bila se ona odrekla, ili bolje: prisilila sebe da zaboravi... Jest, to je bio zaborav, ta ravnodušnost, to odricanje, taj izvještačeni nehaj, kojim je tobože gledala u sebe, od straha da ondje ne otkrije slabo pokopana čuvstva. Jest, to je bio zaborav, ta strpljivost, da se na ruševinama velikih radosti gradi neka bijedna sreća, izgradjena od pomaganja drugima i od svoje dužnosti. Oko nje se svima povratilo pouzdanje i svima se smiješio život. Brzo su se svi pomirili s mišlju na njenu udaju, koja je ipak vrlo jasno nagoviještala izvjesni sentimentalni gubitak. Maleni egoizmi pojedinaca vrlo su dobro iskoristili ovu situaciju. Oh, ona to ništa ne žali! Šta je drugo i željela? Ništa nego odštetu svojima za pretrpljenu bijedu. Ona je bila već dobro naplaćena! Ali neka ju bar onda puste, da izvrši svoju skromnu sudbinu, a da ne razapinju na muke njeno jadno srce, za koje ona ne traži ništa nego mir...

Kad se njeno uzbudjenje stišalo, gotovo se začudila gosp. Ducrosu, koji je stajao pred njom sav uzrujan, misleći da je njoj zlo.

— Oprostite! reče ona, kao da joj se vraća svijest. — Oprostite!

Sjetila se velikodušnosti svoga vjerenika. Nije htjela misliti ni na što drugo, nego na taj čin, ne starajući se za posljedice, samo da ne umanji svoje zahvalnosti.

— Vi ste dobri! Oh, znala sam ja to... Da, slutila sam... Kako vidite, jedva sam se bila začudila vašoj odluci i tako sam vam slabo zahvalila, kao da je to nešto najprirodnije s vaše strane...

— Ah, molim vas...

— Ponekad, istina, malko se vâs bojim... Činite mi se toliko superiornijim... možda i nešto odviše dalekim... Dobro osjećam, da se nikada ne ću podići do visine, na kojoj stojite vi... To oduzima hrabrost... Zato se, i jedno i drugo, moramo potruditi, da se nadjemo na sredini puta...

Ona osjeti potrebu, da se uhvati za jednu nadu, pa je nastojala da učvrsti pouzdanje, kojim se odjedared sva ispunila, našavši se u području čuvstava. Smiješila se, dok su joj se oči punile suzama.

On nije mogao pravo da shvati ovako duboko ganuće, ali mu je srce bilo raznježeno. S njegovog lica nestade mirnoće. Šaptao je:

— Vama... samo vama zahvaljujem na ganuću, koje ste u meni pokrenuli.

Neka se radost, neka nova radost budila u njemu. Došla je malo iznenada, pa je on za nju bio nepripravljen, ali je ta radost instinktivno zamuknula pred odrazom bola, koji je zatitrao u Germaininu glasu.

On nije bio čovjek, koji bi se zadubljivao u misterije srca. Skupivši veselo listiće, razasute pred njim, baci ih na svoj stol i klikne:

— Ni govora o tom, da bih danas mogao što valjano napisati.

— To je dakle prva koncesija? zapita ona ljubezno, sa jedva zametljivom ironijom.

— Ne, ne... nego vi meni otkrivate vrhunce, do kojih se čovjek jedva može uspeti.

Ipak Germaina nije vjerovala, da je to bilo rečeno sasvim iskreno.

Dok je silazila kamenim stubama, povratila joj se hladnokrvnost. Teško joj je bilo shvatiti svu onu tjeskobu, koja ju je bila spopala, a koju ona nije umjela sakriti.

»Gosp. Ducros ne će pristati na to, da ga udalji, a u mene nema više nikakve moći da djelujem na Luciena. Ludo sam se prestrašila, jer Lucien jamačno nikad nije ni pomislio na onu djevojčicu«.

Nije se htjela odmah vratiti kući, da se uzmogne malo sabrati. Zato podje alejom, koja je išla duž ograde parka, te je vodila do jednih izlaznih vrata pod arišovom šumom. Vjetar, kojega je u borovim vršikama vazda malo ostajalo, ljuljao ih je s tihom jadikovkom, koja je uspavala malo pomalo svu njenu nemirnost.

Ali na jednom zavoju aleje, iznenadi je šuštanje koraka i ona se instinktivno zaustavi. Na tom putu pojaviše se Nicola i Lucien na povratku sa šetnje i njoj se učini, kao da su se trgli i naglim pokretom rastavili.

VI

Tko bi to mogao pouzdano znati? U svojoj zabuni mogla je biti igračka jedne iluzije. A ako ih je zaista trzaj iznenadjenja naglo rastavio jedno od drugoga, koju su stranicu svoga romana sada okretali?

Ni govora o tome, da bi što zapitala samu Nicolu. To bi značilo: navesti je na osjećaje, o kojima ona možda ništa i ne zna i smutiti jedno mlado srce u naponu svog lijepog proljeća.

Zar nije bilo najbolje produžiti s vrebanjem i uhodarenjem?...

Sutradan je bila gotova za odredjeni sat šetnje.

— I meni se danas šeta! Mislite li daleko poći? Osjećam potrebu, da se nečim strašno izmorim.

Osjećalo se, da govori istinu. Njeno vitko i vatreno tijelo odavalo je nestrpljivost, da se proteže i troši.

Bio im je cilj, da podju dolinom i oni udare širokom cestom iza dvora podno kamenitog zida, nedaleko od rijeke.

Bilo je početkom septembra. Jutro je bilo svježe i maglovito. Vrijeme kao stvoreno za hodanje. Na zvučnoj cesti odjekivali su njihovi koraci. Govorili su malo, jer su im misli išle drugim smjerovima.

Germaina je pustila sestru i Luciena, da idu jedno uz drugo. Kako se ona starala, da ih nikako ne motri otvoreno, opazi brzo, da su sve njene mjere uzaludne, te da njih njezin nadzor ni na koji način ne smeta. Neopaženo pošlo je njih dvoje napred, kao da ih je hod — što ga je jedno prama drugom udesilo — vukao bez njihova znanja.

Ponekad bi Lucien malo usporio korak i dobacio porugljivo iza sebe:

— Što? Zar je već klonuo zanos?

— Nije, ali vi samo jurite i ništa ne gledate oko sebe...

Na prvom zavoju izmijeni se cijeli kraj. Cesta, koja se bila do toga časa dizala, strmo se sada nadnosila nad rijekom, raširenom i vijugavom, izmedju nižih obronaka. Ovda-onda vukli su se trakovi puto-va na sve strane, prekidani mjestimice krovovima gospodarskih zgrada, pokrivenih škriljevcem. Po njima se razlijevalo svijetlo, a stabla stajala na livadama, stražeći stražu nad svojim malenim sjenama. U dnu se prostirala planina, digavši svoju divovsku

kičmu, da horizont bude niži, te da zelena, plodna i harmonična priroda dobije više neba.

— Šteta, što ništa ne gledate! nastavi Germaina. — Kako je samo veseo ovaj kraj!

Dvoje mladih ipak se zaustaviše, da joj udovolje. Ali njima kao da je bilo milije gledati jedno u drugo. Zar je igdje moglo biti više sunca?

Cesta se produžavala, savijajući se kao vijenac. Ali oni se odlučiše da udare prečcem, pa se stadoše verati jednom stazicom kroz šumu. Bilo je to naporno. Pod nogama im se kotrljalo kamenje. Onda se uhvatiše svi veselo za ruke. Lucien je išao na čelu i zasopljen vukao dvije sestre. Germaina se divila njegovu zanosu. Kakva se promjena dogodila s njim od onoga dana, kad se, sišavši s vlaka, pojavio izobličen, naoružan odgovorima, smišljenima u gorčini svoga bijesa! Ona ga nikad nije ni vidjela u ovako zanosnom, gotovo odviše radosnom raspoloženju. Teška joj je bila ova konstatacija. Istina, s njim je provela samo teške, a ponekad i bolne sate. Vremena kao da su se odonda iz osnova izmijenila!

Stigavši na vrhunac strmeni, oni se zaduvani zaustaviše. Germaina predloži, da se tu odmore. Hladovina je bila duboka. Kosim obronkom sterao se prekrivač od paprati i mahovine.

— Ne, ne! viknu Nicola. — Malo dalje ima prekrasno mjesto! Sjećaš li se, Lucien? Onomadne smo se ondje odmarali. Kako je bilo krasno!

I ona opet uze hodati, žureći se napred, kao da misli naći nešto od same sebe, što joj je tamo ostalo, sa zbunjenom radoznalošću onih, koji idu na neko hodočašće.

Bilo je to na ivici šume. Tu je na jednom proplanku bilo kao udešeno mjesto za gledanje po okolici. Nad tim mjestom širio je svoje granje velik, zdepast hrast, koji se čvrsto držao svojim grčevitim žilama za klisuru.

Ushićeno poleti Nicola, da sjedne ispod onog stabla na travu, koja je slabo probijala, te raširi obje ruke na kvrgasto korenje, sva radosna, svijetla i ružičasta, kao malen i blistavi plijen u divovskim pandžama.

— To je dakle to tvoje mjesto, kojemu nema para?... podsmijehne se Germaina. — Ali i nije loše... doda ona obrnuvši se prama dolini, koja se talasala ispod njenih nogu.

Kakva je sila potjerala ovamo njenu sestru? Šta li je mislila naći pod sjenom velikoga hrasta? Kakvo ganuće? Kakvu uspomenu? Sjećanje na kakav pogled ili na kakvu riječ? Ima zaista riječî, koje se naoko čine neznatnima, ali prodiru tako duboko u dušu i odjekuju ondje čitavoga vijeka. A kakvu tek moć uzbudjenja primaju one na istom onome mjestu, na kojem su bile izgovorene i kako ondje mogu da nadju ostavljenu jeku!

Lucien sjede do Nicole. Tišina se činila puna raznih misli.

Tada se odjednom iz brazde na oranici, koja se sterala ispod njih, vinu jedna ševa ravno u podnebesje. I taj, jedva vidljivi lijet, razastirao je pjev strastvene radosti. Ptica, omamljena svjetlošću, nije prestala pjevati, kao da je svu svoju malu dušu mislila razbacati po vjetru i čovjek se čudio, kako nije od iscrpljenosti pala i kako joj od klicanja nije prsnuo grkljan... Samo se bez prestanka dizala i dizala, a glas joj postajao sve čišći i žarči u strastvenom ludilu, da ispuni čitavo nebo.

Sve troje pratilo ju je očima. Ali je ptice nestalo. Beskrajnost je progutala sitnu točkicu, ali se njezin pjev dizao u visine, dizao i dizao...

Nicola, naćulivši uši i naslonivši ruku na Lucienovu ruku, reče prigušenim glasom:

— Čuješ li je još? Ja čujem...

— I ja...

Osluškivali su, zaustavljajući dah, dok im se sva duša dizala za onim glasom, koji se gubio radi prevelike visine.

— Ja je još uvijek čujem...

— Ne više.

— Poslušaj samo...

— Da... možda...

Nisu više znali, čuju li ili ne čuju onaj daleki zov, ali su produžili slušanje, u kojemu se zanosila njihova senzibilnost.

Napokon Germaina progovori:

— Ne ćemo li se vratiti kući?

Kako je cesta, na koju su opet sišli, vodila pokraj nekolikih kuća, stisnutih u dragama doline, predloži Lucien:

— Podjimo u župni dvor. Evo nas pred njim. Časak ćete me pričekati.

Nadjoše se na malenom trgu, okruženom niskim kolibama pod velikim krovovima, što ih je izglodalo vrijeme. Bile su ostarile tu, ponizne i kukavne, prislonivši se jedna uz drugu pod sjenom jedne velike lipe. To je bilo čitavo selo. U dnu se dizala crkva, kakve već jesu crkve u Jurama, čedne i masivne, gradjene od siva kamena, ulomljena u planini, sa niskim zvonikom, da s njega mogu čuti dozivanje samo najbliži stanovnici.

Na lijevoj strani stajala je stara jedna zgrada. Stan župnika. Oni pridjoše i zazvoniše. Začu se lupanje cokulâ iza vrata, na kojima je bio malen željezni krst. Pojavi se stara služavka. Dvaput, a možda i više, prevalila je kanoničke godine. I ljudi i stvari ovdje kao da ne računaju s godinama.

— Gosp. župnik je u vrtu. Tamo iza crkve. Možete preći preko groblja; kraće je.

Groblje je bilo ogradjeno niskim, trošnim zidom. Bilo je tako obraslo dračom i kojekakvim raslinjem, da se jedva i razlikovalo od obližnjih polja. Humci nisu već odavna vidjeli lopate. Kako smrt mora da rijetko prolazi ovim naseljem od nekoliko duša, koje se šćućurilo pod svojom starom lipom u tom zaboravljenom planinskom zaklonu!

Nekoliko je vijenaca polako trunulo na zdrobljenom kamenju, jer je već daleko prošlogodišnji Dušni Dan. Ali divlja drača nesmetano buja, pa se čini kao neki zapušteni vrt, u kojem osamljeno šimširovo grmlje obilježava konture iščezlih puteljaka.

Lucien je otisnuo mala zardjala vrata i poveo svoje rodice kroz redove starih, crnih krstova, nagnutih i klimavih, koji su se onuda redali bez pravilnosti.

Iza crkve urušilo se kamenje, pa se moglo proći kroz ogradu. Prekoračiše je. A na pokošenoj travi bilo se poredalo — sa svojim tijesnim ulicama, punima zujanja i brujanja — čitavo jedno selo, puno radinoga života. To je pčelinjak — gospodina župnika.

Svećenik opazi posjetnike. Pošao je prema njima, pun dostojanstva, kako je i mogao izgledati pastir ovih starih stvari. Bio je to čovjek već posve bijel, ali uspravan i čvrst, lica malo opora, kao izklesana u nekoliko grubih crta, s jakim nosom i podbratkom, u kojem se očitavala tvrdoglavost rase. Očiju modrih kao nebo i dubokih, koje ulijevaju pouzdanje. Sama blagost i nedužnost; duša bez ikakvog oblačka.

Pozdravio je goste širokim gestom uz zadovoljan smiješak čovjeka, koji rijetko uživa radost, da koga može pozdraviti u svojoj kući.

— Evo vam moje radionice. Moje pčelice rade za siromahe. Pogledajte ih samo!... Kao da znadu, za koga rade, toliko unose srca u svoj posao. One same sve svršavaju, jer sam im ja sasvim zališan...

Oh, taj opori i pjevucavi akcenat franche-comtéski! Ovaj je ovdje najčišćega kova! Riječi su sve tako teške, kao da vuku neki skriveni teret, a govor se zavlači i na dugo oteže glas. Ovaj pravi gorštak na Jurama mora da poznaje sve tančine svoga narječja, pa Lucien nije uzalud ovako daleko dolazio.

Žamor se dizao iz najbližih košnica...

— Samo napred! Ne bojte se ništa... Moje su radnice brbljave, malko ljute, ali nipošto zločeste, kad sam ja kraj njih.

On je s njima govorio. Osjećalo se, da ih voli. A one, kao da su mu se pokoravale. Kako je jedna od njih, prenatovarena i umorna, klonula na njegovu mantiju — koja je od sunca bila ispržena i crvenkasto-žuta — on je uze i položi na daščicu obližnje košnice.

— One lete vrlo daleko, sve do onih jelika i pašnjaka u gori, da traže prijatne planinske mirise. Oh, pomalo odlaze i na pljačkanje u blizini, koje je tako zavodljivo!

I on pokaza na krstove, koji su raširenih ruku uzalud nastojali da se oslobode zagrljaja procvalih lijana.

— Hajdemo u župni dvor, da malo okusimo njihovu fabrikaciju. Nema mirisnijega meda u čitavom kraju.

U niskoj dvorani župnoga dvora užurbala se stara služavka. Na bijelo navošteno platno, po kojemu su muhe, privučene slatkim mirisom, tvorile široke crne otočiće, položi ona hljeb crnoga kruha. Nicola je rado prihvatila župnikovu ponudu, a ovaj, prije nego što će se ona poslužiti, podiže prama svijetlu zlatnu tekućinu, koja se zablistala:

— Zar čovjek ne bi rekao, da one u svoj med ulijevaju sunce?

Nicola je punim zubima grizla u debelu, medom premazanu krišku. Oči su joj se smijale. Stari je župnik, sav razdragan, uživao u radosti, koju je ona namjerno pretjeravala, samo da ga što više obraduje. Lucien je uporno gledao njene vlažne i sladokusne usnice.

A Germaina je mislila:

»Kako je mlada! Koliko ima smisla za život! I kako dobro osjeća, da sve ove prolazne stvari, kojima je okružena, služe samo, da jače obasjaju njenih osamnaest godina!«

Istoga toga dana gospodja Mazier — koja je od nekog vremena mislila na jednu stvar, iako je nije spominjala — zapita malo plašljivo Germainu:

— Šta misliš o Nicoli? Nisi mi više o tom ništa govorila. Jesi li opet štogod opazila?

— Jesam! Od jutros sam o tom sasvim uvjerena.

— Zatekla si ih? zapita željno majka.

— Nisam, ali mi je bilo dosta, da ih promatram na šetnji... Sve je u njoj odavalo tajnu, koju njeno srce misli da skriva. Na svoj nedužni način, ona traži samo njegovo društvo i izazivlje njegovo očitovanje. To se vidi po besvijesnom manevriranju njene koketerije, da mu se svidi i po svem onom vedrom ganuću, od kojeg se sva zablista, kad im se oči sretnu. Po trepetanju njenih trepavica i po svoj onoj svjetlosti, koja sada blista u njenim očima.

— Da, u njoj pjeva velika radost i odjekuje u njenom malo mahnitom smijehu! nastavi gospodja Mazier, smiješeći se dalekoj viziji.

— Kad bi samo vidjela ono blaženo triumfiranje, koje visoko uzvitlava njenom glavicom, kao da želi izazivati sve nas i sve stvari oko nas!

— I one duge šutnje, za kojih, presenećena, osluškuje svečano raspoloženje u svojoj duši!

— A napokon: sada je deset puta ljepša nego prije, a taj sjaj može da joj dade jedino ljubav... Ona ljubi... Ona ljubi... A ja tako dobro razumijem sve, što ona sada proživljava!

Još je dodala:

— To je tako slatko!

— A on?

— On?... To još ne znam.

Germaina je mislila, da je iskrena. Ali po onome, kako se odjedanput razderala njena stara rana, osjeti, da nije govorila istinu.

VII

I tako svanuše idilički dani početkom septembra, ublaženog prvim jesenjim lahorima.

Po dubokom parku, koji je bio njihov sukrivac, vidjelo se ono dvoje, kako se pod providnim izlikama traže, pretvarajući se kao da su se iznenada susretali. Poslije namještenog iznenadjenja pošli bi jedno uz drugo ozbiljnim koracima, uzbudjena lica i zamišljeni, dok su im duše klicale od sreće. Zatim bi se zaustavili, pogledali niz dolinu, koja se razastirala pod jutarnjim suncem ili ju je obasjavao zapad sunca. I složnim glasom kliknuli bi: »Kako je divno!« No klicali su više onome, što su osjećali u sebi, nego krasoti, koja se sterala pod njihovim nogama.

Ljubav je njihova bila diskretna. Gotovo da ni sami nisu za nju znali. Opajala je svojim mirisom njihove dane, kao ono skriveno cvijeće, koje se rascvjetava prije proljeća. Bili su vrlo oprezni, da ne povrijede svoje još tako krhke nježnosti. I što su se više upoznavali, sve im je manje trebalo da išta govore... Čudili su se i sami svojoj radosti, pa su se njom nasladjivali u ćutanju. Uostalom, po nekom neizrečenom dogovoru, nisu nikad govorili o onom, što im je ispunjavalo dušu. On je upinjao sve svoje sile, da se njoj svidi, a ona, da bude što dražesnija, kako bi njega očarala. Nikad im nije dojadjivala misterioznost poluizvjesnosti, kojom su produživali ovu djetinjsku i nepotrebnu komediju, budući da su već znali, da su jedno drugo osvojili.

Medjutim je Germaina bdjela. Jadna djevojka, koja je vrebala da se potpuno osvjedoči, samo da onda od toga jače pati. Nije se naime više nadala, da će išta spriječiti. Njezina je sestra bila preuzela roman na istom onome mjestu, na kojem ga je ona bila prekinula. Ali se sada odigravao u mirnoj atmosferi sigurnosti, pogodnoj slatkoj sreći. Nicola

je bila lijepa, senzibilna i vesela. Njeno je srce izgaralo od želje da se preda. Pa kako da Lucien, još onako ranjena srca, ne bi pošao onamo, kamo ga je vukla ova nježna ruka, makar i ne znao, kuda ga vodi. I onda, njima je svima sadašnji mir i slika blagostanja ulila sasvim nove duše. U ozadini je ostala samo ona, Germaina, prikovana uz uspomenu na gdjekoji lijepi čas, kratak i rastresen, što ga je poznala njena ljubav... Nicola i Lucien priveli su u život ono, o čemu je ona toliko maštala u samoći svojih snova! Ona je dakle još prije njih samih pronikla u njihovu tajnu. Ta kako ju ne bi naslutila, kad je unapred doživjela sve etape čarobnoga puta, kojim su oni išli i kad je čekala i naslućivala slatku onu radost, koja kola po žilama kao neki topli sok i mami na oči suze?

Znala je već i to, da će prvo priznanje Nicoli izmaći u kakvom uzdahu, a on, da će kao vazda, pustiti da ga to povuče... Znala je i to, da će se oni, za koji dan, jedno drugome očitovati. Njihova je duša naime bila puna suzdržanih nježnosti, koje je bilo teško nositi. To se razabiralo po njihovom, malo umornom, smiješku i po nesigurnim koracima, koji bi zateturali, kad bi se rukama jedno drugoga dotakli.

A tako je i bilo. Oni priznaše sebi svoju ljubav jednoga sunčanoga popodneva iza Germaininih ledja, koja je išla pred njima.

Ona ih je pratila, ne mareći za Nicolino mrgodjenje. Bilo je poslije objeda jednoga od onih dana, u kojima majka priroda, kao da želi ljetu prirediti oproštajnu svečanost prije nego što će da prepusti riječ drugom magičaru svjetlosti: jeseni.

Sve troje bilo je udarilo alejom, koja je zalazila u šumu. Kroz prodore u zelenilu pomaljala se tako usplamtjela dolina, da su od njenog blijeska boljele oči, a zrak bio tako užaren, da se je modra para odizala s oranicâ, kao sa kakve lomače. Malo

pomalo odmakne Germaina napred, dok je za sobom čula, kako pod koracima ono dvoje mladih pijesak sve sporije škripi. Ona se nije okretala. Razumjela je, da je kucnuo njihov čas. Bilo je odviše radosti i ljepote u onom svijetlu! I svijetla opojnost toga dana udje u njihova srca... Idući napred i odmičući pogledom u daljinu, naslućivala je Germaina uzbudjenost priljubljenog para. Njihova je uzrujanost i nju zahvaćala i obavijala. Prolazeći pored jednog prodora u šumskom zelenilu kao pored zjala kakve užarene peći, iz koje je sukljala vrućina iz doline, osjeti ona na svom potiljku nešto kao toplinu jednoga poljupca. Ono se dvoje prihvatilo za ruke. Germaina se još nije okretala. Pred očima joj se stalo mračiti. Oči joj se sklopiše, a pod zasloncima svojih vedja ona jasno vidje ovo: — plavu glavicu svoje sestre, gdje se kao cvijet, pretežak od mirisa, naginje i naslanja na rame svoga druga... I Germaina podje dalje, kao sljepica, alejom, isprobijanom zrakama, vukući za sobom kao bolan teret svu onu sreću, što se bila raspjevala iza nje.

VIII

Od toga dana živjela je ona u njihovim stopama, sakrivena, ali živeći od njihove ljubavi.

Da ih može gledati, služila se kojekakovim lukavštinama. Htjela je, da nevidjena prisustvuje svim njihovim radostima. Satima je izdržala u zaklonu, sa strepnjom u srcu, drhćući nad svakim šumom i treperećí od svakoga daška, kao od kakvoga dodira. A njenim očima, koje je ova vrućica još povećala, činilo se, da gledaju u neposrednoj blizini dva zagrljena lika. Potresali su je trzaji, kao da je ona sama pošla na ljubavno ročište u samoću parka, sva uzrujana i nervozna.

Lucien i Nicola dobro su opazili ovo vrebanje, radi kojega su se ljutili, ali mu nikako nisu mogli umaknuti.

Toga dana pošli su jednom stazom, kojom se rijetko prolazilo zbog silna grmlja, što ju je bilo prekrivalo. Ali zar su mogli i naslutiti onoliku bijedu, željnu mrvicâ sa stola njihove sreće? Ni njega nije mučila nikakva grižnja. U egoizmu svoje nove strasti on je sve zaboravljao. Germaina je bila prošlost. Razložitost njenih savjeta, njezin malko ponosni mir, sve je to pospješilo njegovo ozdravljenje. Da li je ona njega uopće ikada ljubila? Kako se samo brzo utješila! Što je vrijeme više udaljivalo od njih onu patničku zimu, njemu se njihova ljubavna sentimentalnost sve više činila kao neki hir, što ga je bila dramatizirala mladost. Zbilja, kako je od toga ostalo malo! Germainin auktoritet, njemu je nalagao sentimentalnost, a on se nje malo i bojao. Ali nikada njezina nježnost nije imala ovakova mirisa. I on se nadnese nad usne, koje su se sasvim blizu uz njega smiješile, nudeći mu svu svoju umiljatu dušu, podatnu i radosnu...

Kako se sve stvari sretno udešavaju za one, koji umiju čekati i koji ne prkose životu!

Zanos opet zahvati mladi par i oni se ponovo zagrliše, kad ih odjednom trže tapanje nečijih koračaja. A oni su bili uvjereni, da su umakli Germaininu nadzoru.

— Upravo mi je dozlogrdila! mrgodila se Nicola.

— Pst! šapnu Lucien — treba biti uvidjavan. Ona je najstarija, pa izvršava samo svoju dužnost. Uostalom, ona je uvijek rado zaštićivala druge.

— Zar držiš, da ona znade?

— Možda... Ali šta mari?

— Ipak... Šteta!

Germaina pristupi k njima. Oni udesiše ravnodušna lica, lomatajući rukama po zraku. Ali je u kutovima njihovih očiju titralo lako podsmijevanje.

Rokovoj crkvi nije pošlo za rukom da sabere oko sebe sve seoske kućice, koje su se razasule uzduž velike ceste. Jasno je, da se ta crkva rijetko posjećuje. Nitko se ne boji da bude daleko od nje. Ona je, uostalom, ostala nekako neznačajna, banalna, kao da su joj se povjeravale rijetke dušice. Germaina ju je ipak voljela radi njezine grube unutrašnjosti, bijelo okrečene i radi rijetko narušavane samoće. Dosjetila se, da bi joj duševno sabiranje u ovoj velikoj i hladovitoj tišini moglo donijeti pomoći.

Više puta pošla je ona ranim jutrom još po rosi i prevezla se preko vode, drhtave od noćne jeze, te unišla u tu pustu crkvu, u kojoj bi je dočekivala jedna modro obojena Bogorodica. Klečeći u praznoj klupi, Germaina se molila. Molila se duboko i usrdno. No kako joj je bilo teško da se uznosi i otkida od svoga srca, koje je zatvaralo u sebi njenu tajnu!... Njena misao primjećivala je približavanje kakvog plahog koraka, kako je pomaknut stolac kliznuo po pločama i razabrala bolno cvilenje vratâ, koja bi odškrinula kakva bogomoljka, puštajući da iza nje srne u crkvu mlaki dašak jutra, koje se je grijalo na stepenicama ispred crkve. Germaina je osjećala, da je Bog ne čuje, pa je njena molitva padala nemoćna i uzaludna, bez snage da okrepljuje.

Zašto? Jednog vidovitog dana spozna ona, da nije bila iskrena. Jer ono, čemu se je mogla nadati, da će joj nebo pomoći, bilo je: pristati, da se ugasi oganj njezine duše. Ali je taj oganj bio njezin život! Njena ljubav nije bila zločinačka! Ona je još slobodna! Slobodna? Znala je vrlo dobro, da ne može više natrag... Pa šta onda još hoće? Zaboraviti? A da li ona uistinu želi rezignaciju? Kako se samo čovjek može moliti, kad mu se u srcu krije tajni strah, da bi mogao biti uslišan?

Bijela crkvica doziva tihe snove. Obojena Bogorodica širi svoje ruke. Svijetlo, prodirući kroz

raznobojna okna, polagano razastire šarene ćilime pred oltarima. Na koljenima pred njima šapuću starice svoje skromne želje.

Ako se njeno uzbudjenje ne utiša ovdje, gdje će onda naći spasa? I šta će se dogoditi s njom, ako ne ozdravi? I tada, sakrivši lice u dlanove i skupivši svu svoju vjeru, da se može žrtvovati, sa živom željom, da izidje iz same sebe, ona moli, moli dugo, odlučivši se na sve pokore i uvjerena, da će napokon biti uslišana. I gle, odjednom opazi, da su joj prsti mokri. Tekle su suze. Tekle su polagano, pravilno i tiho, da ona to skoro nije ni znala, kao da je u njoj plakala jedna bol, koja je ležala odviše duboko, a da bi je ona poznavala. I opet je spopade neiskazana klonulost. Pa što onda očekuje od molitve, kad joj i sada duša plače, gdje je mislila naći spasenje?

Kad se toga dana vraćala prama rijeci, zatekla je na kamenju obale Luciena i Nicolu, gdje mirno bacaju šljunke u vodu. Vrativši se sa jedne šetnje, opazili su čamac, privezan uz obalu, pa da ne moraju obilaziti skelom, odlučiše da će počekati Germainu.

Čim su se ukrcali, reče Germaina osorno svojoj sestri:

— Sada valja da ti prihvatiš vesla. Zašto da se uvijek ja patim za druge?...

Dvoje mladih, pošto su izmijenili začudjen pogled, prihvatiše svako po jedno veslo. Vjetar, koji je duvao u dolini, gonio je struju prama brani. Germaina je, sjedeći odostrag, promatrala, kako se ono dvoje napreže. Čamac kao da se nije ni micao s mjesta, dok su hitri talasići zapljuskivali o njegove bokove.

Germaina je već požalila svoju mrzovolju. U sentimentalnom jadu, koji ju je sa sobom zanosio, nikad ju još nije spopala ljubomornost. Najočajniji njeni pogledi bili su vazda iznad zavisti. Pa i sada,

u ovome času, pred ovim tako uskladjenim parom, koji se ritmički pokretao, dok im je misao, bez sumnje, bila zajednička, krvarila je samo njena, vječito otvorena, rana. Kako je bio zavodljiv taj Lucien, snažan, vitak, a uvijek malo podmukao! I kako je bio osoban s onim nehajnim polusmiješkom, koji mu je lebdio nad usnama, dok se upirao o vesla! Nicola je nosila na glavi velik šešir od meke slame, koji se sa svakim potezom zatalasao i bio gotovo isto onako živ, kao kakvo krilo, zasjenjujući njeno lice. Njene nevine i malo začudjene oči, kao da su neprestano otkrivale nove stvari. Ovako je zaista bila prekrasna...

Germaina ju zahvati žarkim pogledom. Ah, da nije bilo one tajne boli u njenoj duši, kako bi se ona sada radovala svojoj Nicoli i njezinoj ljubavi, od koje je postala tako krasna! Njena Nicola! Pa zar to nije bilo njeno milo, njeno malo dijete? Nije li ona hiljadu puta za nju zaželjela ovo procvjetavanje u radosti? Prije nekoliko mjeseci, one večeri velikog odreknuća, nije li prinijela svoju žrtvu, misleći malo i na plahu milinu Nicolina smiješka i nije li se i zato odrekla svoje vlastite sreće? Njeno milo, malo dijete!

Napokon! Ipak se našao put, koji vodi rezignaciji!... Otvarao se u melanholije jedne prerane jeseni, vodeći izmedju ulomljenih grančica i rasuta cvijeća, slatkoga zrelim dušama... Ona će umjeti da uživa tu slatkoću...

Čamac pristade na drugoj obali. Kad je sve troje skočilo na zemlju, reče im ona:

— Podjite samo napred!

A ona malko zaostade, da priveže čamac, te ih pusti, da sami, jedno uz drugo, prelaze preko velike livade.

IX

Od toga jutra trudila se Germaina, da izgradi u sebi materinsko srce.

Pod velikim stablom, pod kojim je bio smješten naslonjač gospodje Mazier i u kojem je starica provodila svoje dane, bila je i jedna klupa. Jedna od onih klupa, što ih zovu »trianon«, a na njoj je bilo upravo toliko mjesta, da može sjediti dvoje. Bilo je baš kao stvoreno za Luciena i Nicolu. Tu su oni uricali sastanke, bojeći se da njihova odviše česta odsustva ne pobude kakvu sumnju. Nije ih smetalo to, što sučelice prama njima sjedi slijepica. Ona im je bila kao neka straža. Pred njenim slijepim očima mogle su se ruke tražiti, mogli se pogledi stapati, a da se ništa ne oda od slatke tajne. Krasno mjesto!

Samo što oni nisu znali, da je gospodja Mazier potpuno upućena u tu njihovu tajnu igru. Iz svoga mraka ona je upravo zaštićivala njihovu ljubav. Istina, njena se pomoć sastojala uglavnom samo u tome, da ništa ne vidi, ali je ona sve činila, da ne zaplaši njihovo pouzdanje i najčešće se pričinjala kao da drijema. A oni su se smijali, kad bi vidjeli, kako se bijela glava spušta na skrštene ruke. A smijala se i ona, ali u svojoj nutrašnjosti zadovoljna, što može pred njima glumiti, da je još i gluha.

Ona nije poznavala okolicu, u kojoj su živjeli. Ali je njezina misao išla daleko, daleko u prošlost, prama nekoj drugoj klupi, koja doduše nije bila sasvim nalik na ovu, nego malo dulja, ali to ipak nije ništa smetalo, da na njoj sjedi samo dvoje... Na onu daleku klupu takodjer je sjedao jedan mladi par... Nisu to, dakako, bila ista lica, ali sve tople ljubavi čine oči jednakima i stavljaju na usne iste mile riječi. A ta su se dva para pred njenom dušom tako miješala, da ona nikako nije više pravo znala, koji od njih sa toliko topline pozdravlja.

— Čujem korake Germainine, reče dobra čuvarica. I podiže glavu, kao da se upravo probudila.

— Jest! odgovori ono dvoje mladih sa prizvukom žaljenja u glasu, što je bilo vrlo slabo prikriveno. — Dolazi sa svojim ručnim radom!

Opazili su medjutim, da Germaina dolazi kasnije nego obično, da razbije njihov tête-à-tête. Preko njihova očekivanja, odvuče ona svoju stolicu sve do majke, okrenu im napola ledja i očiju spuštenih na svoje vezivo, stade vesti s pretjeranom pažnjom.

Nicola primi bez osobite zahvalnosti ovu diskreciju. Germainina nazočnost smetala je radosti njihovih nježnosti na malenoj klupi. Njezina se srditost očitova namrgodjenom šutnjom i nekom dostojanstvenom ukočenošću. Lucien upali cigaretu i naprčivši usne, ravnodušno je stao odbijati malene kolutove dima u tihi zrak.

Svaki se je dan ponavljala ova nevoljkost, ali ju je toga jutra Germaina teže osjećala. Čvrsta u svojoj odluci i u svijetloj svojoj želji da se pokori, htjede im reći:

— Kako ste glupi, što ste ruke postavili na koljena! To je tako nespretno; zar ne vidite, da vam smetaju ručice vaše klupe, tako lijepo obojene zelenom bojom! Ta približite se samo jedno drugome! Ne ću ja ništa vidjeti. Vježbam se, da postanem kratkovidna, kao majke, koje su u strepnji, kad opaze da oko srdaca njihove djece švrlja ljubav, pa budno paze, da tu ljubav ne zaplaše. Kao njima, i meni moja naklonost stavlja pred oči sve neopreznosti, za koje vama još manjka odvažnost. Ta ne prezajte ni od kakve smionosti, premda ja malo podrhtavam u srcu... Bit ću milostiva kao i one i hinit ću da ne vidim, kako nas vi mislite povući za nos tim svojim jogunastim licima, koja nam se podruguju, jer tobože ništa ne vidimo...

A kako sa Nicolina čela nije silazio prkos, utisnut izmedju one dvije bore, Germaina se osmjeli, da joj ulije hrabrosti smiješkom, koji je značio:

— Zar baš nikako ne ćeš da mi se povjeriš? Imaš krivo! Doduše ti i ne možeš ništa znati. Pokušaj, da na čas streseš sa sebe svoje egoističke radosti i da razumiješ... Ta dopusti mi da sazdam tvoju sreću ili da bar mislim da sam je sazdala. Ostavi mi moju iluziju, pa dopusti, da se obmanjujem i da time uspavam sve, što bi se zavisti i ljubomornosti moglo u meni javiti. Pusti me, da svoje žaljenje prekrijem blagošću materinskih osjećaja, koji najbolje ispunjavaju ljudska srca... Na taj ću se način na koncu konca realno radovati ovoj udaji, za kojom znam, da tako čezneš, jer sam ja za njom čeznula za jednu drugu djevojku...

I već joj se čitavo srce ispunilo stidljivim skrupulama, koje joj nisu dale da imenuje samu sebe.

Ali uporna hladnoća njene sestre oda joj poteškoću te zadaće. Nicola je i dalje ostajala mučaljiva i zatvorena u samu sebe.

Nisu sjedali za stol. Čekali su Michelu, koja je sa svojim knjigama pod pazuhom pošla u prirodu. Dan je bio olujan, prijeteći i pred širom otvorenim prozorima udisale su grudi užareni zrak. Zadržali su Luciena na objedu. On se za to više i nije dao dugo moliti.

Michela stiže sva zaduvana, s punim naručajem ružâ.

— Sve sam ih pobrala u prolazu. Kiša bi ih uništila.

I ona ih se brzo riješi, ne brinući se, da će ih zgnječiti. Takve su već bile njene manire, pune protivriječja. Baš kao da je uzela sebi za zadaću, da se vječno dementira. Ali njena iskrenost i delikatnost kao da su se i protiv njene volje otkrivale. Koja je dakle bila prava Michela?

Njene su se sestre žurile da slože bukete. Bujne i baršunaste, rastvarale su se crvene ruže. Nicolino lice, nadneseno nad njih, obasja se njihovim rumenim refleksom.

— Kako bi ti dobro pristajale! klikne Germaina.

I njezini milosni prsti stadoše upletati cvijeće u Nicolinu kosu, udešavajući joj i popravljajući frizuru. Mlada sestra, sva sretna, dopuštala je, da je kite, jer je dobro osjećala, da je ovako ukrašena njezina svježina još jače sjala. Lucien ju je smeteno gledao, dok je Germaina s uživanjem gazila po svom srcu.

Michela je to gledala. Odjednom ona naglim gestom stade trzati ruže i okrenuvši se starijoj sestri, zatakne joj dvije u pramenove pokraj uha.

— Pogledajte samo, kako ove ruže ljepše pristaju crnkama!

— Ti si poludila! poviče Germaina, ustuknuvši.

— Nikada još nisi bila ovako lijepa, kao u ovom momentu...

Bilo je istina. Od žara, koji ju je izjedao, bila je malo omršavljela, ali je od njega toliko oživjela njezina put i tako joj se zasjale oči, da je to još jače istaklo crvene plohe kraj njenih sljepočica.

Da se promijeni razgovor, odvuče Germaina Michelu na stranu i reče joj:

— Zaboravila sam ti predati zavežljaj, koji ti je popodne stigao.

Djevojka otvori pošiljku. Knjige! Vazda knjige.

— Stenografija? zapita u čudu Germaina. — A čemu ti ovo? Imaš novih projekata?

— Možda.

— Valjda ne ćeš napustiti svoje studije? nastavi Germaina nepovjerljivo.

— Ne ću sasvim. Hoću samo da si potražim neko sredstvo, da što prije stignem do cilja...

— Do kakvoga cilja?

— Pa da dodjem do slobode...

Ove je riječi gotovo divlje izrekla. A onda se objasni:

— Profesorat je lijepa stvar, ali samo treba doći do diplome. A za taj posao treba vremena. Valjana daktilografkinja i obrazovana stenografka, koja poznaje jezike, nalazi brzo dobro namještenje. To je, eto, sloboda i neovisnost...

— No to je tako daleko od onoga, o čemu si ti sanjala!

— Šta mari! Promijenio se cilj, pa treba i prtljagu udesiti prama tome...

— A koji je tvoj sadašnji cilj?

— Da tebi raskrčim put...

— Michela!

Dvije sestre izmijeniše pogled, koji dopire do dna duše. Ali je izmedju tih duša pao sumrak. Misli su u njima ostale nevidljive jedna drugoj...

Navečer je stala oluja još jače bjesniti. Munje, koje su se palile nad vrhovima planinâ, bile su još bez gromova. Germaina se u velikoj nervoznosti bila popela u svoju sobu. Pod svojim prozorom opazi ona, kako se po šljunku proteže svijetlo, koje je padalo iz rasvijetljenih prozora jedaće sobe. Bez sumnje je Michela, naslonivši se laktovima na raspremljeni stol, bila utonula u lektiru svojih novih knjiga. Kako čudna i vazda tajinstvena djevojka!

Od skupine, koja je sjedila na rubu terase, diže se do nje nečiji glas. To je Nicola govorila:

— Mamice, ja idem da otpratim Luciena do dvorca.

— Pa idi... idi... dijete moje... Ja ću već čekati... Vrijeme je tako blago!

U stvari je atmosfera bila kao užarena peć. Ali je za gospodju Mazier od nekoga vremena sve primalo idiličnu blagost.

Germaina je čula, kad je prošlo dvoje mladih i slušala njihove korake, koji su zamirali. Čemu ovo iznenadno osjećanje, da su se oni zaustavili malo podalje, gotovo na uglu kuće, na samom ulazu u malenu šumicu? Noć je mračna. Teški, nepomični oblaci sakrivaju nebo i još uvijek zadržavaju pljusak. Prostor se sužuje. Priroda bez daha očekuje, da se ispuni strašna prijetnja, koja joj visi nad glavom. Germainini pogledi proniču sablasna stabla na rubu aleje. Ne vidi se ništa osim zamagljenih i zbrkanih silhueta... Sluša... Iz daljine dopre po koji rijetki šum, ali bez zvuka, prigušen, i povaljen odmah na zemlju teškim oblacima.

Ona bi se ipak mogla zakleti, da su oni tamo, sasvim blizu jedno drugom, zastavši u neprobojnom mraku natkrivene staze. Koliko je ona puta pošla, da za lijepih večeri traži slatkoću neodredjene sanje u društvu krhkih breza, napudranih mjesečinom, blijedih šumskih pijerota, koji vazda cvokoću zubima u nekoj elegijskoj groznici! A sada su i one utonule u noći, zanijemile i zadržale svoje uzdahe, a tanke se sjenke njihove utopile u beskrajnoj tami. Kako je sve crno!

Koliko samo sukrivnje preuzima na sebe ova gusta tama! Kako pritiskuje ramena kao plašt, podoban da prekrije i jače stegne — zagrljaje! I Germaina osjeti, kako ju je obuhvatilo i kako steglo. Iz nevidljivih se prostora diže topli dašak, nalik na neko blisko šaputanje... Sva je njena duša izletjela iz nje i pomiješala se s onima dušama, koje su se tamo, nekoliko koračaja dalje, stegle u zagrljaj i žarko se jedna drugoj predavale... Ah! Kako je njoj dobro poznato, da Lucien nije zbog nje tu, pa da i ne pomišlja na nju, te bi mu i bez nje ova večer bila do opojnosti slatka! Ali realnost je razrušena. Sve se oko nje raspada. Njene se ruke grčevito hvataju za oslon i ona se duboko naginje izvan prozora, da prodre u noć, u koju je bacala posljednje tajne svog izmučenog srca...

Gospodja Mazier, sasvim zaboravljena, povratila se tapajući u kuću. Nato je ispod prozora opet prošla sama Nicola.

I gle u Germainino izlomljeno srce poče opet ulaziti bol. Iz početka neosjetno, a zatim sve više i više šireći raspuklinu na njemu, da ga može ispuniti do vrha. Oh, taj beskonačni, nijemi i zatomljivani očaj, bio je tako dubok!

Ostavivši prozor, baci se Germaina na postelju i ostane ondje širom raskolačenih očiju, da ne mora gledati u samu sebe, bojeći se još većih muka. Šta da radi? Zacijelo joj je vrućica nanijela pred oči halucinacije. U njoj se naime neprestano javljaju svakakove odluke. Na čas vrlo umirljive stvari, koje se rešavaju same od sebe i koje svakome čeljadetu daruju njegov dio sreće. A čas se odjednom javljaju zapreke nepremostive, fatalne, koje tako nabujavaju, da su izrasle već do ogromnih slika, koje ju stežu, da ju udave . . .

Šta? Zar već zora? Pa kako je to ona dugo ostala tako u tome polusnu? Jednim se skokom našla na prozoru. Diže se neko bljedilo i odvaja krošnju crnih jela od horizonta. Ah, ta je zora tužna i bezbojna. Podigao se je hladan vjetar. Jamačno se negdje raspojasala oluja i raskovala duboke mase oblaka, koje se sada počinju micati na nebesima, odvajajući se polako. I Germainine grudi teškim uzdahom podiže nada, da će ovaj vjetar, koji odnosi sve mirise, što su se nagomilali iznad zemlje preko jednog oporoga dana i jedne noći bez daška, pomesti i njezinu vrućicu.

A kad se kuća počela buditi, sidje ona vučjim koracima niz stepenice i kliznu napolje. Umota se u ogrtač, jer kiša samo što nije počela padati.

Žurnim korakom stiže na vrata parka. Napokon je, eto, u polju! Samo da ne mora ništa odgovarati nemirnim pitanjima onih, koji će opaziti njeno lice, izobličeno besanicom! Bježat će, bježati u potpunoj samoći! Da rastrga svoje nerve!

Odmah je sišla sa ceste, kojom su prolazili vozači, silazeći sa svojim sporim kolima i volovima na livade, da pokupe prije nevremena pokošeno sijeno. Stazica, kojom se uputila, diže se ravno u planinu i vere se kroz pošumljene klance, u koje je jedva prodrla zora, dok je nad svodom lišća urlala oluja. Zatim opet jurne kroz tjesnac i stane skakati brzim skokovima preko klisura, žureći se, da što prije dostigne visine.

Gledajući preda se, Germaina juri. Žuri joj se, da izadje iz uvala, u kojima ostaje noć. Uspon je težak, ali ona teži za onom velikom samoćom slobodnih prostora, koje znade da će naći na vrhovima, na kojima se i najranjenije srce osjeća tako malenim i ništavnim, da i samo mora zaboraviti na svoje boli.

U lice joj dunu zamah vjetra. Kamena se strmina naime završila na jednom proplanku. Blagotvoran je onaj oštri zrak, koji šiba krv i sredjuje misli. Pod nogama joj izlazi sunce. Najprije polagano, zatim poskočivši, naglo se surva u dubine, iz kojih strše zaprepaštene jele. Pred njom u nedogled pucaju prosjekline u kamenu, čitave hridine, koje zakrčuju beskonačan prostor, isklesan gigantskim, primitivnim alatom, pošto su se prije pomakle grdnim polugama. Zatim kao da je cijeli posao ostavljen nedovršen, pa ostadoše tako samo povučene brazde dolinâ i klisure izlizane i raspucane, bez ikakva uresa. Vrijeme je učinilo sve, što je moglo, da prekrije ove brutalne pokušaje. Ovdaonda okruni koje stablo po koji greben, zaklanjajući se od klanca. Ali primitivno ovo djelo hoće da se brani i kitnjasto se runo toga stabla istroši. Prže ga i izjedaju na onom kamenom rubu žega i nepogoda.

Na nebu je bio isti ovakav kaos, ali se tamo taj kaos pomicao u jurnjavi od oblakà. Oni su letjeli, crni, brzi, naduveni olujom, udaljujući se i srljajući u divljoj borbi, koja se svršavala tek da-

leko tamo na horizontu, gdje su se skupljali, da srnu u boj, koji je bio to strašniji, što se nije mogao vidjeti.

A ovdje blizu škripala su stabla u vjetru. Grane su im bile izludile, pa su u metežu sa sebe trgale zlato svoga jesenjega lišća. Kao da je i ova stabla zahvatilo agresivno bjesnilo, pa i ona hoće da srnu u zagrljaj jednog drhtavog tijela uz drugo.

Germaina je mislila, da će joj ova planinska samoća pribaviti spokojstva, a našla se u potpunoj orgiji. Priroda ponekad daje takove silovite pouke, koje nagone na iskrenost, pa se čovjek stidi svojih sićušnih nepogoda. Kako su ništetni svi sentimentalni čovječji problemi pred veličajnošću svemirske borbe! Zašto da čovjek sebe paralizira tolikim skrupulama? Nema li pravo svaki čovjek da krči sebi put? Nije li bila najveća glupost žrtvovati sebe zbog samilosti za druge, a možda i zbog ponosa prama samom sebi?

A onda? Čime su se svršili njeni veliki napori? Vjenčanjem Nicole i Luciena, dvoje slabića i lakoumnika, koje će realnost života brzo probuditi iz njihove sanjarije. Svršili su se njenim vlastitim vjenčanjem sa čovjekom, kojega ona ne može doseći — o tome se već uvjerila, — a nije sigurna ni da li će ga uopće usrećiti. Svršilo se time, da je dalje no ikada odbila Michelu. Preostajala je samo majka. Ali zar nije kakogod bilo moguće podržati u majci iluziju sigurnosti, nametnuvši sebi veća odricanja? Zaista krasan rezultat! Zar se isplaćuje sva ova muka, koju je ona stavila u zalog i koju ima da plaća kroz čitav svoj život...?

Vraćala se stazicom smirena, pod gustom kišom, koja je počela padati. Ona se odlučila. Opet će da preuzme svoju slobodu! Kolike će se tu nade razbiti! Ali šta mari? Nicola ne će previše stradati. Zar je moglo išta duboko da se nadje u onoj nestalnoj duši? A što se Luciena tiče, njega će ona vremenom opet pridobiti. Bit će joj to lako. Jer ako

se on i odbio od nje, bilo je to samo zato, jer je ona tako htjela. Najteže će biti kidanje sa gosp. Ducrosom. No zaruke i tako nisu ništa drugo, nego stavljanje na kušnju. Pa ona je vrlo lojalno pokušala, samo što se rdjavo svršilo. Čemu dakle da s tim dulje oteže?

Čim se vratila u svoju sobu, pisala je gospodji Clémencin, da je pita, što namjerava poduzimati ove zime. I natuknu, kako bi opet za nju bilo moguće, da se prihvati posla. Bilo je upravo vrijeme, kad pismonoša dolazi. Ona potrči do ograde, da ga dočeka, bojeći se, da se ne bi zadržao u dvorcu. Preda mu list i odlanu joj, gledajući ga, kako odlazi.

X

Kiša je padala cijeli dan. Iz daljine su jurili oblaci veoma nisko, bacajući u prolazu pljusak u okna, oštar kao bridovi noževa. Sva je okolica bila kao poplavljena. Željna samoće, ostade Germaina u svojoj sobi. Tu je, u sigurnom zaklonu, uživala gledajući kroz okna taj potop. Odozdo su se dizali glasovi porodice, koja je bila na okupu.

Odjednom se na zaokretu aleje pojavi previjen i pogrbljen lik, kao da misli uroniti u oluju. Čas bi pošao napred, pa opet zastao, potresan vjetrom. Šta, zar je ono pod onim waterproofom — sav prokisao, tako da mu se razmekšani šešir lijepio za oči — bio ozbiljni gosp. Ducros? Došavši do vrata, uze se stresati, lupkajući nogama po lokvama perona.

Ona se nasmiješi, kad ugleda učenjaka u ovom žalosnom stanju. Zaista, ni jedanput nije pomislila na njega za čitave posljednje krize. I sjeti se, da već osam dana nije zalazila u dvorac.

Odozdo se čulo ispremiješano klicanje dočekivanja, štropotanje pomaknutih stolica. Zaoriše »Oh!« i »Ah!« a kroz podnice probiše glasovi za-

bune i iznenadjenja. I onda nastade mrmorenje, kao pod surdinom. To se je već uputio razgovor. Naskoro se odvojiše neki koraci. Čuli su se na stubama. I doista udje Nicola.

— Gosp. Ducros je došao... Hoćeš li sići dolje?

— Ne mogu, draga, Imam migrenu.

— Ne ćeš sići?

Njene se oči raskolačiše od čuda, pa nemirno nastavi:

— Zar nisi vidjela, kakvo je vrijeme?

— Mislim, da pada kiša. To nije dobro za sijeno.

Ovaj porugljivi ton razbjesni djevojku.

— A znaš li ti, da gosp. Ducros može opaziti, kao što smo i mi svi opazili, tvoju hladnoću naprama njemu?

— To je samo moja i njegova stvar.

Bilo je to tako čisto i bistro, tako odrezano, da se Nicola zaprepastila. Suspregnuto zapita:

— Valjda ne kaniš raskinuti s njim?

A kako nije na to dolazio nikakav odgovor, ona sada nastavi sa više bojazni nego srditosti:

— Ali zašto...? Zašto...?

— Ne pitaj me ništa... Još ni sama ne znam. Potreban mi je mir i razmišljanje... Budi tako dobra, pa me ostavi...

Kad se Nicola vratila, žamor se glasova nastavi, ali isprekidan, mukliji i nekako zbunjen. Razgovor se vrlo teško vukao, iako su se svi upregnuli u nj. Zatim se opet pojavi onaj lik, vraćajući se, odakle je došao, ali ovoga puta kao da ga tjera neka gruba ruka prama živici.

Večera je bila pomućena. Germaina je bila sišla. Svima je bilo jasno, da je neraspoložena. Samo su je promatrali, ali se nitko nije usudio učiniti kakvu aluziju. Lucien, koji je te večeri bio pozvan, žalio je, što je ostao. A šutnja je bila puna neizrečenih jadikovki, koje su se otimale gestovima gospodje Mazier; uzdisala je bez riječi, a oči joj nemirno skakale bez pogleda.

Iz sve ove mrzovoljnosti izvijalo se neko neprijateljstvo naprama Germaini. Kako se ona tome začudila! U utočištu, što im ga je tako čudesno otvorila njezina udaja, razabirala je ona, kako su se već vrlo udobno smjestili kojekakvi egoizmi. I gle, šta je to sad odjedanput njoj palo na pamet da ih uznemiri? Sada se svi ti sitni interesi, sklonjeni ovamo, sve nove navike i sve već pouzdane nade, osjetile iznenada povrijedjene, pa uzele sve skupa obranbeni stav. Ah! Djelo je njeno bilo već čvršće cementirano, nego što je ona i mislila, pa se nikako ne će dati razrušiti u jedan jedini dan...

Sutradan vrebala je na nju ista sumnjiva nemirnost. Lucien je došao da se obavijesti:

— A kako migrena?

Germaina se te migrene već jedva i sjećala. Njezin daleki smiješak utvrdi sva njihova strahovanja. Lica se protegoše. Situacija se pogoršavala.

Prema jednoj osnovi, koju su svi zajedno potajno stvorili, posluži se gospodja Mazier lektirom pod stablom, ne bi li pokušala da dozna namjere Germainine. S pretjeranom opreznošću poče ona zaobilaznim putem:

— Priroda počinje mirisati po jeseni, reče ona žalosno uzdahnuvši, — pa sam ja već razabrala, kako opadaju prvi mrtvi listovi...

— A to znači, da ti sa tugom u srcu misliš na povratak u Pariz? reče Germaina, spremna da razruši sve mostove iza sebe.

— Ta to je još daleko...

— Tko zna?...

— Što misliš time da kažeš, dijete moje?

Podignute blijede ruke naglo klonuše kao krila ranjene ptice.

Germaina se ražali:

— Pusti samo mene, da ja radim, kako najbolje znam. Zar misliš, da ću te pustiti da padneš u nekadašnju bijedu? Imam ja osnovâ...

Tražila je neku perspektivu, koju bi mogla staviti pred unutrašnje oči sljepice.

Oh, ona šutnja, s kojom su je do toga dana dočekivali! Šutnje, pune očekivanja, neprijateljske šutnje, u kojima se prenavljala ravnodušnost! Gotovo im je svima odlanulo, kad je Germaina zapitala Luciena:

— Vraćaš li se u dvorac? Hoćeš li, da te donekle otpratim?

Svima je bilo jasno, da će se domala završiti ova tjeskobna neizvjesnost.

Ona ode laganog i odlučnog koraka. Čim su prešli živicu, predloži ona:

— Tebi se valjda ne žuri previše... Kako bi bilo, da podjemo duljim putem?

On se s nepovjerenjem skanjivao. No ona je već bila pošla alejom, koja se spuštala u nizinu, gledajući ga postrance sa smiješkom, u koji kliznu malo ironije. Kako je to ugodno ići tako napred, samo napred, gdje ti nigdje više nije ništa zatvoreno!

— Ti se više ne šećeš dovoljno, reče ona Lucienu, kad ju je dostigao. — Čuvaj se od zardjalosti učenih ljudi. Zar se ne počinješ već pomalo i debljati?

Ona ga obuhvati svijetlim i toplim pogledom, u kojem je još uvijek plamsao plamen njene vrućice. Ne tražeći da ga očara, prihvatila je i nehotice opet sve svoje alure i svoju prostodušnost, pokoravajući se kao i nekada samo porivima svoje oslobodjene mladosti.

Ali se u isti čas najednom trže i začudi, kad je vidjela, koliko se promijenio. Iako ga je vidjala svakoga dana, bilo joj je sada, kao da ga je poslije duge odsutnosti iznenada opet srela. Nije li se on to zaista malo ugojio? Promatrajući ga pažljivije, njegov joj se plavi profil učini bez ikakove značaj-

nosti. Da nije općenje sa gosp. Ducrosom razvilo u njoj i nehotice ukus ličnosti. Vrativši se samoj sebi, veoma je uznemiri, što je to od nje postalo. Sa grubom jasnoćom, kojoj nije htjela ublažiti surovosti, javiše se pred njenim očima slike, koje joj je odražavalo njeno zrcalo. Ona razabra sve znakove umornosti i moralnih patnja na svom licu. Vidje, kako su joj se izduble oči i nabrali krajevi usnica. Prijetila joj je zrelost. Na njenu radost teško navali razočaranje. Ne, zaista, oni nisu više bili ona ista bića, koja su prije šest mjeseci išla duž Tuileriesa, onog ružičastoga jutra, sa srcem, koje se gušilo od proljeća, što je u nj prodiralo. Mnogo je tudjih, gotovo neprijateljskih stvari, prošlo odonda izmedju njih...

Najbolje je bilo vratiti se malko natrag i ona poče, kao svi, koji se hvataju za uspomene:

— Sjećaš li se?... Kad si provodio večeri na obrežju, vraćajući se sa gimnastike?... Ti si se onda trenirao... A mi smo sve tri, postavivši se preda te, ponavljali ritmičke vježbe, koje si nam pokazivao? »Dišite duboko... ramena ravno!...« Svi smo u ono doba bili zaneseni tom švedskom metodom. Michela je bila dosta nespretna, sjećaš li se?

— A ti! prihvati on, ganut ovom uspomenom, — ti si bila nepogrešiva i harmonična, kao da je neka muzika ispunjavala svaki tvoj pokret. Živa statua!

Ovo laskanje nije imalo kad da ju gane. Odjednom se sjeti najmladje sestre, kako je vitka i nježna ostavila sporu gimnastiku, da počne imitirati ples balerinâ, podigavši na nogama suknjice i rugajući se svima, vragolasta i predražesna.

Oni zastadoše. Nisu više bili sami. Germaina otrese svoju zabunu.

— A da li je tvoj rječnik već pri koncu? Sad treba da se staviš na svoje noge. Nadam se, da si nadvladao svoje nepouzdanje.

Njen malo nesigurni glas zakoleba. Odjednom, kao da riječi dobiše neki neiskreni, lažni prizvuk, kao da nose u sebi izdaju! A čemu to? Njezin se ponos opet uspravi i pospješivši korak, zadje ona u šumicu.

Toga jutra popustilo je nevrijeme, ali se po nebu još vukao miris po kiši. Pod krošnjama bio je zrak mokar, prožet onom otužnom parom, koja se diže sa mokre plijesni. Sa nepomična i teška lišća još su kapale kišne kapi. Oni su išli ćutke. Cipele su im se lijepile o raskvašenu zemlju. Njihove se misli nisu doticale. Kako je ovo mjesto bilo nezgodno izabrano, da se na njemu opet stegne uzao prošlosti! Nju je danas tištala melanholija jesenjeg dana. Zar je moguće, da je dostajalo samo tih nekoliko mjeseci, da se ovako zamete put, koji ih je vodio jedno drugome?

Ona se obrati prama Lucienu, kao da želi dobiti od njega pomoći. Ni on se nije mogao oteti uzbudjenosti, koju je poticalo ovo navraćanje uspomena. Bila je to opet ona nekadašnja Germaina, povjerljiva i jača od njega, pa je on najednoć osjetio, da je ona dirnula u njegovu staru ranu. Bol je ostala u njegovoj puti, ali negdje daleko i dobro zapretana. Zar je doista mogla i nanovo oživjeti? I oni nastaviše razbudjivati stare emocije. Ali im se učini, da oni to vuku za sobom mrtve dane i njihov ih napor razočara.

Oh, da se već jedanput izadje iz ove šume, u kojoj je gorki okus ostajao na usnama i u kojoj su riječi hvatale za srce! Germainu je zaokupljala jedina misao, da pobjegne i ne dopusti, da se u ovom nuspjelom sastanku raspline sve povraćeno veselje. I ona naglo ostavi Luciena . . .

Jedva je bila prošla pokraj posljednjih šumskih stabala, kad li pred njom iznikni gosp. Ducros.

— Ja sam vas opazio. Nadao sam se u jednome času, da ćete doći gore u dvorac.

Ovaj susret razbudi u njoj onu gluhu revoltu, koju su pripravila sva ona nespokojstva, razočaranja, sve one pukotine, koje su progutale njeno pouzdanje.

Ne primijetivši neprijateljstvo njezine šutnje, nastavi on:

— Svaki vas dan očekujem. Ali osjećam, da ste se toliko promijenili. Što sam vam samo učinio?

— Oh, ništa . . .

Razjario ju je, pa ga je šibala svojom ironijom. Ali gosp. Ducros nije razabirao ništa drugo, nego svoj unutrašnji jad.

— Toliko sam se pouzdavao u vaše obećanje.

— A imam li ja u sebi doista sve ono, što može da vas učini sretnim?

— Zar sumnjate u to?

— I jeste li sigurni, da i vi mene možete učiniti sretnom?

— Vas?

On kao da se začudio. Kao da se pred njim otvorila nova aleja. On pogleda onamo i učini mu se, da ondje razbira neke neobične stvari, koje se nisu mogle u sutonu raspoznati . . .

— Već je kasno, pa moram kući, presiječe ga Germaina, kojoj se žurilo da bude sama.

— Već! . . . Hoću li vas sutra vidjeti? . . . Trebalo bi . . . U biblioteci . . . Dodjite . . .

Ona je oklijevala, ali se napokon odluči, samo da svrši:

— Neka bude . . . To će svakako biti bolje . . . Dakle sutra. Do vidjenja!

XI

Kakav mi danas sviće ružan dan! pomisli Germaina, prenuvši se iz nemirna sna. Sve se zavjerilo protiv nje. Koliko joj samo uzlova valja razuzlati, da opet dodje do svoje slobode!

Obukavši se brzo, znajući da je gosp. Ducros ranoranilac i odlučivši, da se već jednom riješi ovog mučnog i neizbježivog objašnjenja, uputi se ona prama dvorcu. Tamo zateče listonošu. »Ništa za mene?« upita ona s instinktivnom radoznalošću. Jedno pismo! Rukopis gospodje Clémencin! Ne, to još nije mogao biti odgovor.

Stajala je na jednom uglu dvorca. Na terasi. Toga će se uvijek sjećati. Listonoša i sobarica gledali su je. Držala je u rukama list, skanjivajući se da ga otvori. Mučila ju je slutnja. Zatim se brzo odluči:

»Drago moje dijete!

Žurim se, da vam saopćim jednu novost, za koju — poznajući vaše srce — znam, da će vas obradovati. Blancha se udaje. Vi ste odviše intimno dijelili naš život, a da ne biste najprije trebali, da budete obaviješteni o ovoj sreći. Stvar je jučer odlučena. Ranije se ona samo mogla naslućivati. Još pred mjesec dana nitko od nas nije poznavao toga mladića. Blancha se povodi za vašim primjerom. I tako, poslije vjenčanja svoga sina, imam sreću da udam obje svoje kćeri. Želim im jednaku sreću . . .«

Pismo se nastavljalo. Ali Germaina nije više čitala. Već kod prvih riječi ovaj je pravilni i razumni rukopis okrutno iscrpao sve njezine sile. Blancha se udaje! Papir je drhtao u njenim rukama. Njeni pogledi kliznuše s njega i svrnuše u stranu, motreći postrance u modrilu jutra jednu malenu, bijelu točku. Bila je to kućica, stisnuta izmedju sjena crnih jela. Njoj udariše jasno u oči svi detalji. Pa ipak je sva njezina misao prisustvovala rušenju, koje se počelo u njoj.

Blancha se udaje! To znači: »Što bismo sada mogli s vama početi? Vaša je uloga doigrana. Pa ako vas srce nagoni, da se opet latite svoje uboge službe, idite i pokucajte na kakva druga vrata . . .« A školska si je vrata bila već i sama zatvorila, zahvalivši na učiteljskoj službi. Pa šta joj je onda još preostajalo? Kakav slabo plaćen privatni sat . . .

nekoliko takovih lekcija, posijanih po velikom Parizu. Kako da ponese opet sve te stare terete, na koje su još navalila i razočaranja, što ih je svaki pojedini na nju tovario?

Spopade ju panika. Pobjeći, makar kuda! . . . Biti sama . . . Odvući svoju nesreću i gdjegod ju ukopati . . . Pustiti da teku suze . . . razabrati se možda . . . ali svakako biti sama . . .

I ona učini nekoliko koračaja, svladavajući se, da ne trči. Tada joj sobarica, koja je nije puštala s vida — videći da je dočitala pismo — pristupi da je uvede.

Kakvu izliku da nadje, da je otkloni? A onda, čemu da to i radi? U njenoj duši prodjoše u tom času svi oni časovi borbe sa samom sobom, sva oklijevanja i tjeskobe, što ih je proživljavala prije, nego što je odlučila sa svojim životom. Pa zar da se opet počne s tom kušnjom? Zar da prevrće beskonačno uvijek jedan isti problem, koji i onako može da se svrši samo sa ova dva neizbježiva riješenja: žrtvovati — ili sebe, ili njih! Zar je išta bilo potrebnije nego ovaj sastanak sa gosp. Ducrosom? Ta sve ju je sililo na to, da podje ovom terasom i prodje kroz ova vrata, no premda je u njoj odluka možda bila jaka, bila je u tom posljednjem momentu jaka i navala skrupulâ, straha i vrtoglavice pred neopozivim. I zato je bilo najbolje smjesta pustiti, da te struja ponese . . .

Polagano savi ona pismo. Puna rezignacije i sa silnim bremenom na duši, dodje ona do vestibula, praznog i studenog, u koji još nikada nije zavirilo ljeto. Nad kamenim stubištem, još prije nego što je sobarica, idući pred njom, pokucala, otvoriše se jedna vrata.

— Hvala vam, što ste došli!

Pruživši obje ruke s nemirnom žurbom, povuče gosp. Ducros Germainu do naslonjača pred pisaćim stolom.

— Da samo znate, kako sam sretan, što vas ovdje vidim... Ne govorite odviše brzo... Nikako još ne ću da doznam, što mi mislite reći. Pustite, da se najprije ja objasnim...

Podsticala ga neka mladenačka živahnost. Sjeo je za pisaći stol. Nervoznim prstima rasporedao je papire pred sobom. Ti su se gestovi pokoravali njegovom instinktu urednosti i smisla za jasnoću. Veliko svijetlo padaše sa visine prozora i jasno obasjavaše njegovo glatko čelo, pod kojim su se lako i neusiljeno vrstale misli. Pa ipak je časak oklijevao, upirući pogled u upijač, koji je ležao pred njim.

Germaina je utonula u svoj naslonjač, te je bez misli i bez volje samo gledala, čudeći se njegovoj tako neobičnoj zabuni.

— Od jučer sam mnogo razmišljao, poče on ozbiljno. — Ono nekoliko riječi, što ste ih izgovorili, otkriše mi mnoge stvari... I ne znam, kako da vam ih objavim... Vi kao da se želite sa mnom narugati...

Njegov glas popusti, zaplašen i postidjen, te jedva promuca:

— Ja se veoma bojim...

Boji se? On? Nije li to bio samo neki vrlo spretni uvod, samo neka govornička opreznost, da se približi predmetu, kojem nije bio najvičniji?

— Od nekoga vremena, nastavi on, — vrlo dobro opažam, da me vi izbjegavate, i priznajem vam, da nikako ne shvaćam, zašto to činite. Držim, da se ni u čem nisam promijenio prema vama, pa uzalud tražim razlog, koji je ovako mogao promijeniti vaše držanje.

Razabravši ovu nespretnost, da se smjelije izrazi, Germaina se malo nasmiješi. On to opazi.

— Nemojte se smiješiti. Doista sam skupo platio svoje povjerenje. Ta kako sam samo mogao držati tako posve prirodnim nenadani dar, što ste mi ga darivali, poklanjajući mi samu sebe? To je

bilo doista glupo od mene... Trebalo vas je najprije zadobiti, a onda čuvati... Život! Sreća! Ta za to čovjek treba da se stalno bori i strahuje, pa je uistinu vrlo čudno, da sam ja zaboravio taj najosnovniji zakon, kad mi se ponudila najljepša i najveća sreća.... Meni se pričinilo sasvim jednostavnim, da naprosto udjete u moj život sa svojom mladošću, sa svojom ljepotom i sa rukama punima, punima darova... Vrijednost sam tih darova ipak morao znati... Ljubio sam vas, ali bez patnje i bez nemira, uobražavajući sebi, da će to uvijek tako biti; da su naše sudbine već odredjene i da odredjenije nisu mogle biti... To je za me već bila gotova sreća...

Ruke je bio prekrstio na prsima i nagnuvši se malo, činilo se, kao da pomnjivo analizira jedan nadnormalni slučaj, sasvim nepredvidjen, koji se odjednom sudario sa njegovom običajnom logikom.

— Ljubio sam vas i zanemarivao vas. Medjutim, nemojte misliti, da nisam mislio na vas... Nije tako. Samo se činilo, da se nisam odrekao svoje samoće, svoje povučenosti, svoga rada... Vi ste bili uvijek uz mene... naročito od onoga dana, kad ste došli i sjeli u taj isti fotelj. Vaša me je nazočnost u prvi mah nagonila u čudo, a da iskreno priznam, čak me je to i malo srdilo, jer se vaša slika odviše nametala mojoj pažnji, a da me ne bi malo smetala. A onda, priučivši se na nju i videći je vazda uza se, ja se navikoh na nju i ona mi postade veoma draga.

Germaina skeptično odmahnu glavom. On nastavi jače:

— Izmjerite samo put, što sam ga radi vas prevalio... Mislite na ono, što sam nekoć bio i na ovu, još veoma jadnu, figuru zaljubljenika, kakav stojim danas pred vama.

— Odviše me uzdižete...

— Valja da imate milosrdja sa ovim novajlijom, koji još nikada nije učinio nijedno sentimentalno putovanje i koji nije umio ni dobro razumjeti,

ni valjano izraziti sva iznenadjenja, ni sve radosti, što ih je doživio putem.

— Nije trebalo toliko riječi...

— U samom početku nisam krenuo valjano, te neprestano zalazim u stranu... Osjećam dobro, da riječi, koje izgovaram, nisu onakve, kakve vi očekujete, pa da bih bio mnogo rječitiji, da šutim. Već sami vidite, kako sam nespretan...

Da li je on to govorio iskreno? Ili se on tu još uvijek, po svojoj navici, zabavljao time, da oblači jednu misao te da oko nje urezuje fraze?

— Jučer ste mi govorili, nastavi on, ne razabravši nijemo pitanje djevojčino — o svojoj sreći... Na to sam ja kasnije mnogo mislio. Vaša sreća! To je golem problem! Kako bi se teško bilo latiti toga posla! Čovjek ima reputaciju nekog naučenjaka i misli, da nešto zna... A eto, jedna jedina riječ baca ga u jedan nepoznati svijet, u kojem treba tek da koješta nauči... Vodite me, hoćete li?

— Pa i onda, ako bi se time poremetio tečaj vašega života?

— Da, budući da to nisam umio učiniti za vas. Moj je život pun starih navika, koje samo smetaju. Treba da jedna žena, s energijom i auktoritetom, sve preuredi, sve ispretura i ispremiješta.

— I vas to ne bi razbjesnilo?

— Prvi put sad mislim, da ne bi. Kolike su mi se stvari otkrile od jučer!...

Njezina sreća! Blijesak jedne riječi! Pogled Germainin umače kroz velike prozore i pojuri pred ovom opsjenom. Gdje je ta sreća? Je li tamo, zaklonjena u kakvoj sjeni doline, pripravna da skoči na noge, čim slučaj nanese dva srca jedno na drugo? Ako je tako, kako da se ne sačuva ta svoja sloboda, kako da se ne počeka, da se čovjek ne bi nadao i najnevjerojatnijoj stvari, kako da se ne sačuvaju za se sve mogućnosti?... Ili je ta sreća možda zauvijek ostala na cesti prošlosti, koju bilježe uspomene svojim biljegama? Ili se, umorena

uzaludnim lutanjem, treba da opet povrati u ovu sobu, u kojoj je nauka već sve uredila uz ovog discipliniranog čovjeka, koji se sam čudi svome ganuću? I to je možda život sredjen, mudar i skroman, to je možda spas za nju i za ostale?

Ona ustane.

— Zar već odlazite? zapita on, a u grlu ga stegnu.

— Kad bih vam danas rekla: »Mi smo se prevarili. Produljivati ovu kušnju, značilo bi samo pojačavati naš nesporazumak. Najbolje je, da se rastanemo...« Odgovorite mi iskreno: bi li vi od toga patili?

On se stane na čas sabirati. Istraživao je svoje srce tako duboko, kao još nikada. A onda odgovori ozbiljno, razotkrivajući neslućenu dubinu svoga osjećaja:

— Ne ostavljajte me! (Vidi sliku!)

A kako ona nije ništa odgovarala, zapita on u strepnji, da je ne izgubi:

— Hoćete li se vratiti?

Ona mu pruži ruku:

— Obećajem vam.

Rastrojena i smućenija nego ikad prije, potrči ona, da čim prije stigne kružnom alejom do neupotrebljavanog izlaza iz parka. Odande vodi preko livadâ stazica, oko brane, do Doubsa, koji je još sav isprebacan od oluje, pa jeca. I ona instinktivno podje da u razlivenu rijeku baci svoju tužaljku.

Stigne do guštare, koja zastire vrata. Eto već i skupine brezâ, što se naginju nad kamenu klupu, na kojoj je ona tako često potražila samoću u melanholiji onog brezovog lišća, koje podrhtava na svaki dah iz doline.

Germaina zastade, jer je razabrala neko šaputanje. Da možda to Michela ne čita sama sebi? Ne, nije sama. Sjedeći uspravno na klupi, rukû vrlo bijelih i položenih na kamen, ukočila se Nicola pa

Ne ostavljajte me! ...

sluša Michelin govor. Kako je samo bila blijeda i kako joj se oči razrogačile! Šta se dogadja? Zar prijeti kakva opasnost? Germaina, sva uzbudjena, htjede priskočiti, kad li do nje dopre najprije jedna riječ, zatim ispretrgani komadi rečenicâ, gdje bi glas postao življi. I ona ostade kao prikovana na svom mjestu. Koliko ju je zaprepastilo ono, što je čula:

— Pa zar ti nisi to razumjela?... Kad je ono dolazio u kuću... njihovo ćutanje... pa ona naša trka Parizom do njegova stana?

Je li bio čas, da Germaina stane pred njih i prekine užasno otkriće? Oh, ono bolno lice! Strepnja onih ustašaca, poluotvorenih da kriknu, da zajecaju, da zavape! Prekasno! Nicola sad već znade sve...

— Sjeti se! nastavi glas prigušen ganućem, ali neumoljiv, — sjeti se njihove smetenosti... Kako da nisi ništa razabrala?.

Prekasno! Da im se ona sada pokaže, bilo bi još gore. Ali iz nje naglo probi sva njezina nježnost i sva milosrdnost u jedan poriv, u jedan prigušeni krik: »Jadna moja djevojčica!... Jadna djevojčica!« I ona ju gleda... gleda i širi ruke, da ju zagrli i utješi... Ta kako Michela samo ima srca?

A Michela, isto onako blijeda, kruta i ukočena, prikazuje se kao neslomiva Pravda. Usnice joj podrhtavaju. Ona ispunjava samo svoju dužnost, znajući dobro, kakvu ranu zadaje, ali ona zna, da i netko drugi isto tako trpi.

Rekla je, što se moralo reći. A tada pred onim očajem, koje ovako razdire srce, što ga je ranila, Michela ipak ne može više da obuzda svoje ganuće. Na oči joj izbijaju suze. I ona se ponizno približuje, ne znajući kako da se takne sestrine boli. Ali Nicola, očiju širom otvorenih i uprtih u svoju sreću, kojoj prijeti opasnost, nije ni opazila ovoga pokreta. I ona naglo potrese glavom, odbijajući bijesno:

— Ne... ne...

I njene sestre razumiju, da ona ne može vjerovati.

— Ne, ne... ti se varaš!... ponavlja ona još žešće.

Mala se ljubavnica uspravila. U očima — u kojima se zasjaše uspomene na milovanje — planu izazov. A ovolika sigurnost o ljubavi sada opet probode Germainino srce.

Napokon zaplamsa sva Nicolina duša i iz nje se ote pobjedonosan krik:

— Pouzdano znam... i sigurna sam... da me on ljubi!...

— Sada ljubi... prihvati Michela glasno, razdražena ovom upornošću. — Ali se njih dvoje ranije ljubilo. I samo zbog nas i da nâs ne ostavi u bijedi, odrekla se svega i odlučila se očajno na onaj drugi brak. Sjeti se samo one unutrašnje borbe, koja je bila tako očita za sve, koji su je ljubili. Kako se samo povlačila natrag i svega se odricala!... Ali kad je žrtva bila doprinesena, tražila je samo zaborav... Bilo je već previše i što smo njenu žrtvu prihvatile. Još se i sada zbog toga stidim duboko u srcu. Ali je tu bila majka, a mi smo, i jedna i druga, bile nesposobne da je dovoljno potpomognemo. Bile smo previše mlade, previše nemoćne, a nismo imale ni odvažnosti. Ja sam doduše pokušala... Mislila sam, da ću dospjeti... Oh, kako je mogla pristati na ovo?... Ti nisi vidjela ništa... A sada se bacaš na njezin put sa svojom radošću, da budeš slobodno ljubljena, a od koga?... Jest... Ja sam okrutna... A da li ti možeš zamisliti, koliko ona mora da trpi?

— Pa što bi ti htjela, da ja sada uradim?

Pred Nicolinim licem, koje se podiglo prama njoj i preko kojega se prelio val beskonačnog očaja, Michela ustukne... Htjela bi da se zaustavi. Ali kako da se sada zaustavi? I tada se ponovo nadnese nad nju, da bi joj riječi što blaže pale i pripravna, da prihvati sestru, kad njom bude potresao onaj užas, reče:

— Odreci se, draga setro!

Nicola obori glavu, a suze joj potekoše polagane, nepresušne. Pod teretom ovolike boli, klonuše njena ramena i sve se lijepo tijelo kao prelomi i spusti u vodoravnu crtu. Gole joj ruke padoše niz bokove, one bijele ruke, koje se nisu makle s onoga kamena i koje su se činile, da će onako drhtave ostati ondje kroz cijelu vječnost... Zar ne bi, u vremenima bogova, postala kakvo Vrelo plača, u kojem bi se ovjekovječio očaj? Breze su zadrhtale. Listići su se otkidali kao da je na svaki njihov uzdah osjetljivo stabalje malo umiralo...

Odjednom se u aleji pojavi Germaina, približavajući se ozbiljno, samo odmjerenijeg i težeg koraka, nego obično.

Pristupivši iza klupe, blagim gestom i punim auktoriteta uze ona medju svoje dlanove sljepočice mladje sestre, koja se činila nepomičnom u svojoj prividnoj neosjetljivosti, ali je Germaina znala, da se preko djevojke samo prelio ledeni val. A njezin je blijedi, prigušeni i uzbudjeni glas govorio:

— Upravo dolazim od gosp. Ducrosa i svuda vas tražim, da vas umirim, jer znam, da ste uzbudjene. Jest, priznajem, bojala sam se nepoznatoga, bojala sam se, da se nas dvoje ne ćemo razumijevati. Ali smo se sada objasnili ... Ja sam imala krivo... Njega treba poznavati... On je dobar... Ukratko, opet sam mu zadala riječ... Sad je stvar gotova...

I ovom riječi ona je neopozivo zaklopila prošlost. Uspravljena, dok joj se sve tijelo grčilo, govorila je umirljive riječi. Njene ruke kliznuše sa Nicolina lica na ramena i kroz platno njenoga haljetka osjeti, kako u njoj podrhtavaju jecaji, koji se stišavaju. I malo pomalo, pod balzamom riječi, osjetiše Germainini prsti, kako joj se sestra polako umiruje.

I samilosno produži, ulijevajući nadu:

Sjedeći na klupi, privukla je Germaina na svoje grudi klonulu sestru.

— A vidiš, nas smo se dvoje već odavna ovako slagali... Ne znam samo, zašto sam oklijevala... Bit ću s njim svakako vrlo sretna...

I nekoliko puta ponovi:

— Bit ću vrlo sretna...

A sada se opet njoj učini, da će zateturati, pa se uhvati za krhka sestrina ramena, koja su već postajala toplija i u koja se povraćao život.

Nicola podiže lice, na kojemu je još treperila strepnja. Je li to učinila zato, da se uvjeri o iskrenosti sestrinih riječi, ili da zamoli još takovih riječi, koje bi je uvjerile do kraja? Tada se Germaina nadnese nad nju i obuhvati je pogledom, tako lijepim od žara i grozničave želje, da se sasvim preda.

Sjedeći na klupi, privukla je na svoje grudi klonulu sestru, dok joj je rukom gladila raščupanu kosu. (Vidi sliku!) Nije li ovim uljuljavanjem htjela da uspava malo i svoju bol? Ali im nije sve rekla. Ostat će medju njima sumnja i nepovjerenje, dokle god im ne prizna sve i ne kaže, kako se zauvijek odrekla... A to je bilo najokrutnije.

— A treba da i ovo znaš... prošapće ona i zaklopi oči, da bude hrabra, a možda i zato, da bolje oživi prošli san. — Nekada sam i ja mislila, da ljubim. Da... Valjda si i sama to naslutila?... Ali ni riječi o tome! Ne ćemo buditi mrtve stvari... potpuno mrtve... Bila sam još vrlo mlada... Kako je to sada daleko!... On to možda nije nikad ni saznao... Nismo bili stvoreni jedno za drugo...

Na tri sestre spusti se teška šutnja. Ostale su tako nepomične, s mislima u uspomenama.

Prva podiže oči Germaina i prekorno pogleda u Michelu, pokazavši joj rukom na Nicolu, koja je još sva drhtala, sakrivajući lice na Germaininom ramenu.

— Zašto si to učinila?

Michela odvrati glavu i blago, da ne bi povrijedila bolnu osjetljivost svojih sestara, izrekne prigušenim glasom riječi:

— Budući da su sada vašim životima ciljevi odredjeni, moram vam i ja saopćiti, što sam pred nekoliko dana odlučila... Ja odlazim...

A da se njene riječi ne bi krivo shvatile, doda živo:

— Da, u Pariz. Jedan mi je advokat obećao, da ću kod njega dobiti stenografsko mjesto, čim se on vrati s puta. Dotle ću morati da marljivo učim kod Pigiera.

Shvativši odmah, da ništa ne može pomesti ove Micheline odluke, slomljenim glasom zapita Germaina:

— A što će biti s tvojim studijama?

— Odviše bi dugo trajale!

Nicola je to čula, ali se nije ni maknula. Bilo je stvari, koje ona nije pravo razumijevala i koje su prelazile njezino shvaćanje. Sva izmučena i prebijena, znala je samo to, da njoj ostavljaju njenu sreću, pa je htjela da ju sakrije, stavivši je pod zaštitu srca, što ga je pod svojim usnama osjećala, kako brzo udara...

Prevela **Verka Škurla-Ilijić.**

Na Lokrumu, kraj Dubrovnika

*

mnogom se pogledu razlikuje od našeg zemaljskog stanja. Bila bi najveća nesreća za mjesečeve stanovnike, da se neke naše »tekovine« (dinamit, otrovni plinovi i topovi) prenesu k njima. U svojoj bistroumnosti Seleniti odmah i shvaćaju, kakav bi im kolač mogli donijeti zemaljski stanovnici u svojoj torbi, da učestaju ove šetnje sa Zemlje na Mjesec. Prema tome i udešavaju svoj konačni obračun s prvim »mironoscima« na svojoj planeti. Čitalac se ne može oteti blagotvornom smiješku, koji mu ne silazi s lica, dok djelo ne dočita, naročito zbog otmene satire na ljudske uredbe, koja titra u čitavom romanu. Din. 18.—. Vezano u platno Din. 28.—.

322. »**Mučenici (II.)**« Sedma knjiga Krasnovljeva romana. U njoj je opisana borba Rusije, pod zapovjedništvima Kaledina i Denjikina, na Donu i oko Novočerkaska, protiv najezde crvene boljševičke armije. Prikazana je sva bijeda i nevolja dobrovoljačkih zborova, koji su se upuštali u bojeve bez pravog oružja i streljiva. U očaju zapovjednici se sami ubijaju, a oni, koji padaju u šake boljševicima, svršavaju u najgorim mukama, što ih ljudska fantazija može zamisliti. Najmljeni Kinezi sadiru im sa živih trupova kožu, a onda ih kolju kao volove u posebnim klaonicama. Koji iznose žive glave, bježe na francuske brodove i ostavljaju Rusiju. Ispraćuju ih jedini — konji, koji ostaju na obali i gledaju za Rusijom, koja bježi na tudjim brodovima i pod tudjim zastavama, tražeći sebi novu postojbinu. Glavni junak Sablin svršava najstrašnijom smrću. Jedini svijetli momenat u ovoj krvavoj knjizi može se nazvati ljubav izmedju Olge Poležajeve i časnika Jermolova, koji zagrljeni sjede na obali Mramorskoga mora i misle o svojoj sudbini i o sudbini matuške otadžbine. Din. 18.—. Vezano u platno Din. 28.—.

323. »Crna lepeza«. Roman jedne nesretne žene od Edmond Jaloux-a. Veliki ovaj pisac moderne Francuske prikazuje nam unutrašnji život jedne dobre i blage žene, koja je po nesreći zapala u brak s jednim pijancem i kartašem. On i ne naslućuje, u koliku je duševnu bijedu nagnao jadnu svoju Martu. A ona je od rane mladosti nesvijesno čeznula za prvim svojim djetinjskim drugom, koji se sada ženi s drugom . . . Marta mu ničim ne odaje svojega nagnuća, ali ju duša nagoni na katastrofalnu odluku. Crna lepeza, koju joj je prijatelj poklonio, simbol je njezinog promašenog života. Nema te žene, koja se ne će rasplakati nad sudbinom ovog nježnoga cvijetka, usadjenog na neplodno tlo, kao što je zaplakala nad Gjenanom, žrtvom carigradske haremske nesreće. Ovakove knjige ostavljaju najdublje utiske u blagorodnim dušama obrazovanih hrvatskih žena. Din. 12.—. Vezano u platno Din 22.—.

■ ■ ■ ■ ■ ■